

”Arbeid slik at De vinner nordmennene for meg”

Tysk Propaganda under okkupasjonen 1940-45.

Ove Tvedt Olsen, Masteroppgave.

Institutt for arkeologi, historie, kultur og religionsvitenskap.

Det humanistiske fakultet, Universitetet i Bergen

Høsten 2015

Innhold

Forord.....	4
Innledning.....	4
Problemstillinger.....	5
Rikskommissæren og hans utfordringene i det okkuperte Norge.....	5
Forskningsstatus.....	10
Kilder.....	11
I. Propaganda.....	13
Om propaganda.....	13
Kulturpropaganda.....	19
Politisk propaganda.....	20
Krigspropaganda.....	21
Om tysk nasjonalsosialistisk propaganda.....	23
Om tysk propaganda i Norge.....	26
Konklusjon.....	31
II. Propagandaapparatet.....	32
Hauptabteilung Volksaufklärung und Propaganda (HAVP).....	34
Avdeling Propaganda.....	35

Avdeling Presse.....	38
Avdeling Radio (Kringkasting).....	42
Avdeling Kultur.....	46
Avdeling Skole og Utdanningsvesen.....	48
Kultur og Folkeopplysningsdepartementet.....	52
Invasjonshærens propagandatroppe.....	54
Konklusjon.....	59
III. Propaganda i presse og kringkasting under okkupasjonen.....	60
Kulturpropaganda.....	62
Politisk propaganda.....	64
Krigspropaganda.....	69
Virkning av propagandaen.....	80
Virkning av kulturpropaganda.....	83
Virkning av politisk propaganda.....	84
Virkning av krigspropaganda.....	94
Konklusjon.....	103
IV. Avslutning.....	105
V. Litteratur.....	108
Abstract.....	111

Forord.

Uten min veileder Professor Rolf Hobson ville jeg aldri kommet i mål med dette prosjektet. Hans kunnskap og har vært til uvurderlig hjelp til å finne frem til relevant litteratur. Hans tilbakemelding på det skriftlige arbeidet har også vært verdifull. Jeg vil også takke professor Christard Hoffmann og hans seminargruppe for tilbakemeldinger som har skjerpet meg og vært til stor hjelp i mitt arbeid..

Innledning.

Oppgaven inneholder 3 kapitler. Det første inneholder en forklaring og gjennomgang av litteratur om propagandateori, om tysk propaganda i Norge og om nasjonalsosialistisk propaganda i Tyskland. Forskjellige typer propaganda som beskrevet i litteraturen har i denne sammenheng blitt kategorisert som kultur-, politisk og krigs-propaganda.

Det andre kapitlet handler om propagandaapparatet. Dette besto av Reichskommissariat Norwegens Hauptabteilung für Propaganda og Volksaufklärung, oversatt til rikskommissariat Norges hovedavdeling for propaganda og folkeopplysning, heretter referert til som HAVP. Tyske myndigheter i Norge var organisert i rikskommissariatet, som var ledet av Hitlers personlige representant i Norge, Josef Terboven, og besto av hovedavdelinger for forvaltning, HAVP og statlig industri. HAVP besto av avdelinger for propaganda, presse, radio, kultur og skole og utdanningsvesen. Videre beskriver det andre kapitlet det norske Kultur-og folkeopplysningsdepartementet som var direkte kontrollert av HAVP og det tyske forsvarets propagandatroppe.

Det tredje kapitlet beskriver og vurderer virkningen av tysk kultur-, politisk og krigs-propaganda i presse og kringkasting under okkupasjonen. Vurderingen er hovedsakelig basert på de tyske propagandatroppene rapporter til Berlin om den politiske tilstanden i Norge, og i mindre grad basert på den tyske sikkerhetstjenestens rapporter "Meldungen aus Norwegen" oversatt til meldinger fra Norge.

Problemstillinger.

Propaganda er et negativt ladet begrep som de fleste vil nekte for at de blir påvirket av. Samtidig kan de færreste gjøre rede for hva propaganda er på tross at det også kan være en sentral del av et moderne liv i form av opplysnings og informasjons virksomhet som monopol på nyheter, sensur, reklame og undervisning. Propaganda er manipulasjon, som kan være vanskelig å identifisere, og som skiller propaganda fra alminnelig samtale og meningsutveksling. Propaganda er også et produkt av tiden, samfunnsutviklingen og begivenhetene som formet den. Det er lite sannsynlig at den tyske nasjonalsosialistiske propaganda hadde kunnet virke i et fremgangsrikt og økonomisk vellykket Tyskland.¹ I 1945 ble propaganda i norsk litteratur beskrevet som et tysk hemmelig våpen som kunne utarte seg som en kynisk nervekrig.² Problemstillingene er å skille propagandaen fra vanlig informasjon, beskrive propagandaen og dens målsetninger, forstå propagandaapparatet og vurdere virkningen av propagandaen.

Rikskommissæren og hans utfordringer i det okkuperte Norge.

Propagandaen er knyttet til rikskommissærens og hans utfordringer i det okkuperte Norge, og en beskrivelse av disse følger. Den 9 april, allerede før invasjonen var kommet skikkelig i gang, utviklet situasjonen seg til å bli kaotisk. De tyske militære styrkenes ankomst til Oslo ble forsinket på grunn av senkningen av krigsfartøyet Blücher i Drøbaksundet. Forsinkelsen gjorde det mulig for den norske regjering, storting og kongehus å rømme hovedstaden etter at mobiliseringstiltak var iverksatt.

Deretter annonserte Quisling, lederen for det norske nasjonalsosialistiske parti Nasjonal Samling, statskupp i Norsk Rikskringkasting og erklærte seg selv til ministerpresident.³ Han fikk adgang til kringkastingen med hjelp av en representant for det tyske nasjonalsosialistiske partiet.⁴ Kuppet overasket de tyske militæret og utenriksstjenesten i Norge. Invasjonshærens kommandogruppe ankom Oslo om

---

¹ Jowett s. xi

² Jensson s1b

³ Moll s. 413

⁴ Moll s. 413

kvelden den 9. april, og hærens propagandatropper under ledelse av korvettkaptein Hahn tok kontroll over norsk kringkasting og presse i løpet av natten den 10. april.⁵

I dagene som fulgte innledet den tyske utenriksdelegasjonen i Oslo, under ledelse av ambassadør Bräuer, forhandlinger med regjering og kongehus for å etablere samarbeid med okkupasjonsmakten. Situasjonen forverret seg fordi det tyske utenriksdepartementets forhandlinger med regjeringen Nygaardsvold, som for øvrig nektet å overgi seg og fortsatte kampene, ikke var vellykket. Quisling ble presset av okkupasjonsmyndighetene til å trekke seg tilbake og ble den 15. april sendt i eksil til Tyskland. I denne perioden konkurrerte det tyske utenriksdepartementet og de tyske nasjonalsosialistene, ved henholdsvis utenriksminister Ribbentropp og Alfred Rosenberg ideologisk leder for det tyske nasjonalsosialistiske parti, om innflytelse i Norge og situasjonen forverret seg ytterligere.⁶

I følge ambassadør Bräuer møtte han kong Haakon den 10. april i Elverum for å overtale han til å godta Quislings regjering som på dette tidspunkt hadde fått Hitlers støtte.⁷ Allerede på sin returreise til Oslo ble han informert av utenriksminister Koht om at kongen ikke ville utnevne regjeringen Quisling. Forvirringen og mangel på koordinasjon på tysk side var tilsynelatende stor på dette tidspunktet. Det videre hendelsesforløp var at etter samtaler den 12. april ble det kontakt mellom presidenten i høyesterett Paal Berg og fylkesmann Ingolf Christensen. Dette førte fra norsk side til opprettelse av et forvaltningsstyre for de okkuperte områder, som senere ble til administrasjonsrådet som forhandlet med Bräuer.⁸

Joseph Terboven ble uten forvarsel, som gjest i Hitlers gebursdagsselskap den 20 april 1940, utnevnt til rikskommissær i Norge med beskjed om å reise til Oslo neste dag. Terboven overtok forhandlingene med administrasjonsrådet uten å lykkes, og nytt samarbeid ble innledet med Quisling og hans parti Nasjonal Samling med opprettelse av en kommissarisk samarbeidsregjering.

---

⁵ Hjemmefrontmuseet, Prisoner of War Interogation Statement, Secret, Consolidated report on the Reichskommissariat for occupied Norway, Dated Akershus Prison, Oslo, 6 Mar 46, PWIS 80 s. 6

⁶ PWIS 80 s. 7

⁷ Loock s. 220

⁸ Loock s.236-40

Terbovens makt i det okkuperte Norge var nærmest total, med unntak av militær sikkerhet, siden han hadde sine fullmakter direkte fra Hitler. Hans maktstilling ble imidlertid stadig utfordret av Himmlers sikkerhetspoliti og sikkerhetstjeneste, direkte av riksstyret i Berlin, og til og med av Quisling og hans Nasjonal Samling i Norge, som søkte direkte støtte først fra Rosenberg og senere av Hitler. Terboven konsoliderte sin maktstilling i løpet av sommeren. I forbindelse med dette skal han overfor en av statssekretærene i riksstyret i Berlin ha ytret at tidligere var han en ubetydelig bankfunksjonær, men at nå var det ikke lenger slik.⁹ Utsagnet vitner om et maktmenneske og taktiker som forsto å bruke og utnytte sin makt og markerte dette overfor sine medarbeidere. Han var egenrådlig, skjulte ofte sine hensikter og nølte ikke med å bruke vold når han mente dette var nødvendig. Eksempler på hans maktbruk er først og fremst de feilslåtte riksrådsforhandlingene, gjeninnsettelse av Quisling, men også de senere unntakstilstander og straffetiltak overfor befolkningen i Norge.

”Arbeiten Sie so, dass Sie die Norweger für mich gewinnen” løst oversatt til ”Arbeid slik at De vinner nordmennene for meg”.¹⁰ Dette var Hitlers avskjedshilsen til Josef Terboven, rikskommissær for det besatte Norge. Det å overbevise nordmennene at de kom som venner og de allierte i forkjøpet, var sannsynligvis basis for de planlagte propagandaaktivitetene i Norge, i hvert fall frem til at riksrådsforhandlingene slo feil og innsettelse av Quislings parti Nasjonal Samling som kommissariske statsråder i september 1940.¹¹ Det var Hitlers instruks å gjøre seg til venns med nordmennene som ble forsøkt gjennomført i ord og gjerning frem til riksrådsforhandlingene strandet.¹²

Det første vendepunktet som skapte problemer for okkupasjonsmyndighetene, var innsettelsen av Quislings Nasjonale Samlings kommissariske regjering, som vakte motstand og forargelse i den norske befolkning. Den godvilje som tyskerne hadde opparbeidet seg gjennom riksrådsforhandlinger, ble ødelagt og erstattet av negative

---

⁹ Bohn s. 31

¹⁰ Bohn s. 57

¹¹ Hjemmefrontmuseet, Prisoner of War Interrogation Statement, Secret, report on the interrogation of Min.- Dirigent and SS Oberfuhrer (honorary) G. W. Muller. Dated Akershus Prison, Oslo 25 Apr 46, PWIS 106, s.7

¹² PWIS 106 s.7

holdninger overfor okkupasjonsmakten.¹³ Innsettelsen av Quisling skjedde på direkte ordre fra Hitler etter råd fra Alfred Rosenberg og mot Terbovens anbefaling. Terboven forsto at Quisling og hans Nasjonal Samling var forhatt i den norske befolkning og at Quisling og hans parti ikke hadde nok støtte i befolkningen til å styre landet. Han betraktet Quisling og hans parti som en møllestein rundt halsen på tyske okkupasjonsmyndigheter.¹⁴ Samarbeidet med Quisling var vanskelig, og med få unntak lite vellykket, fordi Quisling og NS først og fremst ville fremme eget parti og ideologi.¹⁵ Quisling så forøvrig seg selv som en representant for norske nasjonale interesser overfor tyskerne i det okkuperte Norge, og dette var kimen til de fleste konfliktene mellom partene.¹⁶

Det andre vendepunktet i propagandasammenheng, som forsterket anti-tyske holdninger i den norske befolkning, var den 2. august 1941 da første inndragning av radioapparatene ble kunngjort i visse deler av landet.¹⁷ Okkupasjonsmakten ga med dette opp sitt viktigste verktøy eller virkemiddel for å drive propaganda rettet mot hele befolkningen. På dette tidspunkt hadde Terboven gitt opp alt håp om å vinne sympati i befolkningen, og han la i første halvdel av 1941 om sin politikk på en mye strengere og mer brutal linje.¹⁸ Selv Goebbels, sjef for propagandaministeriet i Berlin, anklaget på dette tidspunkt Terboven for unødvendig maktbruk i sin politikk i Norge.¹⁹ Sensommeren 1941 innførte Terboven unntakstilstand og stengte teatre og kinoer, og han brukte trusler om summariske henrettelser og deportering til Tyskland for å stoppe skuespiller- og arbeiderstreiker. Det ble også foretatt arrestasjoner på universitetet i Oslo.²⁰

---

¹³ PWIS 106 s. 7

¹⁴ Bohn s. 10

¹⁵ PWIS 106 s.6

¹⁶ Dahl i Vidkun Quisling s. 231, for øvrig et gjennomgangstema i verket

¹⁷ Nationen 2. August 1941

¹⁸ Moll s. 426, PWIS 80 s. 10

¹⁹ Moll s. 426

²⁰ Moll s. 470

Det tredje vendepunktet som forsterket antityske holdninger og ytterligere vanskeliggjorde propagandavirkosomheten, var læreraksjonen i februar 1942. Det ble innført en lov om norsk lærersamband som ble kimen til den aktive motstanden og internering av lærerne. Det ble forlangt at lærerne skulle medvirke til å oppdra ungdommen til gode nasjonalsosialister.²¹ Etter denne tid ble alt som i befolkningen ble oppfattet som tysk propaganda og påvirkning møtt med innbitt motvilje. Det er på denne tiden at Goebbels skal ha ytret om nordmennene, at dersom de ikke lærte å elske oss, skulle de i det minste lære å frykte oss. Dette kan ikke, slik jeg ser det, oppfattes som annet enn et nederlag for den tyske propagandaen.²²

Det fjerde vendepunktet var sommeren og høsten 1943 med ensretting av foreningslivet, kirkestrid, arrestasjon av biskop Berggrav, arrestasjon av mer enn tusen studenter og stengning av universitetet i Oslo.²³ Goebbels advarte mot og kritiserte Quisling og Terboven for å starte strid med kirken²⁴. Hver av disse begivenhetene førte til en gradvis økende skepsis og motstand i den norske befolkningen overfor tyske myndigheter og alt som kunne identifiseres med tysk propaganda.

Forutsetningene for å drive propaganda i Norge ble vanskeligere med tid og både Goebbels, øverste ansvarlig for tysk propaganda, og GW Müller, sjef for HAVP, skal i den forbindelse ha advart Terboven mot å angripe den norske kirken og biskop Berggrav.²⁵ Disse tiltakene var satt ut i livet av ministerpresident Quislings og hans regjering, som var innsatt i februar 1942, og det satte samarbeidet med Terboven og rikskommissariatet på en hard prøve og kostet dyrt i form av motstand og uro i befolkningene.²⁶

---

²¹ PWIS 106 s. 6

²² Moll s. 472

²³ PWIS 106 s. 6

²⁴ Moll s 471

²⁵ PWIS 80 s. 11

²⁶ PWIS 80 s. 11

Forskningsstatus

Det har vært lite forskning på tysk propaganda i Norge under okkupasjonen. Mangel på litteratur og at ingen norske historikere har skrevet om propaganda har vanskeliggjort mitt arbeid med å skrive om temaet. Den norske okkupasjonshistorien, med unntak av Dahls verk trebinds verk om Quisling, som omtalte norsk samarbeid med okkupasjonsmakten, har først og fremst formidlet motstanden mot okkupasjonsmakten. Min historie er derfor i stor grad basert på kildemateriale. Forskningslitteraturen om propaganda generelt, hovedsakelig tysk, fransk, engelsk og amerikansk, er omtalt i kapittel I.

Jeg har kun funnet frem til tre arbeider: Martin Moll doktorgardstudent og senere dosent ved Karl-Franzens-universitetet i Graz, Østerrike som i 1986 publiserte sitt doktorarbeid på tysk utenlands propaganda under nasjonalsosialismen. Hans Fredrik Dahl professor ved Universitetet i Oslo som på nittitallet og rundt tusenårsskiftet publiserte historien til Norsk Rikskringkasting (NRK) og biografien om Quisling. Ole Kolsrud har beskrevet teatrenes publikumsoppslutning under okkupasjonen i sitt verk om regjeringkontorene under okkupasjonen. Det er store forskjeller i hvordan disse aktørene beskriver og tolker situasjonen i Norge under okkupasjonen.

Dahl har i sitt verk "Kollaborationsrundfunk in Norway" beskrevet samarbeidet mellom tyskere og nordmenn i NRK som smertefritt. Moll har i sitt verk om Kulturpropaganda in Norwegen beskrevet samarbeidet som konfliktfylt. Kolsrud har beskrevet et teaterliv under okkupasjonen som gikk for mer eller mindre tomme hus. Moll derimot har beskrevet et kultur og teaterliv som gikk som normalt under krigen.²⁷

Tre av hovedverkene om okkupasjonen Norges krig, Norge i krig og Norsk krigsleksikon har av en ung historiker vært karakterisert som "patriotisk minnekultur".²⁸ Det har også vært fremmet anklager om at norske historikere og forskere har lagt for lite vekt på viktige sider av krigshistorien.²⁹ Denne kritikken har forundret og forvirret meg. Jeg har slått meg til ro med at konflikten sannsynligvis

---

²⁷ Kolsrud s. 223, Moll (2) s. 210

²⁸ Corell s. 10

²⁹ Ringvej s. 7

hovedsakelig var forårsaket av person- og generasjonskonflikter i det historiske miljø i etterkrigstidens Norge, som beskrevet av Robert Bohn.³⁰ Forskjeller i fremstillingene og konfliktene har gjort meg bevisst på behovet for å ha en kritisk holdning til både kilder og litteratur.

Når det er sagt, vil det fremgå av denne oppgaven at nordmenn har grunn til å være stolte av sin oppførsel under okkupasjonen. Vi har heller ikke, mener jeg, grunn til å tvile på eller ikke være bekjent av det som har vært skrevet verken fra faglige eller historiske perspektiver. Vi kjempet mot fienden med militærmakt, Konge og regjering rømte og fortsatte motstanden fra London, vi forhandlet med og gjorde passiv motstand mot okkupasjonsmakten, og historikernes fortelling mener jeg har reflektert virkeligheten slik den var. Det er mitt ønske med denne oppgaven å belyse et ubeskrevet blad av norsk krigshistorie som kan bidra til og være til nytte for ytterlig forskning på dette temaet.

Kilder.

Jeg har referert til og gjort utstrakt bruk av Molls kilder fra Riksarkivet, RA/RAFA-2174/E/Ed, som jeg har bygget videre på i mitt eget kildearbeid. Riksarkivet har et eget arkiv for HAVP, som gir et godt bilde av propagandaapparatet og dets aktiviteter.

Jeg har også benyttet meg av Hjemmefrontmuseets samling av Prisoners of War Interrogation Reports, heretter referert til som PWIS, løst oversatt til forhør av krigsfanger. Hjemmefrontmuseets Serie, FAb-AOK Norwegen, Armeoberkommando Norwegen, 1940-945 NHM 198/FAb-2640 Reels No. 2634 og 2640, inneholder en beskrivelse av og vurdering av virkningen av tysk propaganda under okkupasjonen forfattet og rapportert av de tyske propagandatroppene i Norge. Rapportene var organisert i avsnitt for tyske propagandatiltak, stemningen i befolkningen, engelsk propaganda og politisk utvikling i Norge. Rapportene var en del av Magne Skodvins personlige arkiver som har vært overlatt til museet. Rapportene, som var stemplet hemmelige, var utstedt av den tyske hærens overkommando i Norge og adressert til hærens overkommando avdeling militærpropaganda i Berlin. Rapportene inneholder også utdrag av det tyske sikkerhetspolitiet i Norge sine rapporter til Berlin i tilfeller hvor disse inneholdt informasjon kalt ”truende begivenheter” av militær betydning.

---

³⁰ Bohn s. 20

Eksempler på truende begivenheter var blant annet kirkestriden i Norge, tyske tap ved Tobruk og faren for en engelsk invasjon av Norge.

Det tyske sikkerhetspolitiets ”Meldungen aus Norwegen” utgitt i bokform har også vært konsultert hovedsakelig for å gjøre nytte av forfatternes analyse av rapportene, men også for å verifisere de tyske propagandatroppenes rapportering til Berlin om visse begivenheter og holdningene til den norske befolkning overfor okkupasjonsmakten. Begge disse rapportene har vært vurdert ut fra at de respektive organisasjoner ivaretok egne interesser og sikkert også ville rettferdiggjøre sitt nærvær og behovet for egne tjenester i det okkuperte Norge. Dette er nærmere omtalt i kapittel III.

Publikasjonen ”Norsk presse under hakekorset” ved Gunnleik Jensson utgitt av Tell forlag i Oslo i 1945 gjengir kopier av norske aviser; Aftenposten, Nationen, Lofotposten, Fritt Folk, Morgenposten, og Dagbladet under okkupasjonen. Jeg har brukt disse til å beskrive tysk krigspropaganda overfor den norske befolkning. Publikasjonen er beskrevet som ”faksimiler” utarbeidet for at publikum skal få et dokumentarisk konsentrat av de politiske begivenheter under krigen. På tross av at artiklene er fra den sensurerte presse og utvalgt av den seirende og anti-tyske del av befolkningen gir de, slik jeg bedømmer, et godt bilde av propagandaen overfor den norske befolkning.

De tyske publikasjonene Deutsche Zeitung in Norwegen, den tyske avis i Norge, utgitt av okkupasjonsmyndighetene, og Deutsche Monatshefte in Norwegen, tysk månedshefte i Norge, utgitt av rikskommissariatet i Norges propagandaavdeling, gir et bilde av tysk propaganda først og fremst rettet mot den tyske militære og sivile befolkning i Norge under okkupasjonen, men det er sannsynlig at de også var lest av den norske befolkningen. Deutsche Zeitung fremstår som en seriøs nyhetsformidler på linje med dagens Aftenposten med dekning av krigsnyheter, norsk og tysk kulturliv og norske sportsnyheter.

I. Propaganda

Det var den engelske krigspropagandaen under første verdenskrig som satte standarden for moderne propaganda og som også er regnet som forløper og modell for den tyske propagandaen utviklet av nasjonalsosialistene.³¹ Tyskerne har hevdet at den engelske propaganda hadde stor betydning for utfallet av første verdenskrig, og var den direkte årsak til at det tyske propaganda og folkeopplysnings departementet ble opprettet i 1933 da Hitler kom til makten. Amerikanerne har hevdet at engelsk propaganda under første verdenskrig også var rettet mot dem for å sikre deres deltakelse på alliert side, og at propagandaen lurte dem inn i krigen.³²

Første del av kapittelet inneholder en gjennomgang av litteratur om propaganda for å illustrere og forklare hvordan propaganda virker, og hvilken type propaganda som ble brukt under okkupasjonen. Den andre delen av kapittelet beskriver og forklarer propagandaen under det Tredje Riket i Tyskland, og hvilken rolle den nasjonalsosialistiske propagandaen hadde for samfunnsutviklingen og krigen. Den tredje delen omtaler tysk propaganda i Norge og inneholder en veiledning, sannsynligvis skrevet på oppdrag av det tyske propagandaministeriet i Norge i et slags håndboksformat om de spesielle forholdene i Norge, som det måtte tas høyde for at propagandaen skulle ha den ønskede virkningen.

Om Propaganda.

Propaganda er også skapt av historien.³³ I 1622 i forbindelse med 30-årskrigen etablerte Vatikanstaten den hellige propagandamenighet for å utbre den rette tro i den nye verden, men også for å forsvare den katolske kirke mot protestantismen. Ordet propaganda mistet derfor sin nøytralitet og har siden fått en negativ mening.³⁴ Ordet propaganda stammer fra latin og betyr å forplante, formere, utbre eller så. Ord ofte brukt som synonymer for propaganda er løgn, forvrenging, svik, bedrageri,

---

³¹ Taylor s. 3

³² Taylor s. 3

³³ Welch s. 3

³⁴ Jowet s. 2, Welch s. 4

hjernevasking, psykologisk krigføring, fagre ord, vidløftig preken og rundsnakking.³⁵

Moderne propaganda kan være alt fra reklame til monopol på nyheter, men propaganda som beskrevet i denne oppgaven er også historie. Propaganda som et historisk fenomen har forandret seg med tid og teknologi og har hatt forskjellig mening til forskjellige tider, men har alltid vært kontroversiell og undervurdert.³⁶

Det har vært vanskelig å oppnå enighet om en definisjon av propaganda.³⁷ Dette fordi det finnes forskjellige typer propaganda, at hensikten eller målsettingen med propaganda kan være både påvirkning og manipulering av meninger, overbevisninger og handling.

Jowett og O'Donnel definerer propaganda som følger: "Propaganda is the deliberate, systematic attempt to shape perceptions, manipulate cognitions, and direct the behaviour to achieve a response that furthers the desired interest of the propagandist," oversatt til bevisste systematiske forsøk på å forme oppfatning, manipulere erkjennelse, og lede til oppførsel som fremmer propagandistens ønsker og interesser. Jowett forklarer propaganda som en kommunikasjonsprosess med en modell som består av en kulturell sirkel av myndigheter, samfunnsøkonomi, politiske begivenheter, ideologi og samfunnsmyter.³⁸ Innenfor sirkelen har han beskrevet propagandaaktørene som media, radio, fjernsyn, film og presse. De inkluderer også sosiale nettverk som består av opinionsdannere, politiske grupper, foreninger, publikum, demonstrasjoner, stemmerett, pengebidrag og motpropaganda.

Det amerikanske institutt for propagandaanalyse definerer propaganda som "The expression of opinions or actions carried out deliberately by individuals or groups with a view to influencing the opinions or actions of other individuals or groups for predetermined ends and through psychological manipulations", oversatt til uttrykk av meninger eller handlinger utført bevisst av enkeltmennesker eller grupper med den hensikt å øve innflytelse med forhåndsbestemte meninger, mål og handlinger hos

---

³⁵ Jowett s. 3

³⁶ Welch s. 3

³⁷ Jowett s. xi

³⁸ Jowett s. 369

andre individer eller grupper med psykologisk manipulering.³⁹ Begge definisjonene krever forklaringer for å forstå propaganda, dens metoder og suksess.

Litteraturen omtaler forskjellige typer propaganda. Direkte propaganda blir også referert til som aktiv propaganda, og før- eller sosial propaganda som underpropaganda.⁴⁰ Direkte eller aktiv propaganda har som mål å få mottakerne eller massene til å stå frem og forsvare en sak gjennom direkte handling. Sosial propaganda har som mål å mobilisere og forberede menneskene til handling i det rette øyeblikket som bestemt av propagandisten. På dette tidspunkt blir propagandaen direkte eller aktiv propaganda som er den mest intense og kortvarige. Andre typer propaganda er skjult og åpen propaganda. Skjult propaganda forsøker ikke å tilkjennegi propagandaens mål, identitet, betydning og bakmenn. I en slik situasjon vil folk ofte være oppmerksom på at noen øver innflytelse eller forsøker å påvirke, men ikke at en blir skjøvet eller forført i en bestemt retning. Denne type skjult propaganda er også kalt svart propaganda. Et eksempel på svart propaganda er tyske radiosendinger under andre verdenskrig som fremsto som engelske og sendte engelske nyheter.⁴¹ Åpen propaganda, også kalt hvit propaganda er mest effektiv mot en kjent motstander eller fiende for å forsikre om at en situasjon er under kontroll. Hvit propaganda kommer fra en kjent kilde med faktainformasjon som for eksempel Voice of America og Radio Moskva som kringkastet under den kalde krigen.⁴² Hvit propaganda har også vært karakterisert og klassifisert etter hvorvidt den påvirker til innflytelse eller lydighet, hvor propagandisten selv står frem med sin overbevisning, tro og mening, og forplikter seg til en bestemt handling og innbyr til å følge sitt eksempel. Innflytelse i denne sammenheng oppnås gjennom oppfølging og passiv aksept. Grå propaganda er beskrevet som en mellomting til ytterpunktene svart og hvit propaganda.

Direkte propaganda har som mål å få massene til å stå frem og forsvare en sak for eksempel gjennom handling. I forkant av den direkte propagandaen bør det ha vært praktisert pre eller sosial propaganda for å forberede grunnen. Sosial propaganda kan

---

³⁹ Ellul s. xi

⁴⁰ Ellul s. 30

⁴¹ Jowett s. 14

⁴² Jowett s. 12

være basert på felles utdanning, religion, språk eller politisk påvirkning. Sosial propaganda kan sammenlignes med bondens pløying av jorden, direkte propaganda med såing, og i propaganda som i livet virker ikke det ene uten det andre.⁴³ Sosial propaganda har ikke nødvendigvis ideologiske mål, men har som hensikt å gjøre en mottakelig for påvirkning og forberede handling ved refleks, definert som kortslutning av normal tankevirksomhet.⁴⁴

Denne todelingen av propaganda var brukt av bolsjevikene, som beskrev agitasjon som et verktøy for å omvende de ikke- troende og propaganda for å indoktrinere de troende.⁴⁵ Stalin og kommunistene la vekt på agitasjon overfor massene og propaganda som indoktrinering av partimedlemmer. Nasjonalsosialistene skjelnet ikke mellom agitasjon og propaganda og så på propaganda som et verktøy til å indoktrinere hele befolkningen på.⁴⁶ I følge Ellul er handlingsmønsteret, tross i faglige protester fra psykologer, bekreftet gjennom observasjon av mennesker utsatt for kommunistiske eller fascistisk propaganda. For at det skal lykkes må den sosiale propagandaen ha vart over måneder eller år med opplæring og gjentakelse. Dette i motsetning til den direkte propagandaen som praktiseres i korte intervaller.

Propaganda generelt må være mer eller mindre konstant og derfor bli fulgt opp med gjentakelse over lang tid.⁴⁷ Med konstant og over lang tid menes det at propagandaen må være tilstede i hele hverdagen og må gjentas til folk er blitt vant til og aksepterer det som det blir agitert for. Den franske filosofen, sosiologen og juridisk professor Ellul mente at propaganda stoppet der dialogen begynte.⁴⁸ Hans arbeid er det eldste og det mest omfattende av de tre forfatterne brukt i oppgaven, og det inneholder stoff som ikke er behandlet av de andre forfatterne, ikke fordi de mener det er irrelevant,

---

⁴³ Ellul s. 15

⁴⁴ Ellul s. 31

⁴⁵ Taylor s. 4

⁴⁶ Welch s. 8

⁴⁷ Ellul s. 17

⁴⁸ Ellul s. 6

men fordi det ville være en ren gjentakelse.⁴⁹ Ellul gir, slik jeg ser det, de beste forklaringer for å forstå tysk nasjonalsosialistisk propaganda.

Propaganda er i følge Ellul et for komplekst fenomen til å kunne defineres med presisjon, og han mente at en definisjon ville kunne hindre refleksjon og dessuten utfordre historien. Videre at propaganda som utdannelse også er basis og forutsetning for at hverdagen i et storsamfunn skal fungere. Det følger at propaganda ikke kan fungere uten utdannelse som i seg selv blir en del av selve propagandaen. Den skaper meninger og holdninger i befolkningen, og jo høyere utdannelse jo bedre forutsetninger har propagandaen i en befolkning. Intellektuelle, hevdet Ellul, er mer sårbare for og mottakelige for propaganda.⁵⁰ Dette fordi de er i stand til å absorbere store mengder informasjon, fordi de har en mening om det meste, og fordi de mener de er i stand til å skjelne propaganda fra påstander eller argumentasjon i forbindelse med meningsutvekslinger og diskusjoner.

Propagandister er stort sett enige i at løgn må unngås.⁵¹ Det lønner seg som regel i det lange løp å snakke sant, og sannhet i denne sammenheng er fakta, men det betyr heller ikke at usannheter i alle tilfeller må unngås. Løgn eller usannheter som kan virke i propaganda er som regel basert på tolkninger eller kan forbindes med gode hensikter.⁵² Det er helst innen reklame og markedsføring at det å ikke holde seg til fakta kan få de største negative følger, fordi hvis kunden ikke kan ha tillit til produktinformasjon som blir fremmet i annonser, vil det sannsynligvis resultere i at bruk av produktet blir unngått. Propaganda appellerer ikke til bare sannhet men også til fornuften som er nøytral og etisk sett kan være både god og dårlig. Slik sett supplerer fornuften sannheten når det ikke er mulig å formidle den fulle og hele sannhet, eller fortelle så nær som mulig opp til den hele sannhet.

En av de mest alminnelige oppfatningene og misforståelser om manipulasjon i forbindelse med propaganda er at den kun består av løgner og halvsannheter. En annen alminnelig oppfatning er at de fleste mennesker mener de kan identifisere løgn og

---

⁴⁹ Jowett s. ix

⁵⁰ Ellul s. VI

⁵¹ Ellul s. 53

⁵² Ellul s. 53

dermed skjelne mellom propaganda og nyheter eller informasjon. Hitler skal ha uttalt at jo større løggen er jo større sjans for at den blir trodd.⁵³ Dette er slik jeg ser det en sannhet med modifikasjoner og personlig overdrivelse, fordi det er godt dokumentert at Goebbels var nøye på at faktainformasjon, selv dårlige nyheter, var korrekt fremstilt, fordi avsløring av ukorrekte faktaopplysninger eller usannheter ville resultere i at selve propagandaen og propagandisten kunne stå i fare for å miste troverdighet.

Det er innen tolkninger at løggen kan finne de beste muligheter eller fristelser, fordi usannheter eller løgner som fremstår som tolkninger er vanskelige å avsløre eller påvise.⁵⁴ Det er vanskelig om ikke umulig å føre bevis for eller dokumentere løgn og usannheter hvor tolkning av hensikt eller motivasjon og feiltolking av fakta har funnet sted. Det å avsløre en løgn fører heller ikke alltid til at sannheten kommer frem. Det er som regel også mulig å rettferdiggjøre slike overtramp i ettertid med begrunnelse i uenighet, uvitenhet eller manglende kunnskap og informasjon.

Moderne propaganda baserer seg på fellesskapets samfunnsverdier, skikker og mentalitet. Propaganda skal ikke være rettet mot individer men mot massene og rette seg mot de egenskapene eller overbevisninger enkeltindividene har til felles med hverandre. Propagandaen forsøker å utnytte den enkeltes behov for selvbekreftelse. Propaganda tar alle midler som presse, radio, fjernsyn, film, plakater, dør til dør besøk i bruk, fordi måten og mediet kan ha forskjellig virkning på et budskap. Film er betraktet som beste metode for sosial eller såkalt før propaganda. Offentlige masse møter og taler eller agitasjon, også kalt direkte propaganda, er vurdert som best for å skape handling. Utdannelse og undervisnings metoder eller sosial propaganda har også vært vurdert å være av stor betydning i politisk indoktrinering.

Målet til moderne propaganda er ikke å forandre meninger eller oppfatninger, men å utløse aktiv tro basert på myter og propaganda.⁵⁵ Målet er å frembringe handling hos mennesker uten at de er oppmerksomme på dette eller forstår meningen med handlingen. Menneskene har et grunnleggende behov for tilhørighet, og dette er i følge

---

⁵³ Ellul s. 51

⁵⁴ Ellul s. 57

⁵⁵ Ellul s. 25

Ellul er en av mange ting propaganda baseres på. Det moderne menneske har også behov for fakta, informasjon, forklaringer, bevis og ikke minst rettferdiggjøring, og dette er også basis for propaganda.

For at folk skal kunne bli overbevist til å handle mot sin tro eller overbevisning må propagandisten holde mål og meninger skjult og skille handling og tanke fra hverandre. For eksempel er det mulig å overbevise en militæravdeling til å kjempe tappert selv om moralen er lav, fordi selv om stemningen er dårlig kan gode holdningene som for eksempel disiplin veie opp for dette.

Jeg har valgt å forklare manipulasjon som den overordnede målsetting for all propaganda og kategorisere og klassifisere propagandaen under okkupasjonen som kultur- politisk- og krigspropaganda. Kulturpropaganda har jeg valgt å forklare som påvirkning basert på et kulturfelleskap av åndelige og verdslige verdier, som inkluderer sosiale forhold for å påvirke samfunnsstrukturen. Politisk propaganda har jeg valgt å forklare som forsvar eller legitimasjon av et politisk styre, eller med andre ord kampen om sannheten, bruk av sensur og halvsannheter. Krigspropaganda har jeg valgt å forklare som psykologisk propaganda i for å søke støtte i befolkningen for krig og rettferdiggjøre denne, samt å opprettholde moralen i befolkningen under krigen. Min klassifiseringen er til en viss grad overlappende, fordi omstendighetene tilsier at propaganda må skreddersys til bestemte situasjoner og målgrupper. Krigspropaganda kan inneholde elementer av kultur propaganda. Kultur propaganda kan også være konfliktskapende og krigersk, og politisk propaganda kan inneholde elementer av både kultur og krigs propaganda.

Kulturpropaganda.

Målsettingen for tysk kulturpropaganda i Norge var å skape velvilje i den norske befolkning for det kulturelle fellesskapet mellom Norge og Tyskland. Dette skulle gjennomføres ved hjelp av tysk musikk, teater og litteratur. Denne propagandaen ble praktisert av HAVP med forestillinger av tyske stjerneartister og var av typen direkte eller aktiv.

Tysk kulturpropaganda under okkupasjonen var basert på tyske så vel som norske myter og historie, åndelige og materielle aktiviteter, dannelse og skoling, og den inkluderte både direkte og sosial propaganda. Mytene og historien handlet om det

ideologiske, nasjonalsosialistiske, germanske og nordiske folkefelleskapet og ble flittig praktisert først og fremst overfor de ”troende” som i Norge var tilhengere av Quislings parti Nasjonal Samling.

Valg av propagandametoder og argumenter krever godt kjennskap til den kulturen propagandaen skal rettes mot, fordi det ikke finnes teknikker og fremgangsmåter som passer overalt.⁵⁶ Med kultur mener jeg dannelse, skoleing, åndelige og materielle aktiviteter som kjennetegner et individs eller lands utvikling. Kulturelle og personlige egenskaper som må forstås er menneskenes følelser, mentalitet, stereotyper, myter og sosiale samfunnsstruktur. Der finnes ingen ferdige propagandaløsninger og metoder, bare prinsipper, fordi folk og samfunn er unike. Et prinsipp er aldri å gå til angrep på massens etablerte meninger og aksepterte sannheter eller virkelighetsoppfatning, men å basere propagandaen på mindre uenigheter i den aksepterte virkelighet, for å skape splid og lede massene frem til nye overbevisninger og handlinger.

Sosial- og dannelsespropaganda ble forsøkt praktisert av HAVP i avdeling for skole og utdanning overfor både skoleelever og studenter. Dette var av typen sosial propaganda. Tyske teater- og konsert gjesteforestillinger med stjerneartister ble avholdt med tilsynelatende suksess av HAVP avdeling for kultur. Disse forestillingene kan betraktes som direkte og aktiv propaganda, korte og intense, som var underlagt rikskommissariatets avdeling for propaganda. Den kulturelle propagandaen fant tilsynelatende gjenklang i deler av den norske befolkningen.

Politisk Propaganda

Målsettingen til tysk politisk propaganda under okkupasjonen, var å legitimere det tyske okkupasjonsstyret og Quislings og Nasjonal Samlings rolle i dette. Dette ble praktisert med oppbygging av en totalitær stat etter mønster av den tyske europeisk nyordning.

Den politiske propagandaen praktisert under okkupasjonen var organisert av HAVP avdeling for presse og kringkasting, og brukte Quisling og Nasjonal Samling som verktøy i sin presentasjon av den tyske nyordningen overfor det norske folk.

Propagandaen gjorde også utstrakt bruk av sensur for å vinne kampen om sannheten

---

⁵⁶ Ellul s. 34

og for å fremstille virkeligheten ved hjelp av halvsannheter for at den skulle virke logisk og fornuftig. Virkelighetsoppfatningen skulle være at nasjonalsosialismen og den tyske nyordningen var overlegen. Okkupasjonsmaktens politiske propaganda engasjerte ikke største delen av den norske befolkningen, men den førte tvert i mot til passiv motstand.

Gjennom 126 år før okkupasjonen hadde det i Norge utviklet seg et parlamentarisk demokrati, og en sosialistisk regjering uten revolusjonære målsettinger hadde sittet ved makten i flere år. Quisling og hans politiske bevegelse, som ble innsatt av okkupasjonsmakten, var så liten at den knapt kunne betegnes som et politisk parti.

Den politiske propagandaen kan være både sosial, direkte eller aktiv, svart eller skjult, hvit eller åpen eller grå en blanding av hvit og svart avhengig av omstendighetene. Overfor partimedlemmer var den ofte direkte med målsetting om å oppfordre massene til å forsvare sin sak. Propaganda brukt i nasjonalsosialistenes ungdomsarbeid var sosial for å forberede ungdommen til handling som unge voksne. Den politiske propagandaen kunne også være svart, hvit eller grå avhengig av målsetting, type påvirkning og motstander.

Krigspropaganda

Målsettingen med tysk krigspropaganda under okkupasjonen var å mobilisere støtte i befolkningen for at tyskerne kom som venner for å beskytte norsk nøytralitet overfor allierte overgrep, og at det var nytteløst å gjøre motstand i lys av tysk militær overlegenhet. Dette var utført hovedsakelig med offentliggjøring av allierte planer om invasjon av Norge, og nyheter om tyske seire i krigen i Europa og Afrika.

Krigspropagandaen var hovedsakelig organisert av HAVP avdelinger for presse og kringkasting.

Krig og propaganda hører sammen og propaganda er et viktig våpen og en del av den militære virkelighet.⁵⁷ Historien, spesielt første og andre verdenskrig, har illustrert dette. Den engelske propagandaen under første verdenskrig hadde ifølge Hitler og nasjonalsosialistene demoralisert de tyske soldatene.⁵⁸ Britisk krigspropaganda ga også grobunn for tysk nasjonalsosialistisk mellomkrigspropaganda rettet mot

---

⁵⁷ Taylor s. 5

⁵⁸ Welch s. 8

betingelsene i Versaillesfreden og var rettet mot den tyske Weimar republikken. Den engelske krigspropagandaen skal ha bidratt til at nasjonalsosialistene opprettet et propagandadepartement da de i 1933 kom til makten.⁵⁹

Tysk og sovjetisk krigspropaganda har mye til felles som for eksempel fremheving av en sterk leder, folkefellesskap og en sterk militærmakt. To andre eksempler på krigspropaganda illustrerer at selve krigshandlingen kan være minst like effektiv propaganda som ord. Disse er Romerrikets ødeleggelse av Kartago og USA sine atombomber over Hiroshima og Nagasaki.⁶⁰ Argumentene for Romerrikets ødeleggelsen av Kartago var gjentatt i årevis av en romersk senator som avsluttet alle sine innlegg med at for øvrig mente han at Kartago burde ødelegges. Etter det var utført sto hendelsen frem som propaganda i form av et skrekkenes eksempel på hva som kunne skje dersom noen våget å sette seg i mot Romerriket. Amerikanernes bruk av atombomben ble propaganda på begge sider i den kalde krigen og en advarsel om konsekvensene av en krig som kunne bli totalt utslettende og uten vinnere.

En type krigspropaganda som tas for gitt, men ikke er omtalt i den litteraturen jeg har benyttet meg av er sensur. Den praktiseres av alle krigførende makter, først og fremst for å hindre at militær informasjon skal komme fienden til gode, men også for å sikre at informasjon som kan forårsake uro i det militære eller i befolkningen, skal kontrolleres og holdes tilbake. De tyske okkupantene beslagla alle norske radioapparater, unntatt de som tilhørte medlemmer av Nasjonal Samling, som en siste anstrengelse for å sikre en viss sensur eller kontroll av engelske nyheter overfor en fiendtlig innstilt befolkning. Et lignende propagandagrep er å tie i hjel eller å forby enhver diskusjon av enkelte tema. Dette var en nasjonalsosialistisk metode benyttet for at jødernes skjebne ikke skulle skape uro i befolkningen.

For at propaganda skal kunne utføres som foreskrevet med psykologisk manipulasjon gjennom presse og radio over lang tid, må en organisere et propagandaapparat som kan kontrollere mediene med profesjonelle medarbeidere.⁶¹ Dette gjelder fremfor alt for krigspropaganda. På nasjonalt nivå har dette blitt gjennomført i England og i

---

⁵⁹ Welch s. 7

⁶⁰ Taylor s. 8

⁶¹ Ellul s. 20

Tyskland så vel som i Norge av okkupasjonsmakten. Nordmennenes vennskap skulle vinnes med hjelp av HAVP, organisert med teknikere, sosiologer, psykologer og byråkrater som produserte en propaganda som skulle være skreddersydd til virkeligheten og realitetene i det norske samfunnet. Krigspropagandaen med unntak av sensur var hovedsakelig hvit propaganda mot en kjent motstander eller fiende, med hensikt å forsikre massene om at situasjonen var under kontroll.

Om tysk nasjonalsosialistisk propaganda.

Hvorfor ble nasjonalsosialismen så attraktiv for den tyske befolkningen? Ble folket manipulert med propaganda til å akseptere voldelig maktutøvelse? Svarene, i følge Thomas Rohkramer lå i en sterk tradisjon i den moderne tyske historien som kom til uttrykk i søket etter et felleskap i en totalitær stat og lengselen etter en sterk leder.⁶² For de som støttet den sterke lederen symboliserte han håp om en harmonisk fremtid og en bedre økonomisk hverdag, og for de som var mot ham frykt.

En annen forklaring kan være at hele den tyske befolkningen ble hjernevasket, men dette er, slik jeg ser det, lite sannsynlig. Hitler selv har uttalt at verdier eller overbevisninger som ikke er tilstede eller forankret i befolkningen, ikke kan mobiliseres, og at det er ikke mulig å få et folk til å tro på noe som ikke ligger i deres verdigrunnlag.⁶³ Det var tilsynelatende hovedsakelig med direkte og aktiv propaganda basert på et tysk verdigrunnlag og kulturfellesskap, at Hitler vant sin støtte i befolkningen og kom til makten på lovlig vis.

Det var propagandaens viktigste oppgave å bygge opp og vedlikeholde Hitler-myten. Propagandaen om Hitler-myten var en blanding av kulturell og politisk propaganda. Dette kan, slik jeg ser det, karakteriseres som et skoleeksempel på politisk propaganda; et folk som ble forført til å tro at overtramp og vold ikke var en del av ideologien og maktapparatet. Hitler-myten hadde sin opprinnelse i Weimar republikken før Hitler selv ble kjent.⁶⁴ Den forklares med lengselen etter en heroisk, sterk, autoritær, karismatisk og folkelig leder som kompensasjon for manglende vilje og evner i et samfunn til å finne kompromisser som politiske motstandere kan

---

⁶² Rohkramer s. 25

⁶³ Rohkramer s. 14

⁶⁴ Kershaw s

akseptere. Den utviklet seg under nasjonalsosialismen til en person kultus uavhengig av ideologi og dens politikk. Jeg vurderer Hitler myten som sentral i suksessen til den nasjonalsosialistiske propagandaen, og dette bekrefter Elluls teori om at propagandaen har størst mulighet til å lykkes på områder hvor folks engasjement er høyt og temaet har stor betydning for samfunnsutviklingen.⁶⁵

Propagandaens mål var å vinne og holde på befolkningens hjerter. Folk valgte å legge vekt på de positive sider ved regimet som sosial orden og enighet, fremfor å provosere frem de brutale sider gjennom protest. Regimets ideologi var basert på det tyske kultur- og verdifelleskapet og rettet mot den etniske tyske befolkningen. Den mørke siden av kulturfelleskapet var jødene som ikke tilhørte folkefelleskapet og skulle holdes utenfor. Det ble gjennomført på ”lovlig” vis, først med Nürnberg lovene som definerte hvem som var jøder, så ved å ta fra dem levebrødet ved å nekte dem adgang til offentlige stillinger og borgerrettigheter, og siden internere og henrette dem.

Det er ikke mulig i dag vitenskapelig å dokumentere hvordan tyskerne i det tredje riket tenkte, kun hvordan de forholdt seg til og tilpasset seg systemet som var en overordnet ramme for propagandaen.⁶⁶ Systemet var kjennetegnet av tre ting: For det første var avvikende meninger og uttalelser ikke tolerert.⁶⁷ Goebbels og propagandaministeriet sørget for gjennom kontroll av pressen at selv kritikk som var lojal mot systemet ikke ble tolerert. Til og med kritikken mot regimet som ble fremmet gjennom kunsten som kabaret, satire, humor, forestillinger med utenlandsk film og presse, ble strengt begrenset. Meningsytringer som ikke hadde sitt utspring i parti- eller propagandaorganisasjonene var utestengt.

For det andre besto det tredje rikets offentlige fremtoning allerede fra maktovertakelsen av total tilpasning til nasjonalsosialistiske normer eller ideologi.⁶⁸ Dette ble gjort gjennom propagandaplakater og gatedekorasjoner, nye navn på gater og offentlige plasser, ny nasjonalsosialistisk arkitektur, storslåtte feiringer og bruk av nasjonalsosialistiske vendinger og normer i hverdagspråket og sist men ikke minst

---

⁶⁵ Ellul s. 51

⁶⁶ Longerich i Kuchler s. 20

⁶⁷ Longerich i Kuchler s. 20

⁶⁸ Longerich i Kuchler s. 20

den nye Hitler hilsen. Befolkningen hadde klare retningslinjer om offentlig oppførsel som inkluderte åpen støtte til regimet.

For det tredje og mest betydningsfulle et vellykket og godt fungerende partiapparat med medlemmer og medløpere som fremhevet og gjentok de positive sider ved propagandaen, samtidig som de negative sider ble bagatellisert. Dette vellykkete og godt fungerende partiapparatet sørget for en total tilvending til og aksept av regimet, som i seg selv var en bekreftelse på vellykket propaganda, uten å erkjenne at det var en opphavsmanns ønsker som skjulte seg bak propagandaen.⁶⁹

Andre viktig karaktertrekk i nasjonalsosialismen som peker mot både kultur og politisk propaganda var at den ble som en politisk religion, karakterisert av såkalte uegennyttige handlinger som også ble som en rettesnor for et tro- og folkefelleskap. Så lenge befolkningen hadde en rimelig levestandard, ble det også sett gjennom fingrene med en viss korrupsjon blant partilederne. Et annet trekk ved nasjonalsosialismen var at størstedelen av befolkningen, med unntak av partimedlemmer ikke viste politisk fanatisme, og at det ikke eksisterte konflikt mellom de som var og ikke var nasjonalsosialister.

Peter Longerich har hevdet at det var en opinion som var i mot alt dette, men at den forble i det private eller familiære, kollegiale og halvoffentlige rom som på stamkneiper, i nabolag, i borgerlige, sosialistiske og i kirkelige kretser men aldri kom til offentlig uttrykk i Tyskland.⁷⁰ På tross av manglende offentlig kommunikasjon som kunne dokumentere dette, var det i følge Longerich stor misnøye med nasjonalsosialismen.⁷¹ I lys av tysk mellomkrigshistorie og politisk splittelse ville det være merkelig at det skulle herske enighet og harmoni etter kort tid med det tredje riket. Propagandaen skapte i følge Longerich en illusjon eller et blendverk som dekket over fragmenteringen i det tyske sosiale, religiøse og politiske felleskap.⁷² Den skapte også et lukket system med en kontrollert offentlighet og tvang som ikke tillot at noen tok til motmæle.

---

⁶⁹ Longerich i Kuchler s. 22 og 23

⁷⁰ Longerich i Kuchler s. 22

⁷¹ Longerich i Kuchler s. 22

⁷² Longerich i Kuchler s. 23

Krigspropagandaen som i begynnelsen ble møtt med skepsis i befolkningen, handlet i begynnelsen om betingelsene i Versailles avtalen etter Tysklands tap i første verdenskrig og fransk okkupasjon av tyske grenseområder. Skepsisen overfor krigspropagandaen ble gradvis snudd til begeistring etter den fredelige innlemmelsen av Østerrike og den tyskspråklige del av Tsjekkoslovakia, den militære invasjonen av Polen og deretter av Norge, Danmark, Nederland Belgia og Frankrike. Etter det tyske nederlaget mot Sovjetunionen i Stalingrad handlet propagandaen om total krigføring og ofrene som ble krevet av partieliten og hele befolkningen.

Folk ble overbevist eller manipulert til å mene at nasjonalsosialismen var en god ide som til slutt ble misbrukt. Hele 57 % av deltakerne i amerikanske spørreundersøkelser av tyske krigsfanger i 1943 støttet opp om nasjonalsosialismen, og omtrent halvparten av befolkningen hadde samme overbevisningen frem til 1970 tallet.⁷³ Konen til en tysk historiker, Fritz Fischer, som er berømt for sin analyse av de negative sider av den tyske historien, og ganske sikkert verken var naiv eller uvitende om nasjonalsosialismen, har uttalt at tiden under nasjonalsosialismen var vidunderlig.⁷⁴ Omtrent halvparten av den vest- tyske befolkningen helt frem til 1970 tallet mente at nasjonalsosialismen i prinsippet var en god ide.⁷⁵

Om tysk propaganda i Norge.

Målsettingen for HAVP og tysk propaganda i Norge under okkupasjonen var følgende: For det første på et eller annet vis sannsynliggjøre at tapet av nøytraliteten og den brutale tyske invasjonen var nødvendig. For det andre å bryte folkets lojalitet til eksilregjeringen og kongen i London. For det tredje å gjøre innlemmelsen av Norge i et storgermansk rike attraktivt. For det fjerde å fremstille Quislings samarbeidsregjering som en garantist for landets fremgangsrike og lykkelige fremtid. For det femte å opprettholde ro og orden i landet for å sikre det norske bidrag til tyske krigsanstrengelser.⁷⁶ Dette var ambisiøse mål som ut fra et historisk perspektiv kan

---

⁷³ Rohkramer s.98

⁷⁴ Rohkramer s. 8

⁷⁵ Rohkramer s. 322

⁷⁶ Bohn s. 65, Moll s. 522

virke urealistiske, og de illustrerer tyskernes klokketro på propaganda som styringsverktøy.

I 1945 ble propaganda beskrevet i norsk litteratur som et tysk hemmelig våpen med en forferdelig virkning.⁷⁷ En visste ikke hva dette hemmelige våpen egentlig var, men at krigens gang hadde vist at propaganda kunne oppfattes som en kynisk nervekrig. Slik kunne propaganda forstås i samtidens Norge, men dette er bare en måte å forstå tysk propaganda under okkupasjonen på. Okkupantene hadde klokketro på propaganda fordi det allerede med stort hell var utprøvd i Tyskland, og det var ingen grunn til å tro at det ikke skulle være like lett å manipulere andre europeiske folk til å slikke den hånden som slo.⁷⁸ Det er nærliggende å tro at tysk propaganda i Norge med unntak av å kunne rettfærdiggjøre okkupasjonen hadde lignende målsetting som i Tyskland. Hovedmålsetningen for propaganda på den tyske hjemmefronten under krigen var å mobilisere energien til krig, sikre folkets støtte til krigen, opprettholde krigsmoralen i befolkningen og overbevise det tyske folk at krigen kunne og ville bli vunnet.⁷⁹ I Norge ble dette forsøkt ved å informere om krigens gang, tyske seire og at Tyskland var uovervinnelig. Den tyske uovervinnelighet var basert på det tyske kulturelle folkefellesskapet og de nære kulturelle bånd til Norge. Den politiske støtten skulle sikres med innsettelse av et norsk nasjonalsosialistisk regime som tilsynelatende ivaretok norske interesser overfor okkupasjonsmakten, og skulle opprettholde ro og orden i samfunnet. Propagandaen hadde ikke samme virkning på den norske som den tyske befolkningen, men den virket utvilsomt overfor den tyske sivile og militære befolkningen i Norge.

Tysk propaganda i Norge var organisert etter mønster av riksministeriet for Folkeopplysning og Propaganda i Berlin, men i tillegg til et felles tysk-norsk kulturelt verdigrunnlag og folkefellesskap var den også basert på den tyske nyordningen i Europa. Det er nærliggende å tro at de faglige prinsipper og fremgangsmåter skulle være lignende til de som var anvendt i Tyskland, men tilpasset til norske forhold. Det ble i den forbindelse utarbeidet retningslinjer i et skriv som belyste spesielle forhold

---

⁷⁷ Jensson s1b

⁷⁸ Jensson s. 1b

⁷⁹ Noakes s. 466

som propagandaekspertene burde ta i betraktning i Norge.⁸⁰ Forfatteren er identifisert som en privatpraktiserende advokat i Oslo, og kilden er slik jeg ser det sannsynligvis et bestillingsoppdrag fra HAVP.

Det var forskjeller i det tyske og norske samfunnet som resulterte i at både propagandaen og dets virkning ble annerledes i Norge. Longerichs påstand om at propagandaen var del av et lukket system gjennom partiapparatet for å oppnå kontroll av offentligheten fungerte ikke i Norge, hovedsakelig fordi Quisling som den valgte støttespiller ble selve symbolet for og målskive for norsk motstand. I det okkuperte Norge kom derfor en alternativ mening delvis til uttrykk gjennom passiv motstand i form av anonyme fremstillinger av kongelige symboler i naturen og graffiti i byer og tettsteder. Dette kan virke som en uvesentlig forskjell, men det var det ikke, fordi det tydeliggjorde overfor befolkningen at der fantes en opposisjon.

Propagandaeksperter i Berlin var mot bruk av aktiv propaganda i Norge,⁸¹ fordi de mente at det ville møte motstand i folkeopinionen, at tyske militære seire i seg selv hadde best effekt,⁸² og at det i den forbindelse ville være tilstrekkelig å instruere norsk presse om tyske militære aktiviteter og styrke. Propaganda funnet best passende for Norge var tyske teater og opera forestillinger, konserter med kjente tyske musikere, tyske bokgaver til norske bibliotek og utveksling av tyske og norske studenter. Propagandaministeriets egen publikasjon, Deutsch-Norwegische Monatshefte, la vekt på denne type propaganda. Jeg syntes det er bemerkelsesverdig at politisk propaganda ikke er nevnt i forhørsrapportene etter krigen, men det kan være fordi krigen var tapt på det tidspunkt uttalelsene falt.

Retningslinjene om tysk propaganda under norske forhold ble i HAVP rapporten diskutert under tre overskrifter: For det første det mentale grunnlag for propagandaen, som omhandlet propagandaens form, tidspunkt, tempo sted og personer. For det andre

---

⁸⁰ Riksarkivet, Oslo. RA/RAFA/2174/E/Ed/L0038. Uber die deutsche Propaganda in Norwegen, maskinskrevet rapport, udatert og undertegnet med håndskrift som tydes som Kovetzinsky, Mitarbeiter bei (uleselig). Rapporten har en håndskrevet dato 24.9. (antas å være 1940) med initialer REV som antas å være en person som rapporten har vært sirkulert til og som har lest den.

⁸¹ PWIS 106 s. 6

⁸² PWIS 106 s.7

tilsidesettelse av de ugunstige og pleie av de gunstige psykologiske elementer, som omhandlet bruk av fakta og sannhet og hva som var dårlig og god propaganda. For det tredje den praktiske gjennomføring, som beskrev behovet for å ta høyde for spesielle og skiftende omstendigheter i tysk propaganda i Norge.

Angående det mentale grunnlag for propaganda, ble det forklart, hadde begrepet suggesjon historisk sett vært et viktig prinsipp, mens moderne propaganda hadde inkludert psykologi og vært basert på at det folk tenker og ønsker også skal være sant. Moderne propaganda handlet derfor om å påvirke eller forandre folks tanker og ønsker gjennom positiv forandring og utvikling hos den enkelte. Det beste verktøy for god propaganda var logisk tenkning. Menneskene trodde i følge rapporten, at det de ønsket representerer sannheten, og at den sikreste måten å forandre deres ønsker og sannhet eller forutinntatte meninger og fordommer på var gjennom logisk tenkning. Lyktes en på dette punktet, kunne påvirkningen ofte gå av seg selv.

For at propaganda skulle kunne lykkes, understrekte rapporten, måtte man underbygge meninger og fordommer med fakta og en virkelighetsbeskrivelse som var akseptert som sann. Formen, fortellingen og forklaringen måtte være enkel, konsis, lettfattelig og derfor benytte det norske språk, samt være basert på norsk virkelighet og verdier. Språkbruken måtte reflekterte norsk være- og tenkemåte, spesielt når det gjaldt det formelle, fordi den tyske formelle måten å uttrykke seg på var fremmed og kunstig for nordmenn. Propagandaen måtte heller ikke på noen som helst måte gi inntrykk av eller kunne forbindes med tvang eller vold, fordi nordmennene var selvstendige og gjerne gjorde motstand når de ble presentert med ferdige løsninger. Propagandaen måtte derfor være godt gjennomtenkt og utformet slik at en skulle kunne trekke sine egne konklusjoner for å komme frem til det riktige resultatet.

Tidspunktet eller timingen av propagandaen måtte ta høyde for det spesielle norske humøret og være timelig i forhold til innhold, begivenheter, virkning og at betydningen kunne sees i en samfunnsmessig sammenheng. Frekvensen i propagandaen burde være lav fordi virkningen overfor nordmennene ville være best i små doser. Tempoet i propagandaen i Norge var også viktig fordi nordmennene tok sin tid å bestemme seg, handlet sjelden på impuls og lot seg heller ikke presse. De måtte tillates god tid til å tenke ting grundig gjennom og overveie situasjonen. Stedsvalg var

også viktig, og det var viktig å unngå steder som har en symbolsk betydning, som for eksempel Stiklestad, som kunne forstyrre eller fordreie hensikten med propagandaen.

I den politiske striden i Norge før krigen kunne det skje at folk uten å vite hva en sak dreide seg om kunne si at hvis en bestemt person var for noe, så kunne det være god nok grunn til å være mot. Folk kunne også mene at hvis en gitt person hadde sagt noe så måtte det være en løgn. Personer som fremsto som kontroversielle, arrogante eller opportuniste kunne derfor påføre en sak ubotelig skade. Disse eksemplene som ifølge forfatteren var latterlige, viste tydelig at personvalg kunne være av den største betydning når en skulle vinne nordmennene for sin sak.

Propagandaen måtte ikke inneholde trusler. Nordmennene så ikke på seg selv verken som beseiret eller overvunnet, og derfor kunne enhver trussel vekke en trass som, dersom den skulle spre seg i befolkningen, kunne ødelegge alt som tidligere hadde vært oppnådd med propaganda. En måtte tillate åpen diskusjon og ikke reagere negativt på motargumenter. Dette var viktig for å fremme betydningen av at vanskelige og følsomme spørsmål måtte nøye vurderes og belyses fra alle sider. I denne forbindelse var det også viktig å nevne kontroll med pressen, fordi nordmennene hadde stor tillit til det skrevne ord, og pressen kunne derfor være det viktigste propagandaverktøy for å oppnå fortrolighet i befolkningen.

Når det gjaldt dårlig propaganda, var dette illustrert i brevet rettet til Riksministeriet for Folkeopplysning og Propaganda i Berlin datert 4 januar 1942 med overskrift politisk propaganda i de okkuperte områder.⁸³ Brevet ble innledet med en henvisning til de siste begivenhetene i Norge som et bevis på hvor sterkt store deler av den norske befolkning sympatiserte med fiendemakten, og henspilte sannsynligvis på inndragningen av radioapparatene. Det ble i denne forbindelse antydnet at den militære administrasjon mente at propaganda muligens hadde utspilt sin rolle, og at en burde ta i bruk en lettere tone for å motvirke de fiendtlige holdningene i befolkningen.

For å illustrere hvordan propaganda kunne være vellykket når den tok høyde for spesielle omstendigheter, nevner ovennevnte brev hensyn til mentalitet og hvordan en

---

⁸³ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0102. Brevet er undertegnet Heil Hitler av en Muller-Pabst, Feldteinhet 14163 som må være en militær enhet i Norge. Brevet er stemplet inn i Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda i Berlin den 9 januar, og har med diverse initialer blitt videresendt sent til HAVP i Norge.

kunne ta i bruk humor og ironi på bekostning av fienden. På denne måten kunne en også treffe nordmennene, som hadde en utpreget sans for og var mottakelig for en tilpasset humor og tiltaleform. Denne type propaganda kunne bli gjennomført med enkle midler som ville gjøre fienden til latter, og virke som en immunisering eller vaksine mot fiendtlig innflytelse.

Begge disse kildene, både skrivet om tysk propaganda i Norge og brevet angående politisk propaganda i de okkuperte områder, er eksempler på kulturpropaganda som fremhever at propagandaen skal være basert på eksisterende samfunnsverdier og forsvare de trender eller de forandringer som finner sted, i dette tilfelle den tyske okkupasjonen. Kildene er også eksempler på politisk propaganda, kampen om sannheten og betydningen av ikke å bruke trusler eller løgn.

Den første kilden avslører slik jeg ser det en naiv holdning og en selvtillit som grenser til arroganse hos okkupasjonsmyndighetene. Propagandavurderingene inneholdt imidlertid også gode poeng, viste respekt overfor den norske befolkning og dens kultur. Mange av nordmennenes menneskelige egenskapene var, slik jeg ser det, treffende og godt formulert for å titrettelegge både for kultur-, politisk og krigspropaganda.

Konklusjon

Propaganda handler om å manipulere massene til støtte for tro, overbevisninger og handling med utspring i felles kulturelle verdier. Manipulasjon er nødvendig fordi den egentlige målsettinger for propagandaen som oftest er holdt helt eller delvis skjult for mottakerne av propagandistene eller bakmennene. Propaganda, for å oppnå best mulig virkning, må appellere til trendene i samfunnsutviklingen og forsøkte å forsterke disse for å påvirke målgruppene

Propagandaen i Norge under okkupasjonen kan karakteriseres som kultur- politisk og krigspropaganda. For hver av disse kategoriene er det er forskjellige typer propaganda som direkte, aktiv, svart, hvit og sosial avhengig av propagandisten, omstendigheter, forutsetninger og målsetting.

Kulturpropaganda både i Norge og Tyskland var hovedsakelig basert på fellesskapets grunnverdier og samfunnsutviklingen. Den tyske nasjonalsosialistiske kulturpropaganda var basert på folkefellesskapet, klassisk kunst, spesielt teater,

musikk og litteratur. I Norge var kulturpropaganda også basert på det felles folkeopphavet og nære slektskap til det tyske.

Politisk propaganda kan forklares som manipulasjon for at befolkningen skulle tilpasse seg nasjonalsosialistiske normer og ideologi. Propagandaen var både i Tyskland og Norge drevet og preget av et partiapparat hvis oppførsel skulle være et eksempel for offentlig aksepterte meninger og oppførsel. Trusler om vold eller strenge straffer var en del av den politiske propaganda i Tyskland og i mindre grad i Norge. Den politiske propaganda ble også brukt for å forhindre at uønskete temaer ble diskutert i befolkningen og sist men ikke minst legitimere okkupasjonsstyret.

Tysk krigspropaganda gjorde flittig bruk av psykologiske metoder for å overbevise befolkningen om at Tyskland ville gå seirende ut av krigen, og for å overbevise de allierte at tyske soldater var uovervinnelige. I Norge gikk krigspropagandaen også ut på å overbevise befolkningen at tyskerne kom som venner, at motstand var nytteløst og at i lys av tyske seire var Tyskland uovervinnelig.

For at tysk propaganda skulle kunne virke overfor nordmenn under okkupasjonen måtte den tilpasses norske samfunnsverdier, væremåte og mentalitet. Det ble derfor utarbeidet retningslinjer for å tilpasse den tyske propaganda til norske forhold. Overfor den norske befolkningen var målsettingen for propagandaen hovedsakelig å sikre at befolkningen holdt seg i ro og ikke gjorde aktiv motstand. Propagandaen var basert på tysk-norsk kulturfellesskap, politisk manipulering for støtte til den tyske nyordningen, militær overlegenhet og seire, og i mindre grad enn i Tyskland, bruk av trusler og utøvelse av vold.

II. Propagandaapparatet.

Kapittelet er bygget opp med 3 deler som beskriver organisasjonen til de tre hovedaktørene for propagandavirksomhet i Norge, HAVP rikskommissariatets avdeling for propaganda og folkeopplysning, Kultur-og folkeopplysningsdepartementet, og Wehrmacht den tyske hærens propagandaavdelinger.

HAVP utførte sine arbeidsoppgaver organisert i avdelinger for propaganda, presse, radio, kultur og skole og utdanningsvesen.⁸⁴ Propagandaavdelingen var organisert som en del av rikskommissariatet, den tyske siviladministrasjon i Norge under ledelse av Terboven, og hadde hovedansvar for kultur- politisk- og krigspropaganda. Propagandaen av typene direkte, aktiv, sosial, hvit grå og svart, var rettet både mot den norske og tyske sivile og militære befolkningen i det okkuperte Norge.

Kultur-og folkeopplysningsdepartementet var underlagt den kommissariske regjering under ledelse av Quislings parti Nasjonal Samling som var innsatt av den tyske siviladministrasjonen. Departementet var nyopprettet og hadde mottatt de fleste av sine arbeidsoppgaver fra det tidligere undervisningsdepartement. De fleste medarbeidere var medlemmer av Nasjonal Samling og manglet byråkratisk erfaring. Departementet var organisert i en alminnelig avdeling, en kulturavdeling og en propaganda-avdeling. Departementet var pålagt å utføre sitt arbeid i samarbeid med HAVP. Arbeidsoppgavene var hovedsakelig kontroll eller sensur med presse og kringkasting

I tillegg hadde den tyske militære invasjons-og okkupasjonsstyrken sine egne propagandakompanier. Disse besto av journalister og pressefolk med sivil yrkeserfaring. Deres primære oppgave under invasjonen var å sikre kontroll med presse og kringkasting, men også å produsere film og nyhetsreportasjer om kampene i Norge. Under selve okkupasjonen var deres primæroppgaver ansvar for militære publikasjoner, militær kringkasting, militær sensur og soldatvelferd. De var underlagt den tyske militærkommandoen i Norge ledet av General Falkenhorst.

Fremstillingen av HAVP kan virke for beskrivende, for lite problematiserende, pedantisk og for opptatt med detaljer. Det er gode grunner for dette. For det første at det til dags dato ikke har vært skrevet eller forsket på HAVP av norske historikere, og derfor er en ren beskrivelse av organisasjon, aktører og arbeidsoppgaver vurdert å være av faglig nytteverdi. For det andre representerte HAVP et totalitært terrorregime som skulle ha kontroll med alle sivile samfunnsfunksjoner, og en detaljert fremstilling er nødvendig for å forstå det tyske propaganda- og maktapparatets arbeidsmetoder og intensjoner.

---

⁸⁴ Bohn s.169

Hauptabteilung Volksaufklärung und Propaganda.

HAVP ble opprettet straks etter Terbovens utnevning den 20 april 1940 og var den viktigste aktør for tysk propaganda i Norge under okkupasjonen. Joseph Goebbels, sjefen for propagandaministeriet i Berlin, sendte sin personlige sekretær Georg Wilhelm Müller, heretter referert til som GW Müller, til Norge som sjef for HAVP, tilsynelatende for å sikre egen innflytelse over propagandaaktivitetene. GW Müller organiserte sitt ministerium etter mønster av propagandaministeriet i Berlin. Han holdt nær kontakt med sin gamle sjef og arbeidsplass under hele okkupasjonen og mottok støtte for sitt arbeid i Norge fra Berlin. Rikskommissæren for propaganda i Berlin forbeholdt seg retten til å gripe inn dersom han fant det nødvendig.⁸⁵ Det kan således virke som om HAVP tjente to herrer, Terboven i Norge og Goebbels i Berlin.⁸⁶ GW Müller ble imidlertid en av Terbovens mest betroede medarbeidere.⁸⁷ Han fungerte som politisk rådgiver også med oppgaver som ikke hadde med propaganda å gjøre, og Goebbels blandet seg ikke inn avdelingens aktiviteter.

GW Müller har uttalt at det siste Terboven interesserte seg for var propaganda,⁸⁸ med mindre den kunne bidra til å opprettholde ro og orden i landet og sikre norsk industris bidrag til den tyske krigføringen.⁸⁹ Terboven skal ha mistet sin interesse og entusiasme for sitt arbeid i Norge da Hitler beordret innføring av kommissariske statsråder i samarbeid med Quisling høsten 1940.⁹⁰ Terboven mente at samarbeidet med Quisling var et feilsteg, men som en av Hitlers mest lojale og betroede medarbeidere støttet han opp om Quisling.⁹¹

HAVP ble i startfasen i stor grad bemannet av de militære propagandatroppene og hadde stor utskifting og gjennomtrekk av personell. Dette ble til en viss grad

---

⁸⁵ PWIS 106, s. 6

⁸⁶ Bohn s. 64, Moll s. 427

⁸⁷ PWIS 106 s. 9

⁸⁸ Bohn s.64, Molls s. 427

⁸⁹ PWIS 106 s.6

⁹⁰ PWIS 80 s. 18

⁹¹ PWIS 80 s. 19

kompensert for ved aktiv faglig støtte fra propagandaministeriet i Berlin, men også ved kontinuiteten ved at GW Müller og tre av hans avdelingsledere Friedrich Grebe, Johan J. Moser og Dr. Alfred Huhnhauser ble i sine stillinger til krigens slutt. Personallistene viser at HAVP i januar 1943 hadde cirka 150 medarbeidere.⁹²

HAVP var organisert i 5 avdelinger med hvert sitt tjeneste- eller forretningsområde.⁹³ Disse var avdeling propaganda ledet av Dr. Friedrich Grebe, avdeling presse ledet av J. J. Hans Moser, avdeling kringkasting og radio ledet av Dr. Habersbrunner, avdeling kultur ledet av Wilhelm Müller-Scheld og avdeling skole og utdanning ledet av Dr. Alfred Huhnhauser.⁹⁴ Hver avdeling var organisert i grupper i henhold til ansvar og arbeidsområder.

På grunn av de vanskelige kommunikasjonsforhold i Norge ble det opprettet lokalavdelinger for HAVP i Bergen, Tromsø, Trondheim, Narvik, Kirkenes, Stavanger og Kristiansand. Disse ble alle i 1944, på grunn av personalmangel, fusjonert med Einsatzstab som opprinnelig var opprettet for å yte assistanse til Nasjonal Samling for å bygge en effektiv partiorganisasjon.⁹⁵

Avdeling propaganda.

Avdeling propaganda var mellom mai og desember 1940 ledet av Dr. Taubert. Han var etterfulgt av Huxhagen frem til desember 1941 som deretter var etterfulgt av Friedrich Grebe frem til krigens slutt. Avdelingen var organisert i 6 grupper. Disse var gruppe aktiv propaganda, gruppe industripropaganda, gruppe utenlandstrafikk, gruppe publikasjoner, gruppe troppeomsorg eller velferd og gruppe sport. Gruppene industripropaganda og utenlandstrafikk var av ukjente grunner ikke bemannet og virksomme.

---

⁹² RA/RAFA/2174/E/Ee/Eea/L0001 Der Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete, Geschäftsverteilungsplan der Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda. Stand 1. Juli 1943. og /Ed/ L0091. Liste der Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen der Hauptabteilung für Volksaufklärung und Propaganda nach dem Stand vom 27.1.43.

⁹³ Ibid

⁹⁴ Ibid, Personaldata datert 27 januar og 1. juli 1943

⁹⁵ Moll s. 430 og PWIS 106 s. 3

Leder for gruppe aktiv propaganda var Dr Alfred Wolffgram som ble avløst av Dr. Emil van Tongel. Avdelingen hadde 38 medarbeidere. Arbeidsområdet til gruppe aktiv propaganda var bruk av propagandamidler, informasjonsvirksomhet, forsvar eller motarbeidelse av fiendtlig propaganda, alminnelig propaganda som bruk av plakater og flygeblad, arrangementer, sammenkomster, feiringer, utstillinger og ivaretagelse av utenriksstjenestens propagandaoppdrag. Dessuten liaison og koordinering med hærens overkommando, Waffen SS, norsk og tysk politi, Einsatzstab eller innsatsstaben, som hadde som oppgave å bygge opp og støtte Nasjonal Samling, Kultur-og folkeopplysningsdepartementet, rikskommissariatets avdelinger og prominente myndighetspersoner. Politimyndigheter er antatt å inkludere det norske statspolitiet, det tyske sikkerhetspoliti og sikkerhetstjenester. Forbindelsene til politiet illustrerer et element av bruk av tvang i propagandaen. Arbeidet inkluderte også rapportering, spesialoppdrag, reiser, besøk, forbindelse med presseavdelingen og mottakelser. Gruppen hadde også ansvar for spesialoppdrag som sjømannsendinger og personer som ble returnert fra Sverige.

Gruppen samarbeidet med et propagandaatelier og firma ved navn Herolden som var eid og kontrollert av tyske interesser med forbindelser til rikskommissariatet.⁹⁶ Et eksempel på arbeid utført av propagandaatelieret Herolden er arbeid med en propagandaplakat om Stalin i oktober 1942 som i all hovedsak dreide seg om kampene ved Stalingrad.⁹⁷ Korrespondanse mellom Herolden og gruppe aktiv propaganda, listet opp og diskuterte nyhetsmateriale som kunne brukes på plakaten.

Samarbeid mellom riksmusteriet for folkeopplysning og propaganda i Berlin og HAVP i Norge er illustrert ved korrespondanse i august og oktober 1942 hvor HAVP ber riksmusteriet om økonomisk støtte for vindusutstillinger som hadde vært laget på forespørsel fra Berlin.⁹⁸ Dette ble bestemt avslått fordi avtaleverket tilsa at økonomiske midler for propaganda i de okkuperte områder måtte skaffes tilveie der.

---

⁹⁶ PWIS 106 s. 4

⁹⁷ RA/RAFA/2174/L0102. Brev fra Ma/B1 Gruppe Aktive Propaganda til Herr Trumper dater 28 oktober 1942.

⁹⁸ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0102. Brev fra Reichministerium für Volksaufklärung und Propaganda 26. November 1942, Geschäftszeichen. Pro.Pol. 2706/20.11.42/44d.-33,5.

Riksministeriet tilbød i stedet gratis propagandamateriale som kunne brukes til dette formålet.

Leder for gruppe publikasjoner var Kurt Nestler, etterfulgt av Dr. Meyon assistert av Dr. Loberg. Gruppen var ansvarlig for å følge opp samarbeid med litteraturkontoret i Kultur- og folkeopplysningsdepartementet, samt overvåkning av norske publikasjoner, forlag, bokhandlere og fagorganisasjoner. Gruppen var også ansvarlig for utvalg og formidling av tyske oversettelser, formidling av tyske trykkerioppdrag i Norge, avlevering av arkiveksemplarer til tyske bibliotek, produksjon av propaganda-brosjyrer, oppdatering av norske lover og regelverk for publikasjoner, etterprøving og kontroll med norske publikasjoner, innholdsmessig ettersyn av tyske bokhandlere, og innkjøp og logistikk for bokproduksjon.

Gruppe troppeomsorg eller velferd var ledet av SS-Hauptsturmführer eller kaptein Heinz Raubenheimer og var organisert i arbeidsområder for kultur, kamerathjelp, personlig omsorg, soldater i kamp, krigsskadete, handelsflåten, frontarbeidere, sivilarbeidere, forvaltning, innkjøp, bokutlån, trykkeri for bok og billedutgivelser, filmfremvisning, musikk og kabaret. Videre arbeidsområder var liaison med Oslo personalkontor for militæret, SS og politi.

Terboven brukte årlig 8-9 millioner kroner på soldatvelferd både i Norge og Finland, og alle midler ble tatt i bruk for å fremme denne saken. Terboven insisterte på å være tilstede og styre gavestrømmen for å bedre forholdet mellom partiet og hæren. Dette førte til konflikt med general Falkenhorst, øverstkommanderende i Norge, som hevdet at troppeomsorg var et militært ansvar. Det er hevdet at Terboven finansierte 1,5 millioner kroner til troppeomsorg ved salg av Kong Håkon frimerker i Tyskland som var smuglet ut av Norge med hans private flytransport.⁹⁹ Egne militære styrker var en viktig målgruppe for krigspropaganda for å opprettholde kampmoral og kontroll i det okkuperte Norge.

Gruppe sport var ledet av en person med navn Pietz. Arbeidsområdene var norsk sport og idrettsforbundet, deres internasjonale gjøremål og forhold til den tyske hæren og politiet i Norge. Andre ansvarsområder var sportsaktiviteter for norsk parti, hird, kvinner, skoleelever, norsk barnegymnastikk, norsk arbeidstjeneste samt idrett i

---

⁹⁹ PWIS 106 s.4

norske bedrifter og i rikskommissariatet. Videre ansvarsområder var statens gymnastikkskole, organisasjoner, idrettsleger, gymnastikklærere, livrednings- og badevesen, sportsinteresseorganisasjoner, sportspresse, sportsradio, sportslitteratur og spesielle sportsgrener som profesjonell boksing og seilflyging.

Sport var et vanskelig tema i det okkuperte Norge, og det endte opp med total norsk boikott av alle arrangementer og mesterskap hvor Nasjonal Samling og tyske myndigheter var involvert. En månedsrapport datert 1. februar 1941 fra gruppe sport omtaler og beskriver ”forstenete” politiske holdninger i norsk sport og tiltak som vurderes og drøftes med GW Muller for å bli gjennomført med hjelp av det tyske sikkerhetspolitiet.¹⁰⁰ Norske sportsledere sto overfor et ultimatum for å samarbeide om arrangement av sportsbegivenheter som Holmenkollrenn og internasjonale skimesterskap, samt uttak av deltakere til internasjonale konkurranser.

Avdeling presse.

Avdeling presse var organisert i 10 forskjellige grupper. Disse var alminnelig pressepolitikk, dagspresse, kulturpresse, informasjonsvesen, nyhetsvesen, tidsskriftpresse, provinspresse, billedpresse, industripressen og redaksjon. Leder for avdeling presse mellom april og juli 1940 var J. Schiferdecker. Han ble etterfulgt av R. Eiche og J.J. Moser frem til februar 1941. Etter dette og frem til krigens slutt overtok J. J. Moser alene ansvaret. Avdelingen hadde 16 medarbeidere. I avhør i fangenskap etter krigen informerte Moser at Terboven hadde instruert at sensuren i Norge ikke skulle være like streng som i Tyskland.¹⁰¹ Terboven var av den formening at befolkningen i Norge var godt informert gjennom undergrunnens illegale presse og radiosendinger fra England, og at hemmelighold av nyheter var vanskelig.

For å kunne kontrollere tilgang på nyheter i Norge investerte tyske kapitalinteresser i nyhetsbyråer og informasjonsfirma.¹⁰² Nordisk radiopresse var grunnlagt av den tyske rikskringkasting og leverte nyheter til NRK mot betaling. GW Müller var styreformann, styremedlem og aksjonær, men hevdet at han ga avkastningen på sine

---

¹⁰⁰ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0094. Monatsberich 1.2.41, 01006, undertegnet Wagner og merket 036 med håndskrift med blyant

¹⁰¹ PWIS 56 s. 1

¹⁰² PWIS 56 s. 2

aksjer til veldedige formål. Det tyske nyhetsbyrået DNB investerte i Norsk Telegrambyrå NTB og kontrollerte 20 % av aksjene i selskapet. Atlantik Verlag var subsidiert av et stort tysk forlag i Berlin for å oversette og publisere tysk litteratur i Norge, og Herolden var et reklamebyrå med tyske eiere som var brukt av propagandaministeriet til å produsere propagandamateriell. Disse forholdene vitner om at noen ble gitt særfordeler som grenset til nepotisme og korrupsjon, og sannsynligvis kan ha bidratt til en ukultur i propagandaministeriet.

Terboven var i mot utenlandske korrespondenter eller journalisters tilstedeværelse i Norge under okkupasjonen, men han tillot svenske journalister fra Dagens Nyheter og Gøteborgs Morgenposten som også arbeidet for Svensk Telegrambyrå.¹⁰³ Det kunne også søkes om tillatelse til å importere svenske og danske aviser til Norge men dette var strengt kontrollert. Etter sigende måtte Quisling selv søke om dette. En av de svenske journalistene ble utvist fordi han hevdet at Quisling forsøkte å bli biskop i den norske kirke. Den andre ble tillatt å bli fordi det passet tyske myndigheter at Svensk Telegram Byrå rapporterte og kommenterte dødsdommer og andre relevante nyheter i Norge 48 timer før den illegale presse i Norge. Det var også åtte tyske reportere i Norge under okkupasjonen.

Den tyske presse i Norge besto av hele 7 publikasjoner.¹⁰⁴ Av disse var Deutsche Zeitung in Norwegen den største med et opplag på cirka 85000. Avisen ble benyttet av tyske myndigheter til krigsnyheter, politiske kommentarer og beskrivelse av forholdene i Norge og var rettet mot den tyske befolkningen i Norge. Deutsche Polarzeitung, tysk polaravis, senere Polarkurier, hadde et opplag på cirka 20000 og var beregnet på tyske tropper i Nord-Norge. Deutsche Monatshefte in Norwegen, tysk månedshefte i Norge, med et opplag på cirka 65000 var propagandaministeriets publikasjon, og hadde et innhold som tydet på at det skulle være et redskap for kulturpropaganda, først og fremst overfor den norske og tyske intellektuelle kultureliten. Deutsch-Norwegische Wirtschaftzeitschrift, tysk-norsk økonomisk tidsskrift, hadde et opplag på cirka 2000 og dekket handels- og industri nyheter. Die Deutsche Frau in Norwegen oversatt til den tyske kvinne i Norge, hadde et opplag på cirka 6000. Die Wacht im Norden oversatt til vekten i Norden, hadde et opplag på

---

¹⁰³ PWIS 56 s. 5

¹⁰⁴ PWIS 56 s. 6

cirka 80,000 som senere ble redusert til 40,000 på grunn av papirrasjonering. Front und Heimat oversatt til front og hjem, hadde et opplag på cirka 130000. De tyske avisene hadde i følge omtale gode journalistiske kvaliteter. Innholdet i Deutsche Zeitung mener jeg kan, på tross av utstrakt bruk av krigspropaganda for å opprettholde moralen i den tyske befolkningen og ro og orden i den norske befolkningen, sammenlignes med en dagsavis som Aftenposten i dag.

Gruppe alminnelig pressepolitikk var ledet av J.J. Moser. Arbeidsområdene til gruppen var politiske retningslinjer for pressearbeidet, protokollspørsmål, pressekonferanser, samarbeid med pressedirektoratet, forordninger, lover, straffetiltak, godkjenning av nye avisutgivelser og gjennomføring av rikskommissæren i Berlins pressepolitiske ønsker.¹⁰⁵ Alle norske avisredaktører fikk oversendt hemmelige daglige instruksjoner angående nyheter som skulle publiseres, og hvor fremtredende og hvor mye plass hver nyhet skulle ha.¹⁰⁶ Det ble også instruert om hvilke nyheter som var forbudt å publisere, hvilke som kun var tillatt å kommentere, og hvordan de skulle kommenteres. I noen tilfeller ble kommentarene skrevet av Terboven personlig. Pressekonferanser ble etter 1942 holdt daglig. Straff for de som ikke fulgte instruksene var alt fra advarsler, reprimander, bøter, fengselstraff, eller at avisen ikke fikk tildelt papir. Terboven mottok daglig pressklipp fra alle norske aviser og involverte seg ofte personlig i straffesaker mot avisene. Pressedirektoratet, som var kontrollert av Nasjonal Samling medlem Beggerud, bestemte når en avis skulle nedlegges. Kontrollarbeidet med pressen var vanskeliggjort på grunn av samarbeidsvansker mellom GW Müller og Kultur-og informasjonsdepartementet og statsråd Fuglesang, som insisterte på selv å kontrollere de daglige instruksjoner til pressen.

Gruppene dagspresse, kulturpresse, tidskriftpresse og provinspresse var ledet av Dr. Robert Dix. Gruppe dagspresses arbeidsområde var informasjonsvirksomhet samt overvåkning og sensur overfor den norske presse, Deutsche Zeitung in Norwegen, nyhetsbyråene Norsk Telegrambyrå (NTB) og det tyske nyhetsbyrå. Gruppe kulturpresse hadde ansvar for å overvåke og ivareta pressearbeidet for den norske kulturpropaganda, skaffe til veie og distribuere tysk kulturstoff og redaksjonelt ansvar

---

¹⁰⁵ PWIS 106 s. 5

¹⁰⁶ PWIS 56 s.2

for Deutsche Monatshefte in Norwegen. Gruppe tidsskriftpresses arbeidsområde var å skaffe tilveie informasjon, ivaretagelse og spesialutgivelse av norske tidsskrift. Videre hadde gruppen ansvar for anskaffelse og fordeling av materiale og rekvisita, samt å håndheve forbud mot oppstart av nye tidsskrift. Gruppe provinspresse arbeidet med å overvåke at instruksjoner ble fulgt, samarbeid med journalister og bemanning av redaksjonene. Overvåkning, sensur og kontroll av både tysk og norsk presse av tyske myndigheter var effektiv og total, men den var også preget av strid mellom okkupasjonsmyndighetene og Nasjonal Samling. Sistnevnte var først og fremst interessert i å fremme partipropaganda og politikk.

Gruppene informasjonsvesen og lektorat eller redaksjon var ledet av Rudolf Walter. Gruppe informasjonsvesen hadde som ansvar å holde rikskommissariatet i Berlin underrettet om nyheter i Norge, overvåking av fiendepropaganda og nyheter som kunne være til skade for tyske interesser. Et eksempel som illustrerer deres ansvarsområde, er et skriv datert 9. oktober 1944 fra propagandaministeriet i Berlin, som viste til et førerforbud mot formidling av nyheter eller propaganda fra fiendtlige kilder fordi disse kunne skade kampmoralen i det tyske folk.¹⁰⁷ Skrivet henviste til eksempler på spredning av falsk informasjon av tyske militære og industrielle forhold.

Gruppe lektorat eller redaksjon hadde som arbeidsområde presseklipp for rikskommissæren, sensur og offentliggjøring av nyheter. Arbeidet ble utført ved gjennomgang av norsk og svensk presse og undersøkelse av nøytrale og fiendtlige rapporter om forholdene i Norge.¹⁰⁸ Alle svenske rapporter om Norge var mottatt av presseattachéen i den tyske ambassade i Stockholm, som for øvrig hadde forbindelse med etterretningstjenesten i Norge, og videresendte materiale til Oslo med teleprinter.

Gruppe nyhetsvesen var ledet av en Gelderblom med ansvar for gjennomgang av og oppsyn med korrespondenter og utenlandsnyheter, overvåkning av det tyske nyhetsbyrå, overvåkning av det norske nyhetsbyrås oversettelser av nyheter, overvåkning av nyhetsdekning i nyhetsbyråene og Deutsche Zeitung, samt

---

¹⁰⁷ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0096. Der Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda R 1440/3.10.44/650-2,14, 9. Oktober 1944, An die Obersten Reichsbehörden, Betrifft : Verbreitung von Feindnachrichten.

¹⁰⁸ PWIS 56 s.2

beslutningsansvar for bruk av spekulativt undersøkende eller granskende materiale, og rådgivning angående bruk av nyhetsmateriale i norsk innenrikspolitikk. Overvåkning av de norske og tyske nyhetsbyråer var for øvrig også utført av gruppene dagspresse, kulturpresse, tidskrift og provinspresse, som viser at det ble lagt vekt på å kontrollere nyhetene hos leverandørene før de nådde avisene og tidskriftene.

Gruppe billedpresse var ledet av Gerda Nicolaus som også er listet som stenograf. Gruppens arbeidsområde var å skaffe tilveie billedmateriale for den norske og tyske pressen, billedsensur, sørge for kompensasjon til fotografer, skaffe tilveie utstillingsplasser for billedmateriale, medvirke til offentliggjøring av norsk billedmateriale, publikasjon av den årlige førerbildekavalkade og vedlikeholde arkiv.

Avdeling Radio (kringkasting).

Om formiddagen den 9. april, før tyske styrker hadde inntatt Oslo, fikk Quisling adgang til NRKs studioer.¹⁰⁹ Quisling gjorde statskupp i kringkastingen ved å erklære seg som ministerpresident og ny makthaver i Norge. Noen timer senere overtok Propagandatroppene under kommando av korvettkaptein Hahn kontroll over Norsk Rikskringkasting og presse og beholdt denne frem til etablering av propagandaministeriet i slutten av april. Okkupasjonsmyndighetenes plan for kringkastingen den 9. april 1940 var å ta kontroll over Norsk Rikskringkasting, overvåke sendinger, hindre antitysk propaganda, men å tillate nasjonale programmer og styring med disse som før okkupasjonen.

På dette tidspunkt begynte en kamp om kontroll av rikskringkastingen i første omgang mellom Goebbels sin propagandaavdeling i Berlin og Ribbentrops tyske utenriksdepartement.¹¹⁰ Med utnevnelsen av GW Müller som avdelingsleder for HAVP konsoliderte tyske propagandainteresser i Norge kontrollen av rikskringkastingen med streng sensur, spesielt hva militære og sivile nyheter angikk, og planla en omstrukturering av kringkastingen etter tysk mønster og ønske.

Konfliktene fortsatte mellom HAVP og den norske ledelsen i rikskringkastingen som advarte at det ville være i beste interesse for tysk propaganda å overlate

---

¹⁰⁹ Moll s. 413

¹¹⁰ Moll s. 425

programmering til dem. Men HAVP ville ikke bare legge til rette for tysk propaganda, de ville også modernisere kringkastingens underholdningstilbud for å øke antall lyttere og forbedre propagandaverdien av sendingene. Dette ble gjennomført ved å ansette erfarne tyske og 18 norske programsekretærer fra tiden før etablering av rikskringkastingen som statlig institusjon.¹¹¹ Det ble således i regi av HAVP bygget opp et alternativt kringkastingsselskap som på innsiden drev programvirksomhet uavhengig av den opprinnelige staben.¹¹² I løpet av få måneder sommeren og høsten 1940, under kontroll av propagandaministeriet, økte antall kringkastinglisenser med ca 30 prosent, og det ble hevdet at dette var på grunn av den tyske moderniseringen av kringkastingen.¹¹³ Sannsynligvis var behovet for nyhetstjenester i en turbulent tid, med kamper i Norge, forhandlinger med høyesterett om styring av landet og behovet for utenlandsnyheter også grunner til den dramatiske økningen av lyttere og lisenser.

Høsten 1941, på tross av økning i lisenser i 1940, ble det av sikkerhetspolitiet sådd tvil om økningen i antall norske lyttere til kringkastingen sto i forhold til økningen i antall lisenser. Sikkerhetspolitiet begrunnet økningen i antall radioapparater og lisenser med at store deler av befolkningen lyttet til utenlandssendingene fra London, og at inndragelse av radioapparatene ikke kunne unngås.¹¹⁴ De påpekte også at nyhetene ikke fant gjenklang i befolkningen, fordi Nasjonal Samling dominerte Norsk Rikskringkasting.¹¹⁵ Alt av nyheter som ble sendt i NRK var for øvrig levert av Nordisk Radio Presse som var et selskap finansiert av rikskommissariatet.¹¹⁶ Terboven besluttet å inndra den norske befolknings radioapparater med unntak av Nasjonal Samlings medlemmer, og antall apparater ble redusert fra ca 463000¹¹⁷ til cirka 50000.¹¹⁸ Likevel fortsatte striden internt i Norsk Rikskringkasting, ikke som

---

¹¹¹ Dahl s.178

¹¹² Dahl s.178

¹¹³ Dahl s. 181

¹¹⁴ Ugelvik Larsen s. 381

¹¹⁵ Moll s. 500

¹¹⁶ PWIS 56 s.2

¹¹⁷ RA/RAFA/2174/L0003. Lytterstatistikk for april måned 1941.

¹¹⁸ Moll s. 500

tidligere om innhold men om fordeling av norsk og tyskspråklig programtid.¹¹⁹ Med dette ga Terboven opp, slik jeg ser det, sitt viktigste propagandaverktøy overfor den norske befolkningen. Det NRK i 1943 som her er beskrevet var en kringkasting nesten uten lyttere. GW Müller uttalte i forbindelse med rettsoppgjøret at den eneste propagandaen rettet mot nordmenn med unntak av Nasjonal Samlings medlemmer etter at radioapparatene var beslaglagt, var sendinger til sjøfolk i handelsflåten som oppmuntret dem til å føre norske skip til nøytrale havner.¹²⁰ I lys av dette kan det antas at krigspropaganda, for å nå frem til den norske befolkningen, ble overlatt til pressen. Propagandaen i rikskringkastingen inkluderte kultur-, politisk og krigspropaganda rettet mot den tyske militære og sivile befolkningen og de norske medlemmene i Nasjonal Samling.

Avdeling radio som var ansvarlig for liaison med Norsk Rikskringkasting var organisert i 9 grupper. Disse var avdelingsledelse, teknikk, forvaltning, musikk, tale, Oslofilial for den tyske europasender, avlytting, drift av sendestasjoner og fordeling av radioapparater for de militære. Leder for avdeling radio mellom april 1940 og desember 1941 var P. Müller-Franken etterfulgt av Müller Scheld frem til desember 1942, som igjen var etterfulgt av H.G. Marek frem til desember 1943. Dr. Habersbrunner overtok da som leder frem til krigens slutt. Avdelingen hadde i 56 medarbeidere ifølge en personalliste og 22 ifølge en annen. Det kan virke som om det var uklarheter i organisasjonene angående hvem som sorterte under henholdsvis HAVP og Norsk Rikskringkasting. Avdelingen hadde følgende arbeidsoppgaver: politisk og organisatorisk ansvar for rikskommissariatets samtlige medarbeidere som hadde forbindelse med kringkasting, ivaretagelse av den norske kringkasting, ledelse av tyske radiosendinger i Norge og ansvar for det kunstneriske innhold.

Grupper for teknikk og forvaltning var ledet av overingeniør Benedikt Locher. Gruppe for musikk var ledet av F.W. Wallenborn, kapellmester. Gruppe for tale var oppgitt å være uten leder. Disse gruppene var i et annet dokument navngitt som programansvarlig med arbeidsoppgaver innen kunst, underholdning, ønskekonsert og samfunnsutvikling. Gruppen for drift besto av frivillige kunstnere og

---

¹¹⁹ RA/RAFA/2174/L0003/0002. Abteilung Rundfunk Rdfk/600/dr. Hb/ho. Oslo 27-12 44. An herrn Ministerialdirigent G.W. Muller.

¹²⁰ Moll s. 501, PWIS 106 s. 5

programsekretærer. Gruppen hadde ingen leder eller fast stab. Av de frivillige var Øyvind Berg og 10 norske musikere som sannsynligvis tilhørte kringkastingsorkesteret. I tillegg var 14 tyske musikere, alle kvinner, del av denne gruppen.

Gruppen for sendere besto av ledere for Bergen, Trondheim, Kristiansand, Stavanger, Tromsø og Vadsø. Lederne i Bergen og Trondheim var Kapellmester Krug og Johanna Stumpf. Sistnevnte var også del av gruppen frivillige programsekretærer. De andre stillingene var ikke besatt. Radio Vadsø var bemannet av militærets propagandatroppe på beordring. Det var også en gruppe med ansvar for å fordele beslaglagte radioapparater til tyske tropper ledet av en Pietz.

Gruppe avlytting var ledet av en Nassekin som ikke er inkludert i personallistene som kan være grunnet store utskiftninger og gjennomtrekk av personell, men også fordi det var strid med det militære om styring og kontroll av denne gruppen. Gruppens arbeidsoppgave var avlytting av fiendtlige og nøytrale utenlandskringkastere. I et skriv av 5. mars 1942 fra rikskommissærens kontor i Bergen til GW Müller, ble det advart at mottakerforholdene for engelsk kringkasting var mye bedre på Vestlandet enn Østlandet.¹²¹ Det ble også gjort oppmerksom på sendinger som fremsto som tyske med tyske skuespillere, sanger, underholdning og et gjennomført tysk preg. Det ble oppfordret til å advare alle militærinstallasjoner om disse sendingene for å unngå negative virkninger av fiendepropaganda. Arbeidet med å forstyrre engelske radiosendinger i Norge ble intensivert med bestilling av utstyr fra den norske radioindustrien. Gjentatte forsøk på å forstyrre de engelske sendingene mislyktes, og disse forsøkene skal også ha skapt tekniske problemer med tysk militær radiokommunikasjon i Norge.

Gruppe Oslofilial av den tyske Europasender var ledet av en Eichberg med tittel hovedredaktør eller Hauptschriftleiter. Medarbeidere var Müller-Feldman, Runge og redaktør Schmidt. Det var ikke oppgitt arbeidsoppgaver for denne gruppen.

---

¹²¹ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0097. Der Reichskommissar in die besetzten Gebiete Dienststelle Bergen, AZ III G 527 Hu/Di, Bergen 5. März 1942. Betr.. Anhoren ausländischer Sender. An Herrn Ministerialrat G. W. Müller.

En månedsrapport fra avdeling radio til GW Müller datert 31. januar 1941 ga et bilde av HAVP's aktiviteter med rikskringkastingen.¹²² Det ble arbeidet med det militære for å sikre at deres sendinger fungerte uavhengig av den politiske situasjonen i landet, at troppeomsorg var ivaretatt av kringkastingen og for å sikre tilstrekkelig overvåkning av arbeidet med kringkasting i Norge. Sendekapasiteten ble bygget ut for propagandasendinger til norske arbeidere i Tyskland, til soldater i regiment Nordland, kortbølgesendinger til nordmenn i USA og den tyske marine i amerikanske farvann. En annen begivenhet var utgivelse av det første nummeret av det nye programbladet, som kunne rapportere at lytterantallet var øket til 442161 i januar måned 1941. Det fremgår av rapporten at tyske propaganda-myndigheter la stor vekt på å kontrollere kringkastingen, fordi radioen var som pressen det viktigste verktøy for all propagandavirksomhet.

Forholdet mellom Norsk Rikskringkasting og tyske myndigheter har vært beskrevet av Moll og Dahl. Moll beskriver forholdet som konfliktfylt og Dahl som godt samarbeid, som det fremgår av tittelen på hans arbeid. Slik jeg tolker kilder og litteratur, tar de sannsynligvis begge feil. Forholdet og samarbeidet på det tekniske området var tilsynelatende godt, på det redaksjonelle tilsynelatende konfliktfylt og til tider meget dårlig. Det var, slik jeg tolker det, en blanding av godt og dårlig og slett ikke enten eller som hevdet av Moll og Dahl.

Avdeling Kultur.

I følge en norsk historiker ville kulturlivet i Norge fått trange kår om en skulle holdt seg til alle påbud og forordninger.¹²³ Dette var slik jeg ser det en sannhet med modifikasjoner. For teatrene i Oslo, Bergen og Trondheim var det ytterst sjelden at myndighetene la seg opp i spilleplaner eller program, og teatrene i Oslo fremførte under okkupasjonen hele Ibsens samt store deler av Bjørnsons produksjon.¹²⁴ Det norske kulturlivet gikk tilsynelatende sin vante gang i krigsårene, men med et sterkt innslag eller bidrag av tyske gjesteforestillinger og arrangementer. Det var riktignok

---

¹²² RA/RAFA/2174/E/Ed/L0094. Abteilung Rundfunk Tätigkeitsbericht für Monat Januar 1941 an Herrn G.W. Müller, Oslo, den 31. Januar 1941, MFr/Pr.

¹²³ Skodvin, Bind 2 Fremmedåk og Frihetskamp 1940-45 , s 136

¹²⁴ Moll s. 210

konflikter med skuespillere som gikk til streik for å protestere mot nazifiseringen av NRK og som resulterte i at samtlige teatre i Oslo, Bergen og Trondheim ble stengt i en periode av tyske myndigheter.¹²⁵ Konflikten ble løst høsten 1941, omtrent samtidig med at radioapparatene var beslaglagt, ved at 14 skuespillere som ble arrestert og truet med henholdsvis landsforvisning og dødsdom gjenopptok sitt arbeid. Det var sannsynligvis en sammenheng mellom skuespillerkonflikten og konflikten mellom Nasjonal Samling og HAVP angående Norsk Rikskringkasting som kulminerte med unntakstilstand, en type drastisk tiltak som var relativt sjelden i Norge under okkupasjonen.

Avdeling for kultur var organisert i to grupper for kulturorganisasjoner og kulturinnretninger i Norge og tysk- norsk kulturutveksling. Avdelingen var ledet av Wilhelm Müller-Scheld frem til oktober 1944 og hans stedfortreder Dr. Eduard Gudenrath frem til desember 1944. Fra desember 1944 til krigens slutt var avdelingen ledet av en Nürnberger. Gruppen hadde 9 medarbeidere. Kulturpropaganda var et hovedsatsingsområde for tyske myndigheter i Norge med spesiell vekt på tysk teater, opera og konserter med deltakelse av de beste tyske utøvere.¹²⁶

I en månedsrapport fra avdeling kultur til GW Müller datert 4.februar 1941 ble det informert om møter med intendant Zindler og hans medarbeidere angående oppbyggingen av det tyske teaterets lysforestilling Casino, og flere norske musikere, dansere og korsangere som var blitt engasjert for denne forestillingen.¹²⁷ Videre ble det rapportert om en rekke møter og samtaler angående ominnredning av Det Tyske Hus som var forsamlingslokale for den tyske eliten i Norge. Det ble også gjort forberedende arbeid i forbindelse med det statlige teaterets gjesteforestillinger i Norge med tre Faust- og fire Minna von Barnhelm- forestillinger. Forestillingene gikk for fulle hus og 60 % av billettene var solgt til nordmenn.

I et skriv datert den 12.2. 1943 fra Gudenrath til GW Müller tilbød kulturavdelingen 20 billetter til kinofremvisning av NS propagandafilmen Junger Wille, ung vilje, i

---

¹²⁵ Moll s. 203

¹²⁶ PWIS 106 s. 6

¹²⁷ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0094. Abteilung Rundfunk Tätigkeitsbericht für Monat Januar 1941 an Herrn G.W. Müller, Oslo, den 31. Januar 1941, MFr/Pr.

forbindelse med en spesialvisning for Einsatzstab.¹²⁸ Han informerte at filmen var blitt godt mottatt av Nasjonal Samling, og at den for øvrig var godt besøkt av publikum.

Gruppe kulturorganisasjon og kulturinnretninger i Norge var ledet av Müller-Scheld og hadde følgende arbeidsoppgaver: norsk filmvesen, samarbeid og produksjon mellom tyske og norske filmmakere, tyske filmoppdrag, redigering av den tyske filmavisen (Wochenschau), norsk teatervesen, tilsyn med det tyske teater i Oslo, bildende kunst, musikk og skjønnlitteratur.

Gruppe for tysk- norsk kulturutveksling var ledet av Dr. Gudenrath og hadde følgende arbeidsoppgaver: kulturreklame, gjestespill, arrangementer, kunstutstillinger og utveksling av kunstnere. Avdeling kultur hadde hovedansvar for liaison med det norske Kultur-og opplysningsdepartementet som var kontrollert av Nasjonal Samling.¹²⁹ Samarbeidet med Quisling og hans Nasjonal Samling var vanskelig fordi partiet først og fremst var interessert i å fremme ideologiske og politiske saker som ofte provoserte og skapte uro i befolkningen, mens propagandaministeriet fremmet kulturpropaganda som tyske konserter, teater og opera - gjesteforestillinger med utøvere i verdensklasse som ble møtt med velvilje i befolkningen.¹³⁰

Deutsches Theater, tyske teater, i Oslo ble opprettet av Terboven årsskiftet 1940/41 med massiv økonomisk støtte av Goebbels og hans propagandaministerium i Berlin.¹³¹ Teateret ble omtalt som en illustrasjon på tysk vilje til å bygge opp kulturlivet, og Terboven uttalte i sin åpningstale at kunsten hadde et språk som gir felles forståelse uansett politiske meningsforskjeller. Teateret skulle vie seg til den skjønneste og vakreste av kunst og fremførte klassiske operaer og operetter som Bizets Carmen, Richard Strauss' Rosenkavalier, Mozarts Figaros bryllup, Puccinins La Boheme, Rossinins Tosca, og Wagners Den flygende hollender. Teateret hadde frem til det ble stengt i 1944 omtrent 800000 besøkende.¹³²

---

¹²⁸ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0094. Abteilung Rundfunk Tätigkeitsbericht für Monat Januar 1941 an Herrn G.W. Müller, Oslo, den 31. Januar 1941, MFr/Pr.

¹²⁹ PWIS 106 s. 5

¹³⁰ Moll s. 200

¹³¹ Moll s. 212

¹³² Moll s. 213

Avdeling Skole og Utdanningsvesen.

Avdelingen var organisert i grupper, som følger: skolespørsmål, høyskole, kirke, tysk akademisk utvekslingstjeneste, bibliotek, arkivvesen, tyske akademi, informasjonstjeneste, tysk skole, studier av tysk innvandring til Norge, litteratur, språk og eksamensvesen. Avdelingen var ledet av ministerråd Dr. Alfred Huhnhauser mellom oktober 1940 og mai 1945 og hans stedfortreder regjerings- og skoleråd Alfred Pudelko. Avdelingen hadde 41 medarbeidere. Opprinnelig var denne avdelingen en del av rikskommissariatets Hauptabteilung Verwaltung som en avdeling for kirke og skolesaker, men for å sikre HAVP's monopol eller råderett over propaganda i Norge ble avdelingen flyttet.

Alfred Huhnhauser, lederen for avdeling for utdanning og kultur ble godt ansett av mange nordmenn. Han var betraktet som ideologisk moderat, dannet og en tradisjonell utdanningsbyråkrat. Hans oppførsel var preget av en sivilisert akademisk omgangsform i et klima preget av vilkårlighet, maktmisbruk og fanatisme.¹³³ Den noe mer anonyme Fritz Volberg, hadde nære forbindelser til det tyske sikkerhetspolitiet, og han sørget for at den løpende konflikten med universitetet ble nøye overvåket av sikkerhetspolitiet og rapportert til Berlin.¹³⁴

Huhnhauser nøt stor tillit i norske kretser og beholdt denne etter krigen ved å skrive artikler om den vernende hånd han hadde holdt over universitetet mot Terbovens vrede, men Jorun Sem Fure stiller spørsmål ved dette fordi han angivelig allerede i 1941 utarbeidet planer for universitetet, som dersom de hadde vært realisert ville ha forandret dette bilde.¹³⁵ Huhnhauser hadde skrevet doktorgrad om Øresundstollen på 1600 tallet og snakket godt dansk. Hans kone arbeidet som tolk for tyske myndigheter i Danmark, og de hadde en eneste overlevende datter som var gift og bosatt i Skottland. Dette har kunnet bidra til at Huhnhauser i konfrontasjoner med overordnede måtte utvise forsiktighet. Det er imidlertid dokumentert at universitetets rektor følte at Huhnhauser ville bedre ivareta universitetets interesser enn statsråden for Kirke- og

---

¹³³ Fure s. 108

¹³⁴ Fure s. 16

¹³⁵ Fure s. 16

Undervisningsdepartementet Schancke som var i åpent motsetningsforhold til universitetet.

Avdeling for skole og utdanningsvesen hadde angivelig en rolle i stengningen av universitetet og arrestasjonen av 1209 studenter og 46 universitetslærere høsten 1943.¹³⁶ 644 av de arresterte studentene ble internert i Sennheim og Buchenwald leirene i Tyskland. Arrestasjonene ble utført på direkte ordre fra Terboven som hadde stor mistillit til intellektuelle.¹³⁷ Stridens eple var at fronttjeneste skulle gi fordeler og lette veien mot en akademisk karriere.¹³⁸ Arrestasjonene og Terbovens brutalitet vakte oppsikt i utlandet så vel som i Berlin, og ble av Goebbels karakterisert som et opplagt feilgrep.¹³⁹ Aksjonen var også ødeleggende for den lille anseelse Nasjonal Samling fremdeles hadde.¹⁴⁰ Arrestasjonene var kulminasjonen av en lang konflikt med utspring i personlig motsetninger mellom tyske myndigheter og universitetets rektor Didrik A. Seip som ble fjernet allerede høsten 1941.

Avdelingen var ansvarlig for liaison med det norske undervisningsdepartementet, administrasjon av tyske skoler i Oslo og det tyske akademi i Norge.¹⁴¹ Avdelingen hadde også ansvar for bibliotek tjenester og lesestoff for de tyske styrker i Norge og nært samarbeid med det Norsk-Tyske selskap. Selskapet var stiftet i 1934 og den første formann var billedhuggeren Wilhelm Rasmussen.¹⁴² Drivkraften i organisasjonen i 1941, etter at den hadde vært inaktiv en periode, var Professor Klaus Hansen ved universitetet i Oslo. Organisasjonen hadde stor aktivitet med lokalavdelinger i hele landet. Det ble arrangert kulturaftener som var svært populære, og selskapet utga også et eget tidsskrift. I 1942 hadde foreningen rundt 200 medlemmer, og i 1944 var dette økt til omtrent 8000. Det hører med til historien at Nasjonal Samling var i konflikt med selskapet, og at dette resulterte i at Klaus Hansen

---

¹³⁶ Fure s. 271

¹³⁷ Fure s. 145

¹³⁸ Fure s. 347

¹³⁹ Fure s. 271

¹⁴⁰ Fure s. 290

¹⁴¹ PWIS 106 s. 5

¹⁴² Dahl i Norsk Krigsleksikon s. 302

ble ekskludert. Personkonflikter av denne typen som også er omtalt i forbindelse med Norsk Rikskringkasting var ikke uvanlig i både den tyske og norske naziledelsen.

Gruppe skolespørsmål var ledet av studierådgiver Dr. Christiansen. Gruppen hadde følgende arbeidsoppgaver: folkeskole, ungdomsskole, folkehøyskole og videreutdannings- saker for høyere skolevesen, forordninger fra departementet, ansettelse av ledende byråkrater i skolevesenet, fristilling av skolebygninger, reise og kursvirksomhet, det norske lærerforbundet og bearbeidelse av norsk fagpresse.

Gruppe høyskoler, kirke og tysk akademisk utveksling var ledet av Dr. Volberg og hadde følgende arbeidsområder og oppgaver: allmenne høyskole- saker, allmenne student saker, langtidsstudier, personalsaker for professorer, for norsk åndsliv, utveksling av professorer, Tysk- Norsk selskap og kirkesaker. Gruppe tysk akademisk utveksling arbeidet med studentutveksling og rådgivning overfor norske studenter om studiemuligheter i Tyskland.

Gruppe tyske akademi og informasjonstjenesten var ledet av Alfred Pudelko. Akademiet hadde som arbeidsoppgaver å arrangere tyskkurs og kultursammenkomster med foredrag, forelesing og musikk for opplæring i tysk kultur. Informasjonstjenesten hadde informasjonsbibliotek, arkiv for opplysningskontor, musikk og platearkiv.

Gruppe den tyske skole var ledet av studierådgiver Willi Behrens som hadde en stab på 13 navngitte personer. Gruppe for studie av tysk innvandring til Norge, litteratur, språk og eksamensvesen var ledet av avdelingsleder Dr. Huhnhauser. Gruppe for studie av tysk innvandring til Norge arbeidet med norske kirkebøker og slektsgransking. Gruppe for litteratur og språk arbeidet med utvalg og sammenstilling av tysk litteratur, lesebøker og ungdomslitteratur for oversettelse og publikasjon samt tysk voksenopplæring. Gruppe eksamensvesen arbeidet med eksamen for de mest begavete og oversettelse av eksamener.

I en månedsrapport for januar 1941 for avdeling Skole og utdanningsvesen var følgende rapportert:¹⁴³ For høyskoler ble det i 28 tilfeller gitt opplysninger om studiemuligheter i Tyskland og i 19 tilfeller studierådgivning. De fleste forespørsler var i forbindelse med studiemuligheter og ingeniør utdanning som elektroteknikk,

---

¹⁴³ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0094. Abteilung Rundfunk Tätigkeitsbericht für Monat Januar 1941 an Herrn G.W. Müller, Oslo, den 31. Januar 1941, MFr/Pr.

flyteknikk, vei, bro og vann. Ni norske stipendiater, seks i medisin, en i juridikum, en i kjemi og en i språkstudier finansiert av Alexander von Humboldt- stiftelsen, var blitt sendt til Tyskland, og 14 studenter hadde kvalifisert seg for opptak. I tillegg var åtte studenter under evaluering. To studiestipend på et til to semestre var blitt stilt til disposisjon av Nordiske selskap i Lübeck. To studenter fra Norges Tekniske Høyskole hadde fått innbydelse til å studere høyfartsjernbane hos Professor Krukenberg i Berlin.

HAVP hadde overordnet kontroll med all propaganda i Norge, og alle avdelingene utøvet tilsynelatende kultur- politisk og krigspropaganda av alle typer, direkte, aktiv, sosial, svart, hvit og grå innenfor sine respektive ansvarsområder. De kan også virke som om de enkelte avdelingene ikke var bundet av strenge grenser for hvilken type propaganda de kunne utøve.

Kultur-og folkeopplysningsdepartementet

Departementet var en nyskapning av den kommissariske Quisling- regjeringen og hadde som hovedoppgave ensretting av det norske kulturliv.¹⁴⁴ Departementet fungerte hovedsakelig som en propagandainstitusjon direkte underlagt HAVP. Departementet ble opprettet i september 1940 og virket frem til krigens slutt. Det var ledet av minister Lunde frem til hans død i 1942 og av minister Fuglesang frem til krigens slutt. Gudbrand Lunde hadde tysk doktorgrad i kjemi og var medlem av vitenskapsakademiet og direktør for hermetikkindustriens laboratorium i Stavanger. Han hadde utstrakte forbindelser i det norske akademiske miljø og nøt stor respekt der så vel som hos sine motparter i HAVP og hos Goebbels i Berlin. Han var også en sentral partiintellektuell i Nasjonal Samling og en uttalt antisemitt.¹⁴⁵ Fuglesang derimot nøt ikke samme respekt og hadde samarbeidsvanskeligheter med HAVP.

Departementet besto av en alminnelig avdeling, en kulturavdeling og en avdeling for propaganda.¹⁴⁶ Til departementet hørte også statens pressedirektorat, filmdirektorat, teaterdirektorat og direktoratet for spesialorientering.¹⁴⁷ Arbeidsoppgavene for

---

¹⁴⁴ Kolsrud s. 219

¹⁴⁵ Fure s. 118

¹⁴⁶ Dahl i Norsk Krigsleksikon s. 237

¹⁴⁷ Kolsrud s. 219

departementet var overtatt hovedsakelig fra undervisningsdepartementet og pressesaker fra utenriksdepartementet. Departementets arbeidsoppgaver var blant annet kultur og politisk propaganda samt pressesensur i nært samarbeid med HAVP. Samarbeidet med HAVP var konfliktfylt fordi kulturdepartementet var 90 prosent bemannet av medlemmer av Nasjonal Samling som var mer interessert i propaganda for å fremme sine egne partipolitiske saker.¹⁴⁸ Kulturdepartementet og Nasjonal Samling klarte å bemanne de fleste avisredaksjoner med sine egne folk og fikk gjennom dette effektiv kontroll med hva som ble publisert og hvilken propaganda som ble vektlagt. På tross av konflikten fungerte tilsynelatende sensur og pressekontroll godt under hele okkupasjonen. HAVP var først og fremst interessert i å opprettholde ro og orden, mens mange av kulturdepartementets utspill førte til uro i befolkningen.

Arbeidet i kulturdepartementet bar preg av de fleste medarbeiderne var uten erfaring og medlemmer av Nasjonal Samling. Et eksempel på dette er et propagandaforslag datert 12. oktober 1940. Journalist Abel Meinich Bache i Bergen foreslo å starte et pressebyrå for Kultur- og informasjonsdepartementet.¹⁴⁹ Forslaget var ifølge avsenderen en måte å bøte på manglende propaganda og omstilling i norsk presse for nyorientering. Han skulle gjennom sitt arbeid endre befolkningens mentalitet til det germanske Norge. Med forslaget fulgte budsjettforslag til lønn og innkjøp av utstyr for å opprette et kontor. I et skriv datert 12. oktober 1940 gikk en person med tittel regjeringsrådgiver god for Meinich-Bache og anbefalte at penger skulle bli utbetalt for etablering av kontor og lønnsutgifter. Han viste også til at dette var i tråd med det såkalte Zuchner kontoret i Oslo, som hadde vært i drift siden 9. april, men som på tross av en god start hadde degenerert og ikke lenger var egnet for propaganda. Historien fortsatte med at pressebyrået i løpet av få måneder ikke levde opp til forventningene, og sikkerhetspolitiet ble til slutt koblet inn for å inndrive pengeforskudd og kontorutstyr.

Den såkalte Zuchner-saken var om tyske Frank Zuchner og hans mor som var bosatt i Norge før okkupasjonen. De eide et nyhetsbyrå som forsynte propagandaministeriet med informasjon om forholdene i Norge.¹⁵⁰ Det ble avslørt at Zuchner hadde forsynt

---

¹⁴⁸ PWIS 106 s.6

¹⁴⁹ RA/RAFA/2174/E/Ed/L0087. V.J. 124, 5.3. 1941 Mo./Ja.

¹⁵⁰ Moll s. 432, PWIS 105 s.7

Nasjonal Samling og Quisling med personlige opplysninger om ansatte i HAVP. Terboven forlangte at Frank Zuchner skulle arresteres og han ble internert på Grini og senere Oranienburg konsentrasjonsleir. Franks bror Ernst, som var ansatt i propagandaministeriet, rømte til Sverige hvor han ble til krigens slutt. Disse historiene belyser den manglende tillit mellom HAVP, Nasjonal Samling og kulturdepartementet.

Et propagandainnslag med opprinnelse i kulturdepartementet som illustrerer departementets hjelpeløshet, er et innlegg i NS- avisen Fritt Folk den 13. mai 1942 med tittelen ”Krigspropaganda”. Innlegget slår fast at krigspropagandaen må være forskjellig for den seirende og vikende eller tapende part.¹⁵¹ Den tapende part er nødt til å fortie sannheten og gå ut med direkte usannheter for å opprettholde god kontakt med sine allierte og hjemmefronten. Videre at for de seirende er de enkle kjensgjerninger den beste propaganda. Artikkelen forklarer at enkelte filosofer mener at nødløgn er tillatt, og dette kan både forklares og unnskyldes, men slike som det praktiseres i dette landet hvor nødløgner oppfattes som sannhet er sinnssvakt. Departementets propagandaaktiviteter illustrerer til en viss grad Terbovens utsagn om at Nasjonal Samling og Quisling var en møllestein rundt halsen på tyske okkupasjonsmyndigheter.¹⁵²

Departementets propaganda førte ofte til uro i befolkningen og har sannsynligvis bidratt til den passive motstanden utøvet av den norske befolkningen under hele okkupasjonen. Departementet arbeid var hovedsakelig politisk propaganda med vekt på kontroll av pressen.

Invasjonshærens propagandatroppe

Den tyske hæren hadde egne propaganda- avdelinger som ble instruert av hærens overkommando i Tyskland. Propaganda troppenes primære ansvar var å rapportere om krigføringen i Norge til propagandaministeriet i Berlin som brukte materialet blant annet til nyhetssendinger i radio, aviser og en ukentlig filmavis. Gruppen produserte også tidvis propaganda materiale og kunngjøringer på norsk til den norske befolkning

---

¹⁵¹ RA/RAFA/2174/L0017/0001. Fritt Folk 13.5.42. Artikkel under overskriften Krigspropaganda.

¹⁵² Bohn s.19

i løpet av okkupasjonen. Ved etablering av HAVP ble hærens propagandatroppe bedt om å bistå på grunn av sivil personalmangel.¹⁵³ Samarbeidet med HAVP gikk senere for det meste ut på koordinering av militær sensur og troppeomsorg.¹⁵⁴

Propagandatroppene var journalister, fotografer, radioreportere, forfattere, diktere, teaterregissører, filmregissører, kunstmalere, tegnere, trykkere, og til og med kunsthistorikere, som alle praktiserte sine sivile yrker som soldater.¹⁵⁵

Gjennomsnittsalderen for en typisk propagandasoldat var cirka 35 år, og de fleste var derfor erfarne yrkesutøvere.¹⁵⁶ Et typisk marinepropagandakompani som var aktiv under invasjonen besto av 101 offiserer og mannskaper og var organisert i en leder- og forvaltningsgruppe på 11 personer med kompanisjef, sersjant, arbeidsledere fagledere og skriver. Videre en arbeidsgruppe på 15 personer med pressefolk, stenografer, fotolaboranter og arkivmedarbeidere, en reportergruppe på 36 personer med reportere, fotografer, kameraassistenter, lydingeniører, malere/tegnere og en stabsgruppe bestående av 39 sjåfører.¹⁵⁷

Propagandaavdeling Norge som var aktiv under invasjonen, besto av en ledergruppe på 9 personer fra marinen, en reportergruppe på 11 fra luftforsvaret som også inkluderte 1 flyger, 3 reportergrupper med femten personer, 2 filmtropper, en med 3 og den andre med 5 personer, 1 radioreportertrupp med 3 personer, en teknisk radiotropp med 10 personer, en radioorganisasjonsgruppe med 3 personer, en pressetropp med 4 personer, en reportergruppe med 8 personer, 1 film regissør og 1 person til aktiv propaganda.¹⁵⁸ Propagandaavdelingen i Norge besto således av en sjef og syttitre offiserer, befal og mannskaper fra alle tre forsvarsgrener. Gruppen ble mobilisert i Potsdam og introdusert til sin leder, Korvett Kaptein Klaus-Gottfried Hahn den 10. mars 1940. Den 4. og 5. april fikk gruppen sin endelige marsjordre.

---

¹⁵³ NHM 198 Fab Reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 25 September 1940.

¹⁵⁴ PWIS 106 s 8

¹⁵⁵ Schmidt-Scheeder s.10

¹⁵⁶ Heysing s. 18

¹⁵⁷ Heysing s. 21

¹⁵⁸ Heysing s. 75

En del av propagandatroppene ble skipet med Blücher som ble senket av norsk kystartilleri i Oslofjorden natten til 9 april, og 6 personer fra propagandatroppen mistet livet. Senkningen av Blücher fikk avgjørende konsekvenser, fordi den tyske militær- og propagandaledelsens ankomst til Oslo ble forsinket. Konge og regjering rømte Oslo, og Quisling tok makten og erklærte seg som statsoverhode på rikskringkastingen den 9. april.

En annen del av propagandagruppen ankom Fornebu lufthavn med fly fra Hamburg den 10. april, og denne gruppen som hadde startet filming og reportasjer underveis sendte sin første rapport til Berlin med dette flyet allerede samme dag. Nok en propagandagrupper ankom Oslo den 10. april med marinefartøyet Emden og hadde utarbeidet bilde-, ord- og filmreportasjer under overfarten og etter ankomsten fra Fornebu. Den siste propagandagruppen på 3 personer, som skulle sikre tysk kontroll og overoppsyn med Norsk Rikskringkasting, ankom Fornebu med fly om kvelden den 11. april.¹⁵⁹ Blant disse var Muller-Franken, det fremtidige tyske overhode for rikskringkastingen. Den 12. april ankom mesteparten av propagandaavdelingens bilpark og annet feltutstyr, og fra dette tidspunktet var også kampene på Østlandet dekket av propagandatroppene stasjonert i Oslo.

En gruppe høyere offiserer fra Blücher ankom Oslo med buss om kvelden den 9. april. Kaptein Hahn var tatt med i denne fortroppen fordi han snakket flytende norsk. Kaptein Hahn tok en drosje til Norsk Rikskringkasting hvor han ankom like over midnatt den 10. april og ga sine instruksjoner og anvisninger angående programinnhold. Allerede klokken halv fem om morgenen var han i møte med Quisling, hvor alle spørsmål angående presse og radio ble tatt hånd om. Kaptein Hahn ble tildelt kontor plass i Stortingsbygningen ved siden av regjeringens egen pressesjef. Det ble i løpet av dagen 10. april utarbeidet en protokoll med rikskringkastingen, hvor det ble avtalt at propagandatroppene ikke ville ta direkte kontroll over radiosendinger med mindre det var nødvendig av militære grunner. Det ble også avtalt at pressen skulle være under direkte kontroll av Quislings regjering for å styrke dens autoritet overfor

---

¹⁵⁹ Heysing s. 94

befolkningen. Allerede etter første virkedag hadde propagandatroppene således sikret at presse og kringkasting ville forholde seg lojalt overfor okkupasjonsmakten.¹⁶⁰

Kaptein Hahn deltok fra første dag i de politiske diskusjoner mellom den tyske generalstaben, utenriksstjenesten og norske myndigheter.¹⁶¹ Han hadde i hele perioden løpende kontakt med generalstaben, den tyske ambassaden og den norske regjering angående alt som hadde med propaganda og overvåkning av presse og kringkasting å gjøre.¹⁶² Kaptein Hahn hadde inngående kjennskap til norske forhold, og ble en sentral aktør i å etablere og konsolidere tysk kontroll i Norge også i politiske og visse praktiske saker utenfor sitt eget ansvarsområde.¹⁶³

”Gjennomgang av begivenhetene rundt den 15. april har vist at propaganda staben gjennom sine undersøkelser slo fast at den norske folkeopinionen ikke ville avfinne seg med Qusling som statsoverhode”.¹⁶⁴ Propagandastaben anbefalte derfor å avsette Quisling og etablere en lovlige norsk regjering. Øverstkommanderende for de tyske styrker i Norge general von Falkenhorst stolte på Kaptein Hahns norgeskunnskaper og delte Hahns oppfatning av Quisling. Etter samtaler med den tyske utenriksstjenesten i Oslo, ledende norske personligheter og Hitlers fortrolige distriktsleder Frauenfeld, ble det besluttet at Quislings kupp ikke tjente tyske interesser, og Quisling trakk seg frivillig tilbake. Alle problemstillinger i forbindelse med hans avgang hadde vært analysert og vurdert av propagandaavdelingen, og rapportert til hærens overkommando og videre til riksregjeringen i Berlin.¹⁶⁵

Kaptein Hahns propagandaavdeling i Norge deltok i overtakelsen av Kristiansand, Stavanger og Bergen og rapporterte fra de fleste kamphandlingene i Norge inkludert kampene i Narvik. Allerede 10 dager etter invasjonen var alle norske kringkastingsstasjoner unntatt i Tromsø under tysk kontroll. Stasjonen i Tromsø ble bombet og satt ut av spill den 20. april 1940. Innen slutten av mai hadde

---

¹⁶⁰ Heysing s. 92

¹⁶¹ Heysing s. 93

¹⁶² Heysing s. 96

¹⁶³ Heysing s. 98

¹⁶⁴ Heysing s. 101

¹⁶⁵ Heysing s 104

krigsreporterne fra alle 3 våpengrener levert cirka 300 artikler, 250 billedreportasjer, 200 radioreportasjer og 18000 meter film til Berlin fra operasjon Weserubung invasjonen av Danmark og Norge.¹⁶⁶ Filmen ”Der Kampf um Norwegen”, kampen om Norge, ble i følge Rolf Hobson funnet for noen år siden og foreligger nå på DVD. I løpet av juni måned ble avdelingen demobilisert og returnert til Potsdam, men den ble avløst av propagandakompanier PK 680 og 681 som opererte i Nord-Norge og Finland.¹⁶⁷

Et organisasjonskart datert 3. mars 1943 illustrerer hvordan propagandatroppene i Norge var organisert under okkupasjonen.¹⁶⁸ Gruppen besto av til sammen 14 offiserer, 24 underoffiserer og 25 mannskaper totalt 63 mann. Organisasjonen besto av gruppeledelse, administrasjon med saksbehandlere, sjåfører og en språkkyndig hjelpearbeider. Videre av en militær sensurgruppe med saksbehandlere, pressefotograf og tolker. En avistropp hadde ansvar for avisen Wacht im Norden, vakt i Norden, med redaktører, journalister, billedjournalister, pressefotografer og hjelpearbeidere. Nok en avistropp hadde ansvar for Deutsche Polarzeitung og besto av redaktører, trykkerigruppe med håndsettere, fagarbeidere, billedjournalist, distribusjonsleder, stenograf og hjelpearbeidere. To radiotropper var stasjonert i Oslo og Vadsø med programledere, saksmedarbeidere, musikalske ledere og sjåfører. Styrken besto av troppene 680 og 681. Tropp 680 besto kun på papiret på grunn av personalmangel.¹⁶⁹ Tropp 681 var underbemannet og søkte forsterkninger.¹⁷⁰

Det hersket strid om hvorvidt propaganda troppene skulle kunne operere uavhengig av HAVP, men de fikk i de fleste tilfeller tillatelse til uavhengig å henvende seg til forleggere for å utgi bøker og brosjyrer.¹⁷¹ Det ble utgitt brosjyrer og plakater om det tyske felttoget i Norge. Soldatbladet Wacht in Norwegen ble utgitt uavhengig av

---

¹⁶⁶ Schmidt-Scheeder s.116

¹⁶⁷ von Wedel s. 43

¹⁶⁸ Norsk Hjemmefront Museum NHM 198/FAb Reel No. 2640. Dokument 3111 Dienststelle W.Pr.O. beim Wehrmachtbefehlshaber Norwegen datert 3. mars 1943

¹⁶⁹ NHM 198/FAb-2640 Reel No. 2640 brev datert 13 juni 1942.

¹⁷⁰ NHM 198/FAb-2640 Reel No. 2640 brev datert 27 juni 1942

¹⁷¹ NHM 198/Fab Reel n 2640. Lagebericht no. 5 skriv datert 20. november 1940

HAVP og informerte om norske forhold på en forklarende og belærende måte for å påvirke soldatene om tysk norske forhold under okkupasjonen. Propagandatroppenes arbeid var med unntak av medvirkning til å fjerne Quisling hovedsakelig krigspropaganda, men arbeidet inkluderte også kulturpropaganda overfor den militære og sivile tyske befolkningen i Norge.

Konklusjon

Propagandaapparatet i Norge under okkupasjonen besto av 3 separate enheter: rikskommissariatets propagandaavdeling HAVP som hadde overordnet ansvar for all propaganda i Norge, Kultur-og folkeopplysningsdepartementet som var underordnet HAVP og hærens propagandatropper som samarbeidet med HAVP.

HAVP's avdeling propaganda utførte sine arbeidsoppgaver i form av formidling av krigsnyheter, militære utstillinger, plakater, kunngjøringer og troppeomsorg. Presseavdelingen organiserte i hovedsak sensur av norsk presse og publikasjon av tyske aviser og blader. Radioavdelingen reorganiserte NRK, sørget for en sterk økning i lytterantall og radiolisenser i den norske befolkning og utøvet sensur og kontroll av norske og tyske radiosendinger. Denne gruppen arbeidet også med forstyrning av engelsk kringkasting til Norge. For norsk presse og engelske radiosendinger var propagandaen hovedsakelig krigs-, men også politisk og kulturpropaganda av typen direkte, aktiv, svart eller hvit propaganda. Innholdet i norske radiosendinger før inndragning av radioapparatene, var hovedsakelig sensurerte nyheter og underholdningsprogrammer. Gruppe kultur hadde hovedansvar for tyske gjesteforestillinger som kan regnes for ren kulturpropaganda stort sett uten politisk og krigsinnhold. Avdeling for skole og utdanningsvesen hadde som arbeidsoppgaver å føre kontroll med norsk skolevesen og høyere utdanning. Deres propaganda kan hovedsakelig karakteriseres som politisk av typen sosial propaganda med innslag av trusler og vold.

Kultur-og folkeopplysningsdepartement, som var bemannet av medlemmer av Nasjonal Samling utøvet kontroll over presse og radio i et ofte konfliktfylt samarbeid med HAVP. De utøvet også sin egen partipropaganda som hovedsakelig var politisk av typen direkte eller aktiv og var ofte i konflikt med tyske myndigheters ønske, fordi de forårsaket uro i den norske befolkningen.

De militære propagandatroppene var, på tross av forsinket ankomst til hovedstaden under selve invasjonen, godt organisert og utførte sine pålagte politiske oppgaver. Under okkupasjonen var deres oppgaver hovedsakelig krigspropaganda av typen hvit. De tok kontroll av presse og kringkasting og dekket krigshandlingen under invasjonen. Under okkupasjonen var de hovedsakelig ansvarlige for militær sensur og troppeomsorg.

III. Propaganda i presse og kringkasting under okkupasjonen

Den tyske propaganda i pressen inkluderte både kultur- politisk og krigspropaganda. Kulturpropagandaen inkluderte tyske gjesteforestillinger. Disse gikk ofte for fulle hus, og selv den norske del av befolkning viste stor interesse.¹⁷² Politisk propaganda handlet om å overbevise befolkningen om at Quislings kommissariske regjering ivaretok norske interesser overfor okkupasjonsmakten, og at den derfor fortjente befolkningens støtte. Krigspropagandaen gikk hovedsakelig ut på å rapportere om krigens gang som Tyskland i krigens første halvdel behersket på alle fronter, men også om rekruttering av norske frivillige til tysk arbeids- og krigstjeneste. Etter de tyske tapene ved Stalingrad, da krigslykken snudde i alliert favør, ble inntrykket om at Tyskland ville gå seirende ut av krigen forsøkt opprettholdt til krigens slutt. Teksten er refererende for å tydeliggjøre propagandaens opphav og de tyske propagandatroppenes og sikkerhetspolitiets synspunkter og vurderinger.

Antall aviser i Norge før invasjonen var estimert til mellom 250 og 275, men dette var redusert til cirka 50 ved krigens slutt.¹⁷³ Reduksjonen var størst i de første to invasjonsårene, først og fremst på grunn av den tyske sensur og ensretting av pressen som resulterte i negativ reaksjon i form av boikotter fra leserne og økonomiske vanskeligheter, men også på grunn av papirmangel.¹⁷⁴ Ensrettingen gikk først utover Arbeiderbladet, som ble innstilt i august 1940, og senere diverse kirke- og

---

¹⁷² NHM 198 FAb Reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

¹⁷³ Moll, Das neue Europa s. 484

menighetsblad som ble karakterisert som statsfiendtlige.¹⁷⁵ Andre tiltak som sannsynligvis bidro til reduksjonen, var innsettelse av redaktører som var lojale tilhengere av Nasjonal Samling i Aftenposten, Morgenposten og Nationen. Nasjonal Samling hadde direkte kontroll over 60% av pressen og utøvet indirekte kontroll over totalt 85%.¹⁷⁶

Propagandaen som diskuteres under er hovedsakelig fra den sensurerte presse, men også fra undergrunnspressen, som formidlet engelske krigsnyheter og propaganda etter at radioapparatene var inndratt. Den engelske radiopropagandaen og tyskernes vurdering av denne har også vært brukt til å vurdere virkningen av den tyske propagandaen. Hovedbudskapet fra okkupasjonsmyndighetene var at invasjonen var begrunnet av at tyske interesser var truet av de allierte, at de kom de allierte i forkjøpet, at motstand var nytteløst og at Norge var best tjent med å støtte den tyske europeiske nyordningen. Hovedbudskapet fra den norske eksilregjering var kongehusets legitimitet som samlende symbol for et fritt Norge. Hovedbudskapet fra engelske myndigheter var krigspropaganda som skulle informere om krigens gang, og dermed bygge opp håp i den norske befolkning om alliert invasjon. Den hadde utvilsomt også til hensikt å binde tyske tropper i Norge.

Propagandatroppenes tilstandsrapporter hevdet at det ikke var mulig å drive tysk propaganda i Norge fordi befolkningen var upåvirkelig av tysk eller nasjonalsosialistisk propaganda.¹⁷⁷ Dette fordi befolkningen av propagandatroppene ble beskrevet som ”engelskvennlig”, og hadde en aldri sviktende tro på alliert seier og frigjøring av Norge, men også fordi motstanden mot Quisling og hans Nasjonal Samling, i følge propagandatroppene så vel som motstandshandlinger av den norske befolkning, utviklet seg til rent hat. Motstanden var spesielt stor i forbindelse med ensretting av arbeidslivsorganisasjonene, skoler, universitetet og kirken, som resulterte i unntakstilstand, straffearbeid for og deportasjon til Nord-Norge av lærere, arrestasjon og deportasjon til Tyskland av studenter og tomme kirker. Propagandatroppenes uttalelse om at det ikke var mulig å drive propaganda i Norge, kunne i ytterste tilfelle ført til at de ble trukket ut av Norge og dette illustrerer, slik jeg ser det, at de følte seg

---

¹⁷⁷ NHM 198 FAb Reel no 2640 Lagebericht no 5 skriv datert 20. november 1940

fri til å beskrive omstendighetene slik de var. På den annen side kan en ikke se bort fra at det også var ment å ivareta egne interesser ved å ramme det tyske sivile propagandaapparatet som hæren ofte var i konflikt med.

Verken den sensurerte presse og den norske og engelske kringkasting kan karakteriseres som objektive kilder fordi de var sensurert og reflekterte makthavernes målsetting. Jeg har forsøkt å tolke kildene ut fra aktørenes premisser og ståsted på en måte som er forståelig i vår tid, og jeg mener kildene og mine tolkninger gir et rimelig godt bilde av situasjonen og realitetene slik de var. I lys av disse kildene er det rimelig å anta at propagandaen, med mulig unntak av kulturpropaganda og de militære vervekampanjene, hadde liten eller ingen positiv eller tyskvennlig effekt på befolkningen, men at de utløste massiv passiv motstand på tross av strenge straffer og trusler om vold.

Kulturpropaganda

Kulturpropagandaen i presse og kringkasting skulle betjene Quisling og hans nasjonalsosialisme, den tyske politiske europeiske nasjonalsosialistiske nyordning for alle okkuperte områder, rikskommissærens invasjonstyre, det nordisk-tyske folkefellesskapet, tysk finkultur som klassisk musikk, teater og opera med gjesteforestillinger av topprangerte tyske utøvere.

Det var rapportert om tyske gjesteforestillinger allerede i oktober 1940.¹⁷⁸ Blant disse var operetteateret Nollendorf fra Berlin,¹⁷⁹ Hamburg statsteater med forestillingene Minna von Barnheim og Faust,¹⁸⁰ en ballet- gjesteforestilling fra Berlin¹⁸¹ og Deutsches Opernhaus fra Berlin med forestillinger for sivilbefolkningen og tyske ansatte i Oslo.¹⁸² Denne type kulturpropaganda var hvit eller åpen, direkte, aktiv, intens og verdibasert.

---

¹⁷⁸ NHM 198 FAb Reel no 2640 Lagebericht no. 3 skriv datert 9 oktober 1940

¹⁷⁹ NHM FAab Reel no. 2640 Lagebericht no. 6 skriv datert 26. November 1940

¹⁸⁰ NHM FAb Reel no 2640 Lagebericht no. 8 skriv datert 28. Januar 1941

¹⁸¹ NHM FAb Reel no 2640 Lagebericht no. 10 skriv datert 15 februar 1941

¹⁸² NHM FAb Reel no 2640 Lagebericht no11 skriv datert 27. Februar 1941

”Stiklestad, stedet som gjør langsynt.”¹⁸³ Under denne overskriften ble det fortalt at Quisling for andre gang tok hellige Olavs slagmark og Bjørnstjerne Bjørnsons talerstol i bruk. Ministerpresidenten ble for anledningen tatt i mot av biskop Lothe i Stiklestad gamle kirke. Norges kulturting og kulturråd ble konstituert for, i følge minister Gudbrand Lunde, å skape og bygge opp det nye som bryter frem.¹⁸⁴ Kulturpriser ble tildelt professorene Herman Harris Aal og Halfdan Strøm. Ikke mindre enn 45 prominente medlemmer ble avbildet i avisen. Denne type kulturpropaganda var av typen grå og delvis politisk og verdibasert.

Et eksempel på hvit kulturpropaganda i pressen, som også hadde et politisk og verdipreg, var publisert av rikskommissær Terboven i den første utgaven av *Deutsche Monatshefte in Norwegen*.¹⁸⁵ I sin lederartikkel skrev han at det tyske månedsheftet skulle tjene som en bro som skulle binde det norske folk til det stortyske rike og deres historiske handlinger, og at oppgaven var å formidle dette til folket og enkeltmenneskene. Publikasjonen var også ment å gi tyske soldater et bilde av Norge, dets landskaper, folk og landets og befolkningens industrielle, sosiale og kulturelle aktiviteter. Det skulle hjelpe de tyske soldatene i sin omgang med nordmenn til å fremføre de rette argumentene for den tyske sak.¹⁸⁶ Det skulle også vise den nasjonalsosialistiske side av det tyske folk, deres liv, arbeid og deres oppgave med å bekjempe plutokratiet i Europa.

Propagandatroppene inngikk en kontrakt med Stenersen forlag om å publisere tre egenproduserte verk.¹⁸⁷ De to første bøkene skulle beskrive egen organisasjon og skulle sendes til 500 kartotekførte nordmenn ansett som passende til å motta en slik gave. Det var også planer å publisere en bok omtalt som *Wandtafel*n, bilder med norsk tekst i 3000 eksemplarer. Den skulle fordeles blant soldater og den tyske siviladministrasjonen i Norge. Jeg har ikke kunnet bekrefte om disse planene ble realisert, men dette viser tydelig at den tyske propagandaen i Norge også var ment

---

¹⁸³ Aftenposten 1. August 1942

¹⁸⁴ Aftenposten 28. September 1942

¹⁸⁵ *Deutsche Monatshefte in Norwegen*, november 1940

¹⁸⁶ NHM 198 FAb Reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. april 1941

¹⁸⁷ NHM 198 Fab Reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. mai 1941

rettet mot egne landsmenn. Det ble også rapportert om en tysk paviljong med bilder og plakater satt opp på Oslos hovedgate.¹⁸⁸ Denne utstillingen hadde til hensikt å reklamere for de sosiale forhold i Tyskland.¹⁸⁹ Denne propagandaen var hovedsakelig av typen hvit.

Med krigserklæringen mot USA ble den tyske krigføringen også fremstilt som en kamp for den vesteuropeiske kultur.¹⁹⁰ Med henvisninger til den hellenske kultur, dens forsvar mot perserne, og romerrikets kamp mot kartagerne ble dette sammenlignet med dagens situasjon. Dette er nok et eksempel av hvit kulturpropaganda rettet mot en kjent motstander.

Politisk propaganda

Den 16. april ga Quislings avkall på makten etter hans kupp den 9. april. Deretter ble det kunngjort at på forespørsel fra organisasjoner og private var det organisert et administrasjonsråd for de besatte områder som skulle forhandle om samarbeid mellom de tyske invasjonstyrker og den norske sivile administrasjonen. Det ble bedt om forståelse for dette vanskelige arbeid ved å vise ro og selvbeherskelse og derved bidra til at hjulene kunne holdes i gang, og at de daglige gjøremål og arbeid kunne fortsette som normalt. Administrasjonsrådets oppgave, ble det fra tysk side kunngjort, var å skape levelige vilkår for alle, opprettholde kommunikasjoner i distriktene, fordele lagre og sørge for at produksjon og forbruk sto i forhold til hverandre.¹⁹¹ Det ble også i et opprop advart mot at sabotasje og hindringer for sivil virksomhet bare ville bringe ulykke. Oppropet var blant andre undertegnet av R. Christensen, fylkesmann i Oslo, og Didrik Arup Seip rektor for universitetet i Oslo.¹⁹²

Minister Bräuer, det tyske utenriksdepartementets representant i Norge, kunngjorde at han den 14. og 15. april hadde hatt en rekke konferanser med presidenten for høyesterett, Paal Berg, biskop Berggrav i den norske kirke og representanter for

---

¹⁸⁸ NHM 198 FAb Reel no. 2640 Lagebericht no. 6 skriv datert 25. november 1940

¹⁸⁹ NHM 198 Fab Reel no. 2640 Lagebericht no. 8 skriv datert 13. januar 1941

¹⁹⁰ Aftenposten 12 desember 1941

¹⁹¹ Aftenposten 17. april, 1940

¹⁹² Aftenposten 16. April 1940

administrasjonen, industrien, sjøfarten, handelen og arbeiderne. Konferansens formål var å opprettholde ro og orden og unngå blodsutgytelser i de okkuperte områder.¹⁹³ Quisling ble takket for at han hadde gjort konferansen mulig ved frivillig å tre tilbake. Næringsorganisasjonene og arbeidernes faglige landsorganisasjon oppfordret til samarbeid. Det ble også kunngjort at biskop Berggrav etter besøk hos sivilbefolkningen i området hadde uttalt at det bare er krigere som skal føre krig, at sivile verken må skyte eller bære våpen, og at sivile som blander seg inn i krigen gjør en forbrytelse mot sine landsmenn.¹⁹⁴

Innsettelsen av Nasjonal Samlings kommissariske statsråder i september 1940 etter at forhandlingen med administrasjonsrådet hadde mislykkes, ble beskrevet som et vendepunkt i Norges historie.¹⁹⁵ I en tale kunngjorde rikskommissær Terboven utnevnelsen av 13 kommissariske statsråder i følge førerens forordning.¹⁹⁶ Alle politiske partier unntatt Nasjonal Samling ble forbudt, kongehuset og regjeringen Nygaardsvold ble erklært uten betydning for landet, enhver forbindelse med kongehuset erklært forbudt, og administrasjonsrådets virksomhet avsluttet. De nye statsråder ble presenter i pressen med fotografier og livshistorie. Quisling kalte regjeringen et fagstyre.¹⁹⁷

Forhandlingene med administrasjonsrådet var dømt til å mislykkes, fordi tyskerne ikke spilte med åpne kort og ikke tilkjennega at den egentlige hensikt med forhandlingene var å gjøre det klart overfor nordmennene at krigen var tapt, og at landet var under tysk kontroll.¹⁹⁸ Nasjonal Samling ble på grunn av omstendighetene nærmest tvunget til å danne en nasjonalsosialistisk regjering. Terboven hadde verken tro på eller sympati for partiets evne til å styre Norge, men brukte partiet bevisst for at motstanden mot det tyske styret skulle bli rettet mot Nasjonal Samling i stedet for de tyske bakmennene. Terboven skal ha innrømmet at dette var en bevisst strategi fra hans

---

¹⁹³ Aftenposten 16. April 1940

¹⁹⁴ Aftenposten 17. april, 1940

¹⁹⁵ Dagbladet 26. september, 1940

¹⁹⁶ Dagbladet 26. september 1940

¹⁹⁷ Dagbladet 27. september, 1940

¹⁹⁸ Ugelvik Larsen s. XLIX og L

side.¹⁹⁹ Dette lyktes han for så vidt med, men den norske motstanden ble rettet mot det tyske enten det var Nasjonal Samling eller det tyske rikskommissariatet. Propagandaen i forbindelse med administrasjonsrådet var hovedsakelig av typen svart og grå.

Quisling hevdet at Norge i denne krisetid hadde plikt til å finne sin plass i folkefellesskapet.²⁰⁰ Han hevdet videre at Nasjonal Samling hadde bestått en prøve den 9. april som ville bli rettfærdiggjort av historien, og at han selv og hans parti ikke var landsforrædere men kun hadde handlet som gode nordmenn. Han og partiet skulle bygge et nytt folkefellesskap uten de gamle partier i kampen mot kapitalismen. Han ville ha de gamle bonderettigheter tilbake til hele folket og gi bonden jorden tilbake.²⁰¹ Han påpekte at hans regime måtte ha kontroll med industri, presse og radio for å mestre disse utfordringene. Han påpekte videre at Nasjonal Samling var uten skyld hva forræderi og tap av nøytralitet angikk og hadde forsøkt å megle i konflikten med England.²⁰²

Quisling tok i en radiotale et oppgjør med landsforræderne, de som hadde ansvar for den politikk som førte til 9. april.²⁰³ Han stilte spørsmål om hvem disse var, om det var Nygaardsvold, utenriksminister Koht eller han. ”Disse to med følge av konge og regjering fullbyrdet sitt forræderi med å flykte til sine herrer i London”. Han selv som kun vil hevde Norges nøytralitet, var i hvert fall ingen landsforræder. Han hadde villet det beste for sitt folk i et erobret lands ydmykende og maktløse stilling i åpen allianse med vestmaktene som resultat av partipolitikken. Norge hadde under denne regjering i 5 år ikke gjort noe forsøk å få orden på sitt forsvar. Han hadde i snart 10 år kjempet mot forræderi og mot England som en del av det britisk- jødiske kapitalistiske verdenssystem. Han hadde forutsett det som måtte komme ved å delta i forsoningsforsøk mellom England og Tyskland. Quislings rettfærdiggjørelse av egne handlinger kan karakteriseres som både hvit og svart propaganda; hvit fordi den var

---

¹⁹⁹ Ugelvik Larsen s. XLIX

²⁰⁰ Deutsche Monatshefte in Norwegen november 1940.

²⁰¹ Deutsche Monatshefte in Norwegen november 1940.

²⁰² Deutsche Monatshefte in Norwgen 1940 også omtalt i Dahls Vidkun Quisling en fører for fall s. 13-49

²⁰³ Aftenposten 10. mai, 1940

åpen og rettet mot kjente motstandere, og svart fordi Quislings egentlige politiske målsetting på dette tidspunkt var ukjent. I denne forbindelse er naturlig å påpeke Quisling ble erklært skyldig og dømt til døden for landsforræderi rettsoppgjøret etter krigen.²⁰⁴ Den amerikanske historikeren Paul Hayes skrev i sin Quislingbiografi at basert på Quislings kontakter med tyske myndigheter før krigen begikk han uten tvil landsforræderi, men han var negativ til selve rettsoppgjøret, og uttalte at det ville vært bedre om hjemmefronten ”ved et uhell” hadde satt en kule i hodet på ham da han ble arrestert.

Europas nyordning kunne i følge Quisling sammenlignes med den amerikanske revolusjon.²⁰⁵ Et år etter invasjonen tok Quisling et oppgjør med politikerne og systemet som førte til den katastrofale invasjonen.²⁰⁶ Han proklamerte med full forståelse av rikskommissæren, at ved en fredslutning ville Norge ikke bli innlemmet i et stortysk rike. Videre erklærte han at basert på hans mangeårige vennskap med Tyskland var han anerkjent som leder for Nasjonal Samling og derfor representerte hele Norge. Hans oppgave skulle være å innføre det autoritære styre av Norge.²⁰⁷ Han proklamerte at Norge som et fritt og selvstendig land ville gå inn i den europeiske nyordningen.²⁰⁸ Det ble understreket at etter Quisling ble ministerpresident var Nasjonal Samling kvalitetsmessig dobbelt så sterkt som året før.²⁰⁹ Det ble i den forbindelse opplyst at det fantes ingen samlet front mot partiet, og at partiet hadde nøyaktige lister over de såkalte engelskvennlige Jøssingene. Det var styrkedemonstrasjoner for Quisling i form av parader av politikompaniet og Den norske legion i perioden som fulgte.²¹⁰

---

²⁰⁴ Dahl i Quisling s.590

²⁰⁵ Nationen 14. januar 1941

²⁰⁶ Nationen 9. april 1941

²⁰⁷ Nationen 7. februar 1942

²⁰⁸ Nationen 16. Februar 1942

²⁰⁹ Aftenposten 26. mai 1942

²¹⁰ Nationen 8. september 1942

Etter Quislings utnevnelse til ministerpresident og dannelse av en ny norsk regjering ble det utstedt en ny lov om nasjonal ungdomstjeneste.²¹¹ Det ble arrangert studentmøte i Aulaen av Nasjonal Samlings ungdomsfylking med tale av minister Lunde som proklamerte at det åndelige liv var knyttet til folket. Nok engang var Quisling og Nasjonal samling i en tvangssituasjon og ble utnyttet av tyske myndigheter. Representanter for Nasjonal Samlings ungdomsorganisasjon har gjort det klart i intervjuer etter krigen at på dette tidspunkt var de i mot dette, og at de ble utnyttet til å fronte en beslutning som tyskerne visste ville resultere i motstand i befolkningen.²¹² Propagandaen om ungdomstjeneste var hovedsakelig av typen svart med elementer av grått.

Skoledirektørene ved sjefsinspektør Bakke erklærte at utdanningsmyndighetene fullt og helt gikk inn for nyordningen.²¹³ Det ble redegjort for at nyordningen ville innføre fagstyre i skolen. Det ble også erklært nyordning i norske idrettsorganisasjoner. Fagorganisasjonens virksomhet skulle fortsette som før, og etter samtale mellom Terboven og Landsorganisasjonens formann ble all usikkerhet angående videre aktivitet fjernet, og det ble utstedt invitasjon til en studiereise i Tyskland.²¹⁴

Ensrettingen innen utdanningssystemet var også kimen til at konflikten ved universitetet, som også handlet om fordelaktige opptakskrav for norske frontkjempere, blusset opp i desember 1943, utløst av en brann i Aulaen.²¹⁵ Denne begivenheten ble sammenlignet med riksdagsbrannen i Berlin, som ga nasjonalsosialistene et påskudd til å innføre diktatur, og i Norge ble dette gitt som grunn for arrestasjon og deportasjon av studenter til Tyskland.²¹⁶ Ungdomstjeneste og ensrettingen av utdanningssystemet var en blanding av hovedsakelig politisk- med innslag av kulturpropaganda og eksempler på typen sosial propaganda for å forberede og mobilisere til handling som

---

²¹¹ Aftenposten 2. februar 1942 og Nationen 16. februar 1942

²¹² Ugelvik Larsen s. XLVI

²¹³ Tidens Tegn 11. Desember 1940 Det ble referert til et todagers møte

²¹⁴ Nationen 14 januar 1941

²¹⁵ Nationen 1 desember 1943

²¹⁶ Nationen 1. desember 1943

nasjonalsosialister etter endt utdanning, eller i overført betydning som bondens arbeide med å pløye jorden før såing og innhøsting.

Nasjonalsosialistene og Nasjonal Samling hadde et anstrengt forhold til kirken i Norge. Quisling, på sin side, hevdet at striden gikk på det politiske og ikke på det religiøse området.²¹⁷ Nasjonal Samling hadde alltid vist respekt for religionen og det religiøse, og det var derfor ikke snakk om troskamp eller kirkestrid, men at noen av kirkens tjenere oppførte seg på en slik måte at de måtte behandles som forrædere og bedragere. Nasjonal Samling gikk offensivt ut mot kirkens protester ved å innsette sympatisører i som biskoper.²¹⁸ Nok en gang ble Nasjonal Samling brukt av tyskerne til å fronte handlinger som tyskerne visste ville skape uro og motstand i befolkningen.²¹⁹ Dette er et eksempel på svart og grå propaganda.

Den politiske propagandaen var en kombinasjon av sosial, hvit, svart og grå propaganda, fordi den ikke tilkjennega tyskernes egentlige mål og rolle, og selv om påvirkningen var klar var det en viss usikkerhet om hva den ville føre til. Den var også hvit fordi den hadde sin opprinnelse hos de tyske og norske makthaverne, og ville forplikte dem til bestemte handlinger overfor en kjent fiende nemlig den norske motstanden. Propagandaen i forbindelse med ungdomstjeneste og ensretting av utdanningssystemet var av typen sosial, fordi den skulle indoktrinere og forberede ungdommen til politisk arbeid for nasjonalsosialismen. Propagandaen var også svart og grå fordi Quislings egentlige rolle og maktposisjon, som verktøy for okkupasjonsmakten, ikke ble redegjort for av tyskerne overfor befolkningen.

Krigspropaganda

Krigspropaganda i norsk presse startet før invasjonen av Norge med dekning av invasjonen av Polen, hvor Tyskland i følge en dagsbefaling fra Hitler hadde sett seg tvunget til å bruke makt.²²⁰ Det ble referert til at den polske stat hadde avvist Tysklands forslag til et fredelig naboforhold og istedenfor hadde tatt til våpen.

---

²¹⁷ Aftenposten 8. April 1942

²¹⁸ Nationen 15. Juni 1942

²¹⁹ Ugelvik Larsen s. XLVI

²²⁰ Ekstrautgave Morgenposten 1. September 1939

Tyskere i Polen, ble det fra tysk side hevdet, ble forfulgt av terror og ble drevet fra hus og hjem, og det tyske forsvaret hadde derfor tatt opp kampen for å gjenopprette det tyske folks ære. Umiddelbart før invasjonen av Norge viste den tyske sendemannen i Oslo, ambassadør Bräuer, en film av det tyske angrepet på Warszawa med inviterte norske militære tilstede, sannsynligvis for å demonstrere at den tyske krigsmaskinen var suveren og at motstand var håpløst.

Under invasjonen den 9. April oppfordret ambassadør Bräuer, den norske regjering til ikke å gjøre motstand.²²¹ Den norske regjering svarte ved å først gjennomføre en mobilisering, og deretter med kongehus og storting flykte fra hovedstaden. Den tyske sendemannen erklærte overfor den norske presse, som på dette tidspunkt ikke var under tysk kontroll, at motstand ville være fullstendig meningsløs og bare gjøre situasjonen verre for landet. Han forsikret om at Tyskland ikke hadde til hensikt å antaste kongerikets politiske uavhengighet eller integritet. Han refererte til aksjonen mot Danmark, som hadde protestert av formelle grunner, og straks gikk med på det tyske krav og stilte sin nøytralitet under Tysklands beskyttelse.

Tysklands utenriksminister sto også frem med en begrunnelse for aksjonen mot Norge²²² Han hevdet å være i besittelse av dokumenter som beviste at England og Frankrike lenge hadde forberedt å sette seg fast i Norge og at regjeringen Nygaardsvold var innforstått med disse planene. I den forbindelse ble det referert til den såkalte Altmark- affæren, hvor en engelsk krysser bordet den tyske marines hjelpefartøy Altmark i nøytralt norsk farvann og befridde cirka 400 engelske krigsfanger og drepte 5 tyskere, uten at det ble reagert og gjort tilstrekkelig motstand fra norsk side.²²³ På dette tidspunkt var Tysklands strengt hemmeligholdte forberedelser for invasjon av Norge på gang, og tyskerne valgte sannsynligvis på det tidspunkt å gå stille i dørene.²²⁴ Det ble også gjort oppmerksom på at vestmaktene blokkerte den norske kyst ved å legge ut minefelt i Vestfjorden, Hustadviken og Stadt, at britiske skip patruljerte ved feltene for å advare norsk trafikk og at tyske krigsskip

---

²²¹ Aftenposten 9. april , 1940

²²² Aftenposten 29. april 1940

²²³ Aftenposten 17. Februar 1940

²²⁴ Hobson s. 457

var på vei nordover.²²⁵ Det ble fra tysk side antydnet at Norge ikke var i stand til å forsvare sin nøytralitet.

Pressen i Nord-Norge rapporterte at tysk diktatur var innført i Norge.²²⁶ Videre at regjeringen Nygaardvold var avsatt og Major Quisling innsatt som sjef for en ny norsk regjering. Det nye statsoverhodet proklamerte at etter at England hadde lagt ut miner i norsk territorialfarvann, hadde den tyske regjering tilbudt væpnet hjelp under forsikring av å skulle respektere norsk nasjonal selvstendighet, norske liv og norsk eiendom. Det ble oppfordret til å vise ro og besindighet og at slik som situasjonen hadde utviklet seg, var motstand nytteløs og ble karakterisert som kriminell ødeleggelse av liv og eiendom. Videre ble det uttalt at embetsmenn, tjenestemenn og militære hadde plikt til kun å adlyde den nye regjering. Quisling bedyret på dette tidspunkt at han gjerne ville samarbeide med kongehuset og at han selv ikke hadde ønsker om å bli diktator.²²⁷

Deretter kom den nyutnevnte rikskommissæren Joseph Terboven på banen og proklamerte at han etter førerens befaling hadde overtatt den sivile myndighet i de besatte områder for okkupasjonens varighet.²²⁸ Han anså som sin hovedoppgave å opprettholde ro, orden og sikkerhet samt sikre et ordnet økonomisk liv for befolkningen. Han ville også legge alt til rette for militæret som beklageligvis mot den tyske riksregjerings vilje måtte nedkjempe motstand. Han ville gjøre alt i sin makt for å begrense ulemper og byrder for befolkningen og påpekte dette under forutsetning av at den etterkom hans tiltak lojalt og fulgte dem opp. Han gjorde også oppmerksom på at den norske administrasjonen hadde stilt seg til rådighet for samarbeid, og at de ville fortsette i sine embeter og skjøtte sine verv som hittil.

Første gang Terboven talte offentlig om norske forhold adresserte han menn i det tyske politi og elitetropper i SS. Han proklamerte at Hitler hadde skjenket dem til ham som garantister for ro og orden i dette land.²²⁹ Med referanse til den britiske

---

²²⁵ Lofotposten og Aftenposten 8. april, 1940

²²⁶ Lofotposten 10. april, 1940

²²⁷ Aftenposten 12. april, 1940

²²⁸ Nationen 27. april, 1940

²²⁹ Aftenposten 3. juni, 1940

krenkelsen av norsk nøytralitet i Jøssingfjord med angrepet på det tyske hjelpeskipet Altmark i februar 1940, erklærte han at ikke på noe tidspunkt før eller under denne krig hadde Tyskland hatt til hensikt å krenke norsk nøytralitet eller å erobre dette landet. Den tyske hær kjempet på alle fronter i en strid med dets fiender i Vesten som den med støtte i det stortyske rike og det tyske folk ville gå seirende ut av.²³⁰ Seirene hittil i Holland, Belgia og Frankrike ble oppramset. Han forklarte at årsaken til konflikten ikke var forstått av alle. Forklaringen lå i fortiden, og med dette mente han sannsynligvis fredsbedingungen etter første verdenskrig. Han uttalte at Tyskland hadde funnet gehør for dette i Skandinavia, og at Norge kunne gjenoppta sitt fredelige arbeid under tysk beskyttelse. Denne propagandaen var av typen svart med trusler om vold.

Hitler frigjorde alle norske militære krigsfanger før krigshandlingen i Norge var avsluttet.²³¹ De yrkesmilitære måtte gi æresord på ikke igjen å gå til kamp mot Tyskland. Dette var sannsynligvis gjort for å gi et gunstig inntrykk i den norske opinionen av Tysklands hensikter. Denne handlingen kan også sammenlignes med en type krigspropaganda som praktisert av den kinesiske revolusjonære Mao Tse Dong, som frigjorde politiske fanger etter at de hadde vært indoktrinert. I denne sammenheng kan det å avgi sitt æresord på ikke å gjøre ytterlig motstand tolkes som svart eller grå krigspropaganda ved indoktrinering eller manipulasjon, fordi Hitlers hensikt med frigjøringen ikke var kjent eller redegjort for.

Generaloberst von Falkenhorst presenterte seg og sin misjon som øverste militære myndighet i Norge som fredens beskytter.²³² Han hevdet med basis i førerens tale i riksdagen den 19. juli 1940, at England og Frankrike var blitt enige om å besette enkelte steder i Norge for å hindre at svensk jernmalm kunne eksporteres til Tyskland, og at dette var grunnen til at Norge ble en krigsskueplass. ”Det hadde ikke vært Tysklands hensikt at dette skjønne, fredelige og beslektede land skulle trekkes inn i konflikten mellom Tyskland og vestmaktene”.²³³ Han beskrev invasjonen for Tyskland som en påtvunget eksistenskamp, og at invasjonen i denne sammenheng var

---

²³⁰ Deutsche Zeitung in Norwegen 20. mai 1940

²³¹ Aftenposten 9. mai, 1940

²³² Deutsche Monatshefte in Norwegen november 1940.

²³³ Deutsche Monatshefte in Norwegen november 1940.

en forsvarsaksjon. Videre at Tyskland hadde kun kommet England og Frankrike i forkjøpet og at den tyske hæren hadde kommet for å beskytte den norske nøytralitet. Tyskerne ble tvunget til å gripe til våpen fordi deler av det norske forsvar ble misledet av den engelske regjering.

Den tyske krigspropagandaen i forbindelse med invasjonen ville formidle at tyskerne var tvunget til å handle for å komme de allierte i forkjøpet for å kunne forsvare sine egne interesser. Begivenhetenes rekkefølge kunne gi denne påstanden en viss troverdighet fordi de tyske invasjonsforberedelsene ikke var kjent. Den engelske mineleggingen av norske farvann den 8. april kunne vært tolket som startskuddet for en engelsk invasjon av Norge.²³⁴ Materiale kapret av tyskerne i forbindelse med invasjonen av Frankrike avslørte alliert planlegging om troppeassistanse til Finland via Norge som påskudd for å stoppe tysk import av jernmalm fra Narvik.²³⁵ Uten å gå videre med dette siterer jeg Hobson som følger: ” Mens britene diskuterte hvorvidt de skulle lande i Norge, diskuterte tyskerne hvordan de skulle lande”.²³⁶ Selv om denne propagandaen på dette tidspunkt kunne ha virket troverdig, er det tvilsomt at den resulterte i velvilje overfor tyskerne og invasjonen.

En ny side ved krigspropagandaen var verving av nordmenn til tysk krigstjeneste. ”Med hirden til kamp og seier.”²³⁷ Med denne overskriften ble det allerede høsten 1940, nesten et år før angrepet på Sovjetunionen, rapportert om verving til hirden som ble omtalt som Nasjonal Samlings fortropp. Artikkelen refererte også til statsråd Lundes, leder for det nyopprettede Kultur-og folkeopplysningsdepartementet, appell om å ta ansvar. I januar 1941 mottok samtlige dagsaviser et opprop fra Quisling rettet mot alle nordmenn til å melde seg frivillig til kamp for regiment Nordland.²³⁸ Den første kontingent av norske frivillige frontkjempere ble innlemmet i den tyske militære organisasjonen Waffen SS.²³⁹ Samtidig offentliggjorde SS inntakskrav for norsk

---

²³⁴ Hobson s. 449

²³⁵ Hobson s.450

²³⁶ Hobson s. 457

²³⁷ Fritt Folk 28. september 1940

²³⁸ NHM 1981 Fab reel no 2640 Lagebericht no 8, 8. Januar 1941

²³⁹ Aftenposten 31 januar 1941

frivillig ungdom for regiment Nordland.²⁴⁰ Ved øverstkommanderende riksfører Himmlers besøk av sine SS tropper i Oslo, ble den første avdeling av det nye norske SS tatt i ed.²⁴¹ Like etter det finske angrepet på Sovjetunionen ble det kunngjort at en legion under norsk ledelse skulle bistå Finnlands kamp mot asiatisk bolsjevisme.²⁴²

Det tyske angrepet på Sovjetunionen knapt den 22. Juni 1941 ble karakterisert som et sovjetisk dobbeltspill hvor vennskapspakten med Tyskland ble fremstilt som en taktisk manøver av Russland.²⁴³ I forbindelse med angrepet kom Deutsche Zeitung ut med en norsk særutgave som brukte V tegnet som symbol på samhold som i denne situasjonen var viktig.²⁴⁴ Etter angrepet ble det gjort opprop fra navngitt befal i Den norske legion om å slutte seg til kampen.²⁴⁵ Etersom tyskernes vanskeligheter i krigen mot Sovjetunionen økte, ble det oppfordret til total arbeidsinnsats i kampen mot bolsjevismen, og at enhver norsk mann mellom 18 og 55 år og kvinne mellom 21 og 40 år hadde plikt til å oppfylle sin nasjonale arbeidsoppgave.²⁴⁶

Et litt annerledes eksempel på krigspropaganda var utstillinger arrangert av HAVP's gruppe aktiv propaganda i Oslo som var beskrevet i avisutklipp, alle fra november 1941 i Handels og Sjøfartstidende, med overskrift om en utstilling av tegnere og malere i hærens propagandakompanier. Reportasjen var også gjengitt i Deutsche Zeitung med overskrift våpen og krigsteknikk i tegninger og krigskunst, i Dagbladet med overskrift tysk soldat kunst, i Aftenposten med overskrift en krigsreporter stiller ut og tyske krigsreportere holder foto-utstilling, i Morgenbladet med overskrift tegnere og malere i propagandakompaniene og i Fritt Folk, partiavis for Nasjonal Samling, med overskrift Josef Arens tegner krigen i instruktive bilder.²⁴⁷ En annen utstilling

---

²⁴⁰ Deutsche Zeitung 13. januar 1941

²⁴¹ Nationen 23. Mai 1941

²⁴² Nationen 30. Juni 1941

²⁴³ Aftenposten 23. juni 1941

²⁴⁴ Deutsche Zeitung in Norwegen 21 juli 1941.

²⁴⁵ Nationen 2. august 1941

²⁴⁶ Aftenposten 22. Mars 1943.

²⁴⁷ RA/RAFA/2174/L0017. Avisutklipp Norges Handels og Sjøfartstidende N. 253 3.11.1941, Deutsche Zeitung N. 256 2.11.41, Dahbladet N. 255, 1.11.41, Aftenposten N. 508 1.11.41,

med propagandamateriale skaffet til veie av rikskommissæren gjennom organisasjonene Terra-Mare og Antikomintern, var utstillingen med navn det Sovjetiske paradiset²⁴⁸. Disse utstillingene kan karakteriseres som både politisk- og krigspropaganda hovedsakelig av typen hvit både for å overbevise om tysk overlegenhet og samle opinionens støtte for krigføringen mot Sovjetunionen.

”Det er godt to i det norske folket”²⁴⁹ utalte Quisling i en tale til flere hundre hjemvendte legionærer som i Oslo ble gitt en varm og storslagen mottakelse. Dette ble fulgt opp av Quisling med en appell til horden ved samling på universitetsplassen for å verve nye medlemmer.²⁵⁰ Føreren hedret det nye Norges soldater med overrekkelse av frontkjempermerke til frivillige fra Oslo området.²⁵¹ Det ble skrevet at frontkjemperne innsats sikret det nye Norges fremtid for å hindre at Norge skulle bli en Sovjetrepublikk.²⁵² Fra 1944 dukket det opp artikler i norsk presse hvor medlemmer av Nasjonal Samling forklarte hvorfor de var medlemmer som en del av den pågående vervekampanjen.²⁵³

Ved en høytidsstund i Coliseum kino i Oslo ble det tredje norske SS politikompani hedret ved avreise av det tyske politiets leder i Norge SS general Dr. Rediess.²⁵⁴ Terboven holdt mottakelse for norske frontkjemper hvor han takket deltakerne i divisjon Wiking for prestasjoner som ble beundret i hele Europa.²⁵⁵ Det ble i et foredrag i Turnhallen av oberstløytnant Mayer berettet om hva deltakerne i divisjon

---

Morgenbladet n. 256 3.11.41, Fritt Folk n. 255 1.11.41, Aftenposten N. 241 27.5. 41, Deutsche Zeitung N. 122 28.5.41.

²⁴⁸ PWIS 106 s.4

²⁴⁹ Nationen 10. Mai 1943

²⁵⁰ Ibid 18. Oktober 1943

²⁵¹ Nationen 14. Desember 1943

²⁵² Morgenposten 4. Januar 1944, 21. April 1944

²⁵³ Morgenposten 15. februar 1944

²⁵⁴ Morgenposten 21. April 1944

²⁵⁵ Nationen 3 mai. 1944

Wiking hadde opplevd.²⁵⁶ Det ble berettet om norsk ungdom som ”tok sin stålhjelm og marsjerte for å forsvare sitt land”.²⁵⁷

Motivene til de som vervet seg til tysk tjeneste var sammensatt og avhengig av tidspunktet de vervet seg på. Den første gruppen som meldte seg til krigstjeneste våren og vinteren 1941 var først og fremst motivert sympati med Nasjonal Samling, Tyskland og nasjonalsosialismen.²⁵⁸ Dette er basert på forskning som har anslått at cirka 80 prosent av de frivillige allerede var eller ble medlem av Nasjonal Samling på tidspunktet da de vervet seg. Etter den tyske invasjonen av Sovjetunionen ble budskapet i vervekampanjen kampen mot bolsjevismen, beskrevet som en kamp mellom ”europisk kultur og asiatisk barbari”²⁵⁹ Kampen mot Sovjetunionen har derfor sannsynligvis også vært en motiverende faktor. Nasjonal Samling var avvisende til kommunistene og revolusjons- og klassekampideer, men også til arbeiderpartiets ”brukne gevær” og ”de borgerlige partiers la-skurepolitikk”²⁶⁰ Det tredje motivet var ledsaget av det antibolsjevistiske budskapet om å hjelpe det nordiske broderfolket Finland i sin kamp mot Sovjetunionen.²⁶¹

Vervekampanjen var hovedsakelig av typen direkte eller aktiv fordi den oppfordret til handling for å forsvare eller støtte den tyske krigføringen. Basert på motivene til de som vervet seg kan det antas at denne propagandaen også var av typen svart propaganda, fordi motivene var så ulike, og at fienden Sovjetunion ikke var kjent våren 1941. Den hadde imidlertid også elementer av hvit propaganda fordi det ble klargjort at en skulle bidra til Tysklands krigføring for å hjelpe og bringe denne under kontroll.

Om krigen på østfronten ble det meldt at Hitler i en tale hadde erklært at Russland aldri ville reise seg mer, og at en offensiv ville bli satt i gang som ville knuse enhver

---

²⁵⁶ Morgenposten 7. Juni 1944

²⁵⁷ Morgenposten 5. oktober 1944

²⁵⁸ Sørli s.129 (Utkast med forventning at sidetall ble beholdt i endelige utgave)

²⁵⁹ Sørli s. 122

²⁶⁰ Sørli s. 117

²⁶¹ Sørli s. 123

motstand.²⁶² Det ble rapportert om voldsomme kamper om Leningrad, og at det ikke ville bli inngått en finsk- sovjetisk separاتفred. I kamphandlingene på Østfronten ble det rapportert at krigsviktige anlegg i Moskva og Leningrad hadde vært bombet av tyske fly.²⁶³ Feltoget i øst ble ansett som avgjort ved at mer enn 60 russiske divisjoner var omringet.²⁶⁴ Hitler erklærte i en tale at Europas skjebne for de neste tusen år ville bli avgjort i denne tid.²⁶⁵ Fronten i vest var sikret mot en engelsk offensiv og alt kunne skje unntatt tysk kapitulasjon. Nyheter fra Berlin kunngjorde at England ikke kunne vinne krigen selv med Amerikas hjelp, og at aksemaktene Tysklands og Italias krigsevne var større nå etter Sovjetunionens fall.²⁶⁶ Hitler overtok stillingen som sjef for den tyske hærs overkommando og kunngjorde at det sovjetiske spørsmål ville bli løst med tysk militærmakt. Det ble også kunngjort at britene hadde foretatt en mislykket aksjon mot norskekysten, og at britene led betydelige tap i Afrika.

Den 11. desember 1941 kunngjorde Hitler i en tale til riksdagen at Tyskland hadde erklært krig mot USA. Den norske pressen rapporterte at aksemaktene, Tyskland, Italia og Japan sto sammen i kampen mot plutokratiet.²⁶⁷ Hitler klandret den amerikanske presidenten for å stå i en unaturlig motsetning til Tyskland. Denne begivenheten og de senere tyske tap ved Stalingrad kan i ettertid sees som vendepunkter mot en tysk seier i krigen.

Den tyske krigspropaganda i Norge i 1942 fortsatte ufortrødent med kunngjøringer om engelsk tap av Singapore til Japanerne, og at til sommeren ville de røde hærmasser bli slått til tilintetgjørelse.²⁶⁸ Tyske fremskritt og seire på østfronten var imidlertid uteblitt, og dette ble ikke erkjent i propagandaen. De ble tvert i mot hevdet at det var den røde arme som sto overfor store vanskeligheter.²⁶⁹ I et nyttårsopprop fra Hitler den

---

²⁶² Morgenbladet 4. oktober 1941

²⁶³ Aftenposten 6. oktober 1941

²⁶⁴ Nationen 10. oktober 1941

²⁶⁵ Nationen 10. november 1941

²⁶⁶ Nationen 29. november 1941

²⁶⁷ Aftenposten 12. desember 1941

²⁶⁸ Nationen 16. Februar og 16 mars 1942

²⁶⁹ Aftenposten 9. november 1942

2. januar 1943 ble det proklamert at det tyske folk ville denne gang bli det siste som ville forlate kampplassen.²⁷⁰ Den 2. februar 1943 ble folk oppfordret til å tenke over konsekvensene av at Tyskland skulle kunne tape krigen.²⁷¹ Det ble også indirekte erkjent nederlag, ved at det ble kunngjort at tyske soldater hadde kjempet til siste patron, men at tyske soldater også hadde bundet store fiendtlige styrker i en lang periode.²⁷²

Den antikommunistiske krigspropagandaen i 1943 og senere fokuserte i økende grad på trusselen mot Europa og Norge. Det ble informert at det store forsvarsslaget ville fortsette, at det i følge Quisling var et spørsmål om å være eller ikke være, og det ble advart mot at Nord-Norge kunne gå tapt til sovjetrepublikken, fordi landsdelen var solgt av England til bolsjevikene.²⁷³ Det ble redegjort for sovjetrussernes terror i det okkuperte Latvia, og at sivilbefolkningen i de okkuperte områder sto i fare for utslettelse.²⁷⁴ Videre at Sovjetunionen skulle, i følge en konferanse i London hvor Norges skjebne ble drøftet, få avgjørende innflytelse i Norge, og at regjeringen i London hadde gått med på sovjetisk okkupasjon av Nord-Norge fordi alt var bedre enn tysk okkupasjon.²⁷⁵ Dette ble fordømt i en tale av Quisling hvor han erklærte at Norge ville mobilisere til hjelp i den felles kampen for Europas sikkerhet.²⁷⁶ Etter kort tid ble det informert at hele Norge, ifølge en avtale mellom eksilregjeringen i London ved utenriksminister Trygve Lie og Sovjetunionen ved utenriksminister Molotov, skulle besettes av bolsjevikene, og at sistnevnte overhodet ikke tillot diskusjon om Nordens skjebne.²⁷⁷ I tiden som fulgte ble det rapportert om bombing og ødeleggelser i Finnmark, at Finland skulle innlemmes i Sovjetunionen og at Oslo skulle frigjøres av

---

²⁷⁰ Nationen 2. Januar 1943

²⁷¹ Aftenposten 2. Februar 1943

²⁷² Nationene 4. Februar 1943

²⁷³ Aftenposten 2. februar 1943

²⁷⁴ Morgenposten 11. April og Nationen 29. April 1944

²⁷⁵ Morgenposten 28. april og 15. Mai 1944

²⁷⁶ Morgenposten 16. Mai 1944

²⁷⁷ Morgenposten 29. juni 1944

russerne.²⁷⁸ Det ble også informert at tusenvis av russiske krigsfanger i Norge hadde meldt seg til frontinnsats mot Stalin.²⁷⁹ Den antikommunistiske propagandaen og nyhetene var til en viss grad selvmotsigende og sprikende. Dette kan tyde på at okkupasjonsmakten var rådvill og muligens selv var offer for alliert propaganda. Uansett var propagandaen av typen svart og grå.

Det kan virke som om den tyske ledelsen etter tapet ved Stalingrad innså muligheten for at Tyskland kunne tape krigen. Goebbels kunngjorde i sportspalasset i Berlin at tiden var inne til å ta av hansken og bandasjere knyttneven, og at det tyske folk var rede til å ofre sitt blod i kampen.²⁸⁰ I Norge førte dette til gjennomføring av loven om alminnelig nasjonal arbeidsinnsats.²⁸¹ Quisling advarte at Norge kunne være et av de første mål i bolsjevismens kamp for verdensherredømme.²⁸²

For resten av okkupasjonen ble krigspropagandaen gradvis mer ekstrem og mindre troverdig. Goebbels proklamerte i krigens slutfase at de tapte områdene i øst ville bli vunnet tilbake ved ”at det tyske folk overgikk seg selv i fanatisk tro og tapperhet.”²⁸³ Propagandaen besto av bilder av Hitler og gjengivelse av hans taler, og den fortsatte frem til okkupasjonen og krigen var slutt. Den siste av talene oppfordret til å kjempe med ”innbitt besluttsomhet, trosse farene og tvinge frem vendepunktet”²⁸⁴ Det ble videre presisert at mot, utholdenhet og fanatisme kunne vinne over tilbakeslagene. Så sent som i april 1944 ble krigens vendepunkt erklært med at stormen fra Asia ville måtte bryte sammen ved Berlin og invasjonen fra vest ville strande.²⁸⁵

Propagandaen for å rettferdiggjøre invasjonen var hovedsakelig svart med elementer av hvit propaganda fordi propagandaens målsetting og egentlige opphav ikke alltid var

---

²⁷⁸ Morgenposten 15. juli, 1. september, 10 oktober og 17. november 1944

²⁷⁹ Morgenposten 16. desember 1944

²⁸⁰ Aftenposten 19. februar 1943

²⁸¹ Aftenposten 26. Februar 1943

²⁸² Nationen 21. Juni 1943

²⁸³ Aftenposten 1 mars 1945

²⁸⁴ Aftenposten 12. Mars 1945

²⁸⁵ Morgenposten 21. April 1945

tilkjennegitt eller tydelig. På den annen side handlet invasjonpropagandaen også om en kjent motstander, og om å bringe situasjonen under kontroll. Den øvrige krigspropagandaen i norsk presse og kringkasting, med unntak av rekruttering av norsk ungdom som var av typen direkte, aktiv og sosial. Vervekampanjen var først av typen svart og senere hvit muligens med innslag av grå propaganda.

Virkning av propagandaen

Vurderingen av virkningen propagandaen er hovedsakelig basert på de tyske propagandatroppenes hemmelige rapportering til Berlin, men også i mindre grad på det tyske sikkerhetspolitiets meldinger fra Norge. Disse kan ikke uten videre karakteriseres som objektive eller upartiske kilder, men jeg vil hevde at propagandatroppenes hemmelige rapporter til Berlin, på tross av at de var en del av okkupasjonsmakten, fremstår som både representative, habile, pålitelige og egnet til å vurdere virkningen av propagandaen på befolkningen. En kan imidlertid ikke se bort fra at de i noen tilfeller kan være overdrevet, for å fremheve egne interesser, som for eksempel av å bli værende i Norge, for å unngå deltakelse i kamp andre steder spesielt i Russland. En kan gå ut fra at propagandatroppene hadde sympati for tysk krigføring og okkupasjonen, men ikke fordi de i motsetning til sikkerhetspolitiet, var ”troende” nasjonalsosialister, men hovedsakelig vernepliktige tyske soldater og vanlige borgere. Denne forskjellen er viktig med hensyn til både troverdighet, pålitelighet og korrekthet for å vurdere virkningen av tysk propaganda overfor den norske motstanden og den tyske befolkningen i Norge.

Sikkerhetspolitiets rapporter derimot har jeg vurdert som ikke alltid å stole på fordi de ofte gjenga informanter ordrett og var formulert sik at de skulle formidle en bestemt oppfatning.²⁸⁶ En analyse av deres rapporter av Stein Ugelvik Larsen med sitat av Robert Bohn vurderte at ”korrektheten”, det vil si påliteligheten, i rapportene kunne være mangelfull.²⁸⁷ Det ble vist til eksempler som ble tolket dit hen at deres rapporter undervurderte den militærstrategiske betydning av motstanden i Norge.²⁸⁸ Det ble også påpekt at stemningen i befolkningen som beskrevet i disse rapportene ikke var

---

²⁸⁶ Ugelvik Larsen s. XXXVII

²⁸⁷ Bohn s. 186, Ugelvik Larsen s. XXXVII

²⁸⁸ Ugelvik Larsen s. XXXIX

”forankret i virkeligheten”.²⁸⁹ I Ugelvik Larsens analyse av sikkerhetspolitiets rapporter ble det påpekt at sikkerhetspolitiet var overbevist om at okkupasjonen til slutt ville føre til en tyskvennlig stemning i befolkningen.²⁹⁰ På meg virker dette, spesielt i ettertid, uforståelig. Sikkerhetspolitiet motarbeidet også Quisling og hans parti, og de undergravde med dette virkningen av tysk propaganda fordi nordmennene i propagandasammenheng, slik jeg ser det, ikke skjelnet mellom Nasjonal Samling og tyske okkupasjonsmyndigheter. På tross av disse svakheter i sikkerhetspolitiets vurderinger har Ugelvik Larsens analyse av rapportene bidratt til min vurdering av propagandaen og dens virkning.

En detaljert analyse av propagandatroppenes rapporter ville muligens kunne avsløre lignende svakheter, men jeg har ikke funnet åpenbare feil i korrekthet, pålitelighet eller situasjonsvurderinger, og jeg har derfor hovedsakelig foretrukket å bruke disse i min vurdering av virkningen av propagandaen. Sikkerhetspolitiets vurderinger av propagandaen og dens virkning er slik jeg ser det av marginal nytte, fordi forfatterne angivelig var ”troende” nasjonalsosialister som fra et ideologisk ståsted sannsynligvis verken hadde evne eller vilje til en ”korrekt” fremstilling. Jeg har brukt deres vurdering av inndragelse av radioapparatene under til å illustrere dette.

De tyske propagandatroppene har i en rapport fra mai 1941 til hærens hovedkvarter i Berlin vurdert de sivile forholdene og stemningen i Norge overfor tyske myndigheter, og deres egne vurderinger var ikke ulik den som ble gjengitt i Stockholms Tidningen av deres journalist Falkensdam etter sitt norgesopphold. Han skrev, som gjengitt i propagandatroppenes rapport, at politikken i Norge under nyordningen omfattet alle nordmenn fra skoleungdom til oldinger. ”Nyordningen gjelder alt fra politikk til rasjoneringskort, sportsklær, tobakksalg, fyrstikker, binders som symboliserte samhold og flagg i knapphullet”²⁹¹ Han beskrev en psykologi og folkesjel som hadde utløst en passiv motstandsvilje og fullkommen nervekrig mellom befolkningen og okkupasjonsmyndighetene: Synet på England og de allierte ble gjengitt mellom linjene i pressen, gjennom plystring, humoristisk spill og et arsenal av motstands metoder som illustrerte at det norsk folks individualisme ville være sikret i all fremtid. Denne

---

²⁸⁹ Ugelvik Larsen s. XLI

²⁹⁰ Ugelvik Larsen s. XLI

²⁹¹ NHM 198 FAb Reel no 2640, Lagebericht 14, skriv datert 22.mai 1941

observasjon var av den nøytrale betrakter Falkensdam ”meget godt observert og at det kan knapt kunne tilføyes noe”.²⁹² Observasjonen er noenlunde ordrett gjengitt fra oversettelse av propagandatroppenes rapport til Berlin. Det er hovedsakelig med bakgrunn i denne uttalelsen at jeg drister meg til å betrakte propagatrotroppene som habile observatører av sivile forhold og virkningen av tysk innenriks propaganda under okkupasjonen. Jeg mener denne avisartikkelen om den passive motstanden kan leses og forstås bokstavelig, selv om den muligens er noe dramatisert.

En annen rapport fra januar 1941, også oversatt fra propagandatroppenes rapporter, beskriver en rundspørring av Norsk Telegrambyrå.²⁹³ Dette kan, slik jeg ser det beskrives som det nærmeste en kommer en moderne meningsmåling. Det første spørsmålet var hvordan nordmennene så på omveltningene i Europa og deres egne fremtidsmuligheter. Et eksempel på svar var at en bare kunne håpe. Det andre spørsmålet var hvilke praktiske oppgaver det var i ens yrke og for det norske folk og nasjon. Et eksempel på svar var at enhver kunne arbeide i sitt fellesskap for å holde motet oppe. Det tredje spørsmålet var hvilket nyttårsønske en hadde med hensyn til ens interesser og stilling i det nye fellesskapet. Et eksempel på svar var at en ikke kunne stole på etiketten men måtte se nærmere på innholdet. Det siste spørsmålet var hvilke moralske og etiske krav stilles overfor medborgere og venner i disse vanskelige tider. På dette spørsmålet var det gjengitt flere svar. Et svar var at vi i det lange løp ikke så på oss selv som martyrer, men at enhver aksepterte den skyld en hadde pådratt seg. Morgenpostens redaktør svarte at Norges stilling var som en dverg mellom kjemper, at våre fremtidsmuligheter ville være avhengige av forståelsen til seierherren, og at folk ville ha anledning til å velge fritt til å utvikle sine muligheter. En prest i Høyer svarte med referanse til Fridtjof Nansens bok om armenerne som ble lokket til krig av engelskmennene, at det var håpløst for en fredsløsning så lenge den engelske mentalitet styrte, at det gamle systemet i Norge var modent for graven og at en måtte leve med omstendighetene og ta de muligheter i bruk som fantes. Ved å lese mellom linjene tolker jeg alle svarene unntatt prestens å være mot det tyske invasjonstyret.

Rapporten om de svenske avisartiklene og meningsmålingene i propagandatroppenes rapportering viser at de tyske propagandatrotroppene erkjente at virkningen av den tyske

---

²⁹² NHM 198 FAb Reel no 2640, Lagebericht 14, skriv datert 22.mai 1941

²⁹³ NHM 198 Fab reel no 2640, Lagebericht 9, skriv datert 28. januar 1941

propagandaen, overfor den del av den norske befolkningen som ikke hadde tilknytning til Nasjonal Samling, var begrenset.

Virkning av Kulturpropaganda

To forestillinger av Hamburger statsopera og symfoniorkester høsten 1940 vakte tilsynelatende stor interesse i den norske befolkningen.²⁹⁴ Det ble i forbindelse med gjesteforestillingene rapportert om god pressedekning og stor interesse i den norske befolkningen.²⁹⁵ Samme reaksjon ble rapportert i forbindelse med alle senere gjesteforestillinger. Det er usikkert om den omtalte norske befolkningen var medlemmer av Nasjonal Samling eller den norske befolkningen generelt. Slik jeg ser det er det rimelig å anta at det omfattet deler av den norske kultureliten, fordi på senere tidspunkt ble disse og andre kulturarrangementer boikottet på oppfordring av det tyskerne omtalte som den ”engelskvennlige” norske befolkningen som i dette tilfelle var den norske motstandsbevegelsen.²⁹⁶ Uansett er det rimelig å anta at denne type kulturarrangementer ble mottatt med begeistring av de nordmenn som var tilstede. Det er rimelig å anta at forestillingen skapte begeistring og beundring for både tysk kultur og dens utøvere selv i det okkuperte Norge, og at de muligens i begrenset omfang resulterte i positive holdninger overfor det tyske om enn ikke okkupasjonsmakten.

Jeg har ikke kunnet bekrefte den omtalte gode pressedekningen ved min gjennomgang av utskrifter av norske aviser.²⁹⁷ Dette kan være på grunn av at disse har vært redigert ut fordi forleggeren har ment at kulturpropaganda ikke hadde allmenn interesse. Forestillingene ble imidlertid godt dekket av Deutsche Zeitung hvor det ble opplyst at alle forestillingene vakte begeistring hos publikum, at noen av forestillingene var reservert for tyske soldater og siviladministrasjonen, men at andre var besøkt av norsk publikum.

---

²⁹⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht 3 skriv datert 9. oktober 1940

²⁹⁵ NHM 198 FAb Reel no. 2640 Lagebericht no. 3 skriv datert 25 september, 1940

²⁹⁶ Ugelvik Larsen s. 693

²⁹⁷ Publikasjonen norsk presse under hakekorset ved Gunnleik Jensson utgitt av Tell forlag i Oslo i 1945 inneholder en samling av norske norske aviser, Aftenposten, Nationen, Lofotposten, Fritt Folk, Morgenposten, Dagbladet under okkupasjonen

Det ble i januar 1941 rapportert at befolkningen etter hvert unngikk offentlig underholdning og at mange som tidligere hadde hatt åpen omgang med tyskere vegret seg, fordi dette etter hvert ble belastende. Det oppsto ofte slagsmål mellom hirden, Nasjonal Samlings uniformerte livvakter, og deres motstandere i forbindelse med kulturarrangementer.²⁹⁸ Det ble likevel gitt uttrykk for at det var bemerkelsesverdig at nordmenn som ellers ikke ville ha noe å gjøre med det tyske tankesett, likevel viste sterk interesse for kulturarrangementene.²⁹⁹ Det ble rapportert at forestillingene som var reservert for nordmenn var utsolgt, men at det også i visse kretser var tegn til avvisning.

På tross av at åpen omgang med tyskere etter hvert ble belastende, ble det rapportert at uavhengig av de politiske spenningene, sto norske kvinner spesielt de helt unge åpent eller hemmelig frem i vennskap til hæren. Propagandatroppene valgte å tolke dette som tegn til at den tyske kulturelle anseelse økte.³⁰⁰ Det ble også rapportert om angrep på kvinner som viste seg offentlig med soldater, med henvisning til at i Tyskland ble enhver soldat som hadde omgang med utenlandske kvinner straffet.³⁰¹ Selv om stemningen i befolkningen var dårlig, hadde det likevel i tiden før februar 1941 vært færre demonstrasjoner, sammenstøt og slagsmål med Quislings støttespillere, Nasjonal Samling og Hirden, men at det på den annen side, i følge propagandatroppene, ikke var grunn til å tro at noe hadde forandret seg.³⁰² Den tyskfiendtlige agitasjonen hadde minket, og det hadde vært færre angrep på tyske soldater som imidlertid måtte sees i sammenheng med at det var innført dødsstraff for dette.³⁰³

Virkning av Politisk Propaganda

Det ble allerede fra september 1940 fra propagandatroppenes side hevdet at det måtte gjøres klart overfor den norske befolkning, som de beskrev som ”engelskvennlige”, at

---

²⁹⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no. 8 skriv datert 8. januar 1941

²⁹⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 28. Januar 1941

³⁰⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 28. Januar 1941

³⁰¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 10, skriv datert 27. Februar 1941

³⁰² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 10, skriv datert 28. Februar 1941

³⁰³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. Februar 1941

okkupasjonen var en ”nød- handling” i lys av engelske invasjonsplaner. Det var også viktig at nordmennene ble informert om den dyptgående virkning av det tyskerne kalte den ”europæiske omveltning” som var ideologien for et tyskdominert Europa.³⁰⁴

Etter rikskommissariatets feilslåtte forhandlinger med administrasjonsrådet tidlig på høsten 1940, ble nyordningen gjennomført med innsettelse av et tyskvennlig autoritært regime som kun tillot et parti.³⁰⁵ Det ble i denne forbindelse rapportert at det kun var ventet svak norsk motstand mot disse tiltakene.³⁰⁶ Tiltakene ble innført i hele landet uten store uroligheter.³⁰⁷ Tiden da den tyskomtalte ”engelskvennlige” norske befolkningen, som i realiteten omfattet majoriteten av den norske befolkning, ble behandlet med silkehansker skulle være forbi, og myndighetene bestemte at det skulle gripes inn mot alle tyskfiendtlige handlinger.³⁰⁸ Bare en tilsynelatende liten del av befolkningen støttet tiltakene, og mange av de som slutter seg til gjorde det av opportunistiske grunner.³⁰⁹ Rikskommissariatets samarbeid med Quisling og Nasjonal Samling hadde som mål at den norske politikk skulle være en del av den tyske utenrikspolitikk og aldri rettet mot Tyskland.³¹⁰ De feilslåtte forhandlingene med administrasjonsrådet illustrerer, slik jeg ser det, at det norske byråkratiet ledet av høyesterett lojalt fulgte Kongen og eksilregjeringens eksempel i fortsatt motstand mot okkupasjonsmakten. ”Engelskvennligheten”, i følge propagandatroppene, spilte en viss rolle, men hovedmotstanden var begrunnet med at nordmennene ville ha kontroll med egen skjebne uten tvang utenfra.³¹¹ Det var imidlertid vurdert at befolkningen ville avfinne seg med situasjonen. Dette var en sannhet med modifikasjoner fordi den passive motstanden i befolkningen var synlig allerede på dette tidspunktet.

---

³⁰⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht 3 skriv datert 25. September 1940

³⁰⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 10. oktober 1940

³⁰⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht 3 skriv datert 25. September 1940

³⁰⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

³⁰⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht 3 skriv datert 25. September 1940

³⁰⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

³¹⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

³¹¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

Det ble høsten 1940 rapportert at befolkningen lyttet til engelsk radiopropaganda, og at på tross av tysk militær overlegenhet hadde store deler av befolkningen tro på en engelsk sluttseier.³¹² Stemningen i den norske befolkningen hardnet gradvis til på grunn av den engelske radiopropagandaen.³¹³ Den engelske propagandaen gjorde oppmerksom på at invasjon av England ikke hadde funnet sted, at tyskerne ikke hadde vært i stand til å avgjøre krigen, og at Tysklands italienske allierte led store tilbakeslag.³¹⁴ Det ble i november 1940 rapportert om stor oppstandelse over en norsk frihetskringkasting på norsk jord som hisset opp stemningen mot Tyskland, og at det ikke var mulig å lokalisere senderen.³¹⁵

Jeg mener det er feil kun å begrunne motstanden med nordmennesenes ønske om ha kontroll med egen skjebne. Motstanden var, slik jeg ser det, direkte resultat av et uprovosert angrep og krenkelse av norsk nøytralitet og nasjonal selvstendighet og upåvirket av den tyske propagandaen. Den engelske propagandaen bidro, slik jeg ser det, til at befolkningen aldri mistet håpet om at tyskerne ville tape krigen og at Norge ville bli frigjort.

Det tyske sikkerhetspolitiet og sikkerhetstjenesten vurderte også at den fiendtlige stemningen i befolkningen etter hvert hadde forsterket seg, og at dette skyldtes den engelske radiopropagandaen.³¹⁶ Propagandaen oppfordret til sabotasjehandling og minnet stadig om en fremtidig engelsk invasjon, og dette skapte uro og en nervøs stemning i befolkningen. I perioden som fulgte ble det rapportert om arrestasjoner i forbindelse med ulovlig lytting til utenlandsk kringkasting.³¹⁷ Sikkerhetstjenesten rapporterte hovedsakelig om sabotasje og såkalte ulovlige handlinger som besittelse av våpen og andre brudd på forordninger, og deres oppmerksomhet på engelsk radiopropaganda viste at de vurderte denne som effektiv til å provosere aktiv motstand mot tysk okkupasjonsstyre. Propagandatroppenes rapport i november 1940 viste at

---

³¹² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 3 skriv datert 9. oktober 1940

³¹³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 25. november 1940

³¹⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 25. november 1940

³¹⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 1. februar 1941

³¹⁶ Ugelvik Larsen s.145

³¹⁷ Ugelvik Larsen s.372

deler av befolkningen fortsatt fastholdt sitt håp om engelsk sluttseier, men at andre deler av befolkningen var avvisende til invasjonen, men anerkjente det gode forhold til de tyske invasjonstroppene.³¹⁸ Det ble i denne sammenheng hevdet at soldatbladet Vakt i Norden ble lest av nordmennene, og kunne ha en positiv effekt spesielt hos norsk ungdom, som viste økende interesse for forholdene under okkupasjonsstyret.

Det ble i november 1940 også rapportert at det sirkulerte alvorlige rykter om at det norske Nasjonal Samlings styre ville bli etterfulgt av et tysk militærdiktatur.³¹⁹ Overfor denne anti- tyske stemningen var det vanskelig for medlemmene, som for øvrig i rapporten ble karakterisert som lykkejegere, å stå frem.³²⁰ Befolkningen var i konflikt med Nasjonal Samling og tysk sikkerhetspoliti hadde lagt merke til at annerledes tenkende nordmenn avviste Nasjonal Samling med binders på jakkeslaget.³²¹ Bruk av binders, som symboliserte at vi holder sammen, ble karakterisert som skjult motstand mot regimet.³²² Det ble vurdert at flertallet av nordmenn, også de som var vennlig innstilt overfor Tyskland og et autoritært styre, var avvisende overfor Quisling og hans parti.³²³ Det ble også rapportert at det ikke var støtte for Tyskland og det nye Europa selv i de mest nøkterne deler av den norske befolkning.³²⁴ Bevis for dette var artikler i norske tidsskrift, og selv pressen kontrollert av Nasjonal Samling, som kritiserte den tysk propaganda i Norge.³²⁵

I følge en rapport i april 1941 var befolkningen først og fremst i konflikt med Nasjonal Samling og Hirten, som hadde ført til slagsmål mellom sistnevnte og sivilbefolkningen som krevde intervensjon av norsk politi.³²⁶ Hirten med sin aggressive oppførsel var sterkt mislikt. Ryktene sa at tyskerne var mer sympatiske enn

---

³¹⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 5 skriv datert 5. november 1940

³¹⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 25. november 1940

³²⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 25. november 1940

³²¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 15. desember 1940

³²² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. januar 1941

³²³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. januar 1941

³²⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. januar 1941

³²⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. januar 1941

³²⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 30. april 1941

Nasjonal Samling, og at undertrykkelsen var det nasjonalsosialister, ikke tyskere som sto for. De fleste var negativt innstilt til samarbeidet med rikskommissariatet og ønsket i stedet et tysk protektoratstyre. Jeg tror ikke nordmennene skjelnet mellom Nasjonal Samling og tyske myndigheter i sin motstand mot okkupasjonsstyret. Nasjonal Samling lyktes imidlertid ikke med å oppnå støtte i befolkningen. Avvisningen var størst i byene blant intellektuelle og skepsisen sterkest blant bønder og fiskere.³²⁷ Propagandatroppenes vurdering kan ha vært inspirert av sikkerhetspolitiet som benyttet enhver anledning til å fremstille Nasjonal Samling i et ugunstig lys, og dette illustrerer og bekrefter striden mellom rikskommissariatet og partiet.³²⁸ Avvisningen av Nasjonal Samling og det tyske førte til demonstrasjoner og slagsmål, som det militære og propagandatroppene for øvrig ikke var involvert i. Dette hadde ført til at motstanden mot okkupasjonsstroppene i en kort periode var kommet i bakgrunnen.³²⁹

Det ble rapportert om en bred voksende front mot Quisling som allerede i januar 1941 hadde utviklet seg til en hat- mentalitet illustrert ved en artikkel i Morgenposten med overskrift "I vanskelige tider vokser et folk".³³⁰ Fremtredende personer som sympatiserte med tyskerne, ble åpent omtalt og kritisert gjennom rykteflom og i undergrunnspressen.³³¹ Motstanden mot Quisling rettet seg også i økende grad mot den tyske hær.³³² Grunnen til denne utviklingen var, ifølge propagandatroppene, engelsk radiopropaganda som utnyttet italienske tilbakeslag og løfter om amerikansk hjelp til de allierte.³³³ Propagandatroppene beskrev situasjonen som forverret, og Tyskland ble av befolkningen holdt ansvarlig for Quislings vei til makten.³³⁴ Propagandatroppene erkjente her at nordmennene tilsynelatende ikke skjelnet mellom

---

³²⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 15. desember 1940

³²⁸ Ugelvik Larsen s. XLIV

³²⁹ Ugelvik Larsen s. XLIV

³³⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. Januar 1941

³³¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. Januar 1941

³³² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. Januar 1941

³³³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. Januar 1941

³³⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. Januar 1941

Nasjonal Samling og det tyske styret. Det var hyppige demonstrasjoner mot Quisling i forbindelse med partisamlinger hvor Hirten utrustet med gummikøller skulle holde orden. Befolkningen stilte seg, i følge vurderingen, avvisende til den tyske nasjonalsosialismen.

Rapporten datert 8. Januar 1941 ble oppsummert med at tilstanden i Norge var forverret, at motstanden i befolkningen først og fremst rettet seg mot Tyskland og dernest mot regjeringen og Quisling.³³⁵ Bakmennene for kampanjen var ifølge rapporten frimurere som gjorde alt de kunne for å skade anseelsen til de tyske troppene.³³⁶ Nordmennene trodde at en engelsk seier ville gi dem friheten tilbake, og at den voksende fiendtligheten måtte regnes med så lenge England ikke var slått på hjemmebane eller i Middelhavet.³³⁷ Den politiske motstand mot Quisling, hirten og Nasjonal Samling var synlig for hele befolkningen. Det at motstanden var så synlig hadde stor betydning for virkningen av propagandaen og bevisstgjøring av motstanden i befolkningen. Den synlige opposisjonen bidro utvilsomt til å opprettholde kampmoralen og at befolkningen aldri mistet håpet om frigjøring.

I april 1941 ble det rapportert om fremgang for medlemskap i Nasjonal Samling til cirka 30000, men at den indre motstand mot Quisling ikke hadde avtatt eller minket.³³⁸ Quisling lovet på denne tid en fri norsk stat som ble bekreftet av rikskommissariatet i en pressemelding.³³⁹ Det ble også rapportert at et fakkeltog i forbindelse med Hitlers gebursdag tiltrakk seg mer folk enn ventet, og at det var positive kommentarer til tysk militærmusikk.³⁴⁰ Pressens holdning ble i denne forbindelse beskrevet som inaktiv, men at den lojalt rapporterte Nasjonal Samlings aktiviteter.³⁴¹ Dette reflekterer sannsynligvis forsøk på å skjule for befolkningen den pågående striden mellom

---

³³⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. Januar 1941

³³⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. Januar 1941

³³⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. Januar 1941

³³⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 5. April 1941

³³⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 5. April 1941

³⁴⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 5. April 1941

³⁴¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 5. april 1941

Nasjonal Samling og de tyske okkupasjonsmyndighetene, og at Nasjonal samling benyttet seg av sin totale kontroll med sensur av pressen.

Det fantes få publikasjoner, ble det rapportert, som på egenhånd positivt arbeidet for tysk- norske forhold.³⁴² Flertallet av aviser var tilbakeholdende og unngikk å ta stilling til Nasjonal Samling og Tyskland.³⁴³ Grunner for dette ble delvis tilskrevet manglende kvaliteter hos norske journalister, og propagandatroppene hadde for å kompensere for dette bidratt med egne artikler om seirene på Balkan.³⁴⁴ I tillegg hadde propagandatroppene i soldatbladet Vakt i Norden publisert artikler som skulle hjelpe soldatene i sin omgang med nordmennene.³⁴⁵ Dette kan tyde på at propagandaen hadde en viss positiv virkning på den harde kjerne av ”troende” medlemmer av Nasjonal Samling men at det likevel manglet entusiasme for partiet. Det ble også rapportert om motstand og manglende lojalitet i den norske forvaltningen med rykter om forsøk på å fjerne ansatte som var medlemmer av Nasjonal Samling.³⁴⁶ Ryktene kan ha vært spredt av sikkerhetspolitiet som aktivt arbeidet for å svekke partiet. Den rapporterte fremgang i medlemskapet kan også tolkes som en rettfærdiggjøring og bekreftelse fra tysk side at okkupasjonsmyndigheters arbeid med å styrke Quisling hadde en viss suksess.

Propagandatroppenes rapport høsten 1941 ble forsinket på grunn av streik og unntakstilstand i forbindelse med inndragning av radioapparater.³⁴⁷ Inndragningen av radioapparatene ble forklart og rettfærdiggjort med at de fleste angivelig lyttet til den engelske radiopropagandaen. Sikkerhetspolitiet begrunnet inndragningen av radioapparatene med å forhindre den uansvarlige engelske propagandaen, og rettfærdiggjorde inndragningen med henvisning til gunstige kommentarer, sett fra tysk side, i den norske presse. Kommentarene kan ikke under disse omstendighetene regnes å gjenspeile folkeopinionen fordi pressen var sensurert og under kontroll av Nasjonal

---

³⁴² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. april 1941

³⁴³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. april 1941

³⁴⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. april 1941

³⁴⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 14 skriv datert 22. april 1941

³⁴⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 datert 16. august 1941

³⁴⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 datert 15. september 1941

Samling.³⁴⁸ Sikkerhetspolitiets begrunnelse for beslagleggelse var for så vidt ”korrekt”, men beslutningsgrunnlaget og rettferdiggjørelsen var basert på feile premisser nettopp fordi pressen var sensurert. Selv om sikkerhetspolitiet rapporterte avisstreik i forbindelse med inndragningen, erkjente at pressen i Bergen ikke nevnte inndragningen og gjenga en oppfordring i pressen i Stavanger om ikke ”å la seg proppe med tysk propaganda”, var det likevel feil å forankre støtten i deler av den sensurerte presses forsvar av inndragningen. Inndragning av radioapparater og fullbyrding av dødsdommer i forbindelse med unntakstilstanden mener jeg bidro til å begrense både tysk propagandaen og virkningen av denne, og til at motstanden i befolkningen økte.

Propagandatroppene konstaterte at forholdet til Nasjonal Samling var forverret på tross av at det hadde vært en viss økning i medlemstallet, og begrunnet det med motstandernes hat til alt tysk siden unntakstilstanden med inndragning av radioapparatene i august og september 1941. Dette ble forklart med at rikskommissariatets og hærens behandling av tyskfiendtlige aktiviteter hadde blitt strengere.³⁴⁹ Et annet tegn på den økte motstanden mot Nasjonal Samling var skjending av gravstøtten til Quislings mor.³⁵⁰ Videre at en del politimenn hadde meldt seg ut av Nasjonal Samling.³⁵¹ På tross av dette hadde Nasjonal Samlings overtakelse av kontroll av arbeidslivsorganisasjonene gått rolig for seg og arbeidslivsfreden var blitt gjenopprettet. Inndragning av radioapparatene hadde også gjort slutt på sendingene til den antatte tyskfiendtlige del av befolkningen, og illegale organisasjoner trappet derfor opp virksomheten med å distribuere nyheter til befolkningen fra engelske radiosendinger gjennom undergrunnspress, flygeblader og hviskekampanjer.

Med inndragning av radioapparatene fulgte strengere brevsensur for å hindre skjulte meldinger til befolkningen fra England, og folk unngikk derfor i stor grad å bruke posten til å formidle informasjon. Stemningen i befolkningen ble beskrevet som

---

³⁴⁸ Ugelvik Larsen s. 379

³⁴⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 18 skriv datert 30 september 1941

³⁵⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 15 september 1941

³⁵¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 18 skriv datert 30 september 1941

nedtrykt, og at en fra tysk side måtte gi opp å vinne nordmennenes vennskap, og at disse ikke ville akseptere at Norge til krigens slutt skulle være et tysk protektorat. Stemningen i befolkningen var i november 1941 fortsatt preget av unntakstilstanden.³⁵² Motsetningen i befolkningen ble beskrevet som en stillingskrig, og på tross av krigsnyheter i tysk favør, fortsatte opposisjonen som før.³⁵³ Det ble rapportert at de som ble henrettet under unntakstilstanden hadde fått martyrstatus.³⁵⁴ Dette er konkrete indikasjoner på at motstandsviljen i befolkningen fortsatte å øke.

Nyheter fra London i stikkordsform ble distribuert til befolkningen.³⁵⁵ Det ble også rapportert at innflytelsen av engelsk propaganda ikke lenger var ”akutt”, at inndragning av radioapparatene hadde virket og at rykteflommen var mindre.³⁵⁶ ”Oppviglere sørget for at anti- tyske rykter blir satt ut og at de ble trodd av dette overraskende fordomsfulle folk” Sitatet illustrerer at propagandatroppene aldri, i motsetning til sikkerhetspolitiet, mistet av syne at største del av befolkningen ikke hadde sympati for okkupasjonsmakten. Det bekrefter, slik jeg ser det, troverdigheten, påliteligheten og korrektheten av deres rapporter spesielt hva stemningen i befolkningen angikk. Det illustrerte også at inndragning av radioapparatene hadde begrenset betydning for omfang og virkning av den engelske propagandaen.

Det ble fortsatt rapportert at den anti- tyske holdningen forverret seg også i takt med mangel på forbruksvarer, at svartebørshandelen florerer, at kjøtt nesten ikke var tilgjengelig, at det var knapphet selv på fisk og poteter og at innførsel av forbruksvarer fra Tyskland var minimal. Stemningen i befolkningen var imidlertid bedre på grunn av amerikansk deltakelse i krigen, men stemningen var likevel dårlig, fordi befolkningen innså at krigen vil bli langvarig. Tysk rapportering om livsvilkårene i Russland gjorde også inntrykk, og det fantes ikke en nordmann som ikke forsto følgene av en sovjetisk seier.³⁵⁷ Dette viser at den norske befolkningen led av mangel på mat, og at tyskerne

---

³⁵² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 1. November 1941

³⁵³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 1. November 1941

³⁵⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 1. November 1941

³⁵⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 1. November 1941

³⁵⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 20 skriv datert 17. Desember 1941

³⁵⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 20 skriv datert 17. Desember 1941

til en viss grad forsøkte å forklare og bagatellisere dette ved å beskrive at forholdene i Russland, eller hos de som gjorde aktiv motstand, var verre. Det kan også tolkes som at propagandatroppene mente at skremsepropagandaen om forholdene i Russland virket overfor den norske befolkningen, men jeg tviler på at det var tilfelle.

På den tiden da Quisling i februar 1942 ble innsatt som ministerpresident, ble forholdene i befolkningen beskrevet med økende motstandskraft og motsetninger på grunn av læreraksjonen.³⁵⁸ Holdningene til lærere og byråkrater hadde hardnet etter at de var blitt tvunget å slutte seg til Nasjonal Samlings arbeidslivsorganisasjoner med trusler om tap av pensjoner og tvangsarbeid i Nord-Norge dersom de ikke adlød³⁵⁹. Som følge av læreraksjonene mot regimet hadde et antall skoler blitt stengt og cirka 300 lærere blitt sendt til arbeidstjeneste i Nord-Norge. Tusenvis av lærere valgte å gå i tvangsarbeid fremfor å underlegge seg regimets befalinger.³⁶⁰ Hæren hadde blitt bedt å benytte seg av de internerte lærerne til å bygge opp kystforsvaret, men takket nei for ikke å bli trukket inn i den innenrikspolitiske striden.³⁶¹ Det ble også registrert at statskirken var fiendtlig innstilt overfor Nasjonal Samling.³⁶² Biskop Berggrav hadde trådt tilbake og en rekke biskoper var blitt fristilt. Kirkestriden nådde et høydepunkt med arrestasjonen av Berggrav etter kirkens påskebudskap angående kirken og ungdomsarbeidet. Biskopen ble et samlingspunkt i motstanden mot Nasjonal Samling.³⁶³

Quislings nye regjering viste tydelig at den ville demonstrere handlingsvilje, selv om virkningene av dette på inneværende tidspunkt var ukjent.³⁶⁴ Regjeringens arbeid gikk ut på å omdanne ungdoms- og arbeidslivsorganisasjonene etter tysk mønster, og dette resulterte i skjerpet motstand i befolkningen.³⁶⁵ Tvangsinnmeldelsene i de ensrettede

---

³⁵⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942

³⁵⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942

³⁶⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942

³⁶¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942

³⁶² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942

³⁶³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. April 1942

³⁶⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. Mars 1942Ibid

³⁶⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 31. Mars 1942

arbeidslivsorganisasjonene ble av propagandatroppene vurdert å kunne føre til massiv motstand, fordi kampen mot ensretting av lærerne og kirken fortsatte.³⁶⁶ Motstanden ble beskrevet som skjerpet i påvente av ensretting av andre yrkesgrupper, og at propagandaen ikke lenger kunne gjøre noen forskjell spesielt utenom byene.³⁶⁷ Propaganda overfor kystbefolkningen i april 1942 var vurdert uten virkning, fordi den engelske propagandaen ble hørt og trodd overalt.³⁶⁸ Det blir videre rapportert om mismot i befolkningen fordi den nye Quisling regjeringen ikke hadde fått gjennomslag for norsk selvstendighet.³⁶⁹ Dette gjaldt sannsynligvis først og fremst tilhengere av Quisling og Nasjonal Samling som for øvrig også var i hyppig strid med tyske myndigheter. Motstanden som her er beskrevet illustrerer at den begrenset okkupasjonsmaktens handlefrihet overfor norske samfunnsinstitusjoner og deres demokratiske verdigrunnlag.

Den tyske hæren gjorde forsøk på og å opprettholde et godt forhold til befolkningen på tross av at soldatene på dette tidspunkt ble kaldt men korrekt behandlet.³⁷⁰

Kommandanten på Dovre innbød bønder, kjøpmenn, og lærere, også de som ikke var medlemmer av Nasjonal Samling, til et møte. Det ble rapportert at aftenen forløp på harmonisk vis med samtaler, men at temaet norsk innenrikspolitikk ble unngått. Om ikke annet så viste dette at den tyske hæren erkjente motstanden i befolkningen og iverksatte tiltak for å berolige og unngå at den skulle forverre seg.

Virkning av Krigspropaganda

Verken propagandatroppene eller sikkerhetspolitiets rapporter omtaler reaksjonene i befolkningen til propagandaen at tyskerne kom som venner og de allierte i forkjøpet. De norske reaksjonene med mobilisering av forsvaret, Konge og regjerings flukt og at administrasjonsrådet ikke kom til enighet med okkupantene illustrerer at denne propagandaen verken ble akseptert eller trodd.

---

³⁶⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. April 1942

³⁶⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 15. April 1942

³⁶⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 30. April 1942

³⁶⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 30. April 1942

³⁷⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 2. halvdel june 1942

Den tyske krigspropaganda i det første okkupasjonsåret frem til invasjon av Sovjetunionen besto hovedsakelig av nyheter om krigens gang i Europa og Afrika. Den engelske kringkastingen, som store deler av befolkningen lyttet til, fordømte invasjonen som tyskernes utplyndring og press av den norske befolkning.³⁷¹ Tysk etterretning rapporterte at den norske befolkningen var godt informert om krigens gang på grunn av den engelske radiopropaganda, som informerte om italienske militære tilbakeslag og løfter om amerikansk hjelp til de allierte.³⁷²

Stemningen i befolkningen i november 1940 viste at deler av befolkningen fastholdt sitt håp om engelsk sluttseier, og at andre, sannsynligvis tilhengere av Nasjonal Samling, var avvisende til den tyske invasjonen men anerkjente det gode forhold til tyske okkupasjonstroppene.³⁷³ Det såkalte gode forhold til okkupasjonstroppene mener jeg var tvilsomt, fordi det i løpet av det neste året ble rapportert om forulempninger og angrep på tyske soldater.³⁷⁴ Det ble også rapportert at den norske omgangstonene overfor militæret var blitt hardere.³⁷⁵ Angrepene var alt fra smedviser sunget i påhør av soldater, nedlatende bemerkninger til forbipasserende soldater og fysiske angrep på soldater som ble slått ned.³⁷⁶ Det verste var et voldelig angrep av 20 nordmenn på en flyvakt sannsynligvis for å kunne bruke flyet til flukt til England.³⁷⁷ De fleste angrepene bar preg av å være impulsive og kan ha reflektert frustrasjonen i befolkning på hærens synlige tilstedeværelse. Jeg tviler på at det eksisterte et godt forhold til den tyske hær i den norske befolkningen, men en kan ikke se bort fra at deler av befolkningen respekterte soldatenes korrekte oppførsel overfor sivilbefolkningen.

Motstanden mot det tyske militæret og soldater ble også bortforklart med økt motstand mot Quisling som ble anklaget for å operere under beskyttelse av tyske

---

³⁷¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 5 skriv datert 20. November 1940

³⁷² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. januar 1941

³⁷³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 5 skriv datert 20. november 1940

³⁷⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 8. januar 1941

³⁷⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 28. januar 1941

³⁷⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. februar 1941

³⁷⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 15. september 1941

bajonetter, og at befolkningen derfor klandret hæren for undertrykkelsen.³⁷⁸ Denne tankegangen hadde, ifølge propagandatroppene, sin opprinnelse i daglig engelsk radiopropaganda som refererte til general Ruges avskjedstale om at tyske soldater ikke hørte hjemme i Norge.³⁷⁹ De siviles angrep på tyske soldater illustrerte at den tyske krigspropagandaen aldri overbeviste grupper eller enkeltmennesker at det var nytteløst å yte motstand, men det er også sannsynlig at sammenhengen mellom rasjonering på matvarer og den tyske hærens tilstedeværelse resulterte i en viss frustrasjon og avmakt hos mange. I mars 1941 ble det rapportert om hviskekampanjer mot soldatene som ble klandret for alt fra mishandling av norske jenter til kjøttmangelen til befolkningen.³⁸⁰ Det var ”Leve Kongen” kampanjer hvor selv barn deltok, og en såkalt SSU kampanje som sto for svina skal ut.³⁸¹

I januar 1941 ble det meldt at motstanden mot okkupasjonen, den tyske hær og Nasjonal Samling var hard.³⁸² Engelske fly kastet flygeblad og plakater som oppfordret nordmenn til å være kongetro, ikke å la seg bli løyet til og kjøpt og forlangte tysk tilbaketrekning fra Norge. Det ble rapportert at flygebladene satte nordmenn opp mot hverandre, at deler av befolkningen var overbevist om at Tyskland måtte tape krigen og andre at Storbritannia hadde seieren for hånd.³⁸³ Den norske befolkningen fulgte tilsynelatende godt med i krigens gang. Befolkningen var informert om tyske seire i Jugoslavia og engelske seire i Afrika, men det var alminnelig erkjent at Tyskland overalt behersket situasjonen, og at spesielt det tyske flyvåpen var det engelske overlegent.³⁸⁴ Propagandatroppenes rapporter ga uttrykk for at krigsnyhetene i den norske pressen ble behandlet på en måte som var akseptabelt for tyske myndigheter. Dette kan illustrere av pressesensuren fungerte godt på dette tidspunktet.

---

³⁷⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 31. Desember 1940

³⁷⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 6 skriv datert 31. Desember 1940

³⁸⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 11 skriv datert 13. mars 1941

³⁸¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 11 skriv datert 13. mars 1941

³⁸² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. januar 1941

³⁸³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. januar 1941

³⁸⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 15. april 1941

I løpet av Januar 1941 mottok samtlige dagsaviser et opprop fra Quisling rettet til alle nordmenn om å melde seg frivillig til kamp for Tyskland i regiment Nordland. Det var sterke angrep mot Quisling for dette, og han ble av engelsk radiopropaganda anklaget for landsforræderi.³⁸⁵ Virkningen av dette oppropet var blant annet at den tyske filmavisen vist i forbindelse med kinoforestillinger ble utsatt for pipekonserter med den følge at fremvisningene ble avbrutt.³⁸⁶ Det ble også rapportert om kinostreik som imidlertid fort ble avbrutt fordi den resulterte i at folk mistet jobben.³⁸⁷ En annen virkning av oppropet var et kjedebrev, rettet først og fremst mot Tyskland men også Quisling og Nasjonal Samling, som ble distribuert i stort omfang. Det ble rapportert om synlige norsk motstand for konge og frihet, som tydeliggjorde at det i Norge eksisterte en folkeopinion som var i opposisjon mot tyskerne. Dette har utvilsomt vært av stor betydning for den videre utvikling av den passive motstanden. Det ble imidlertid også rapportert at stemningen i befolkningen forverret seg, og at motstanden spesielt mot rikskommissariatet og Nasjonal Samling var stor.³⁸⁸

Det var omkring 4500 nordmenn som frivillig tjenestegjorde i Waffen-SS under andre verdenskrig.³⁸⁹ Antallet kan ved første blick virke ubetydelig med bare 0,15 % av en befolkning på 3 millioner. Men det at hovedmotivet for cirka 80 % de frivillige var en generell sympati for Nasjonal Samling, Tyskland og nasjonalsosialismen med dens rasistiske og antisemittiske forestillinger, setter vervingen i et annet lys.³⁹⁰ Det bekrefter at teorien om at propaganda først og fremst virker når den fokuserer på og forsterker eksisterende holdninger hos mottakerne. De andre 20 % var sannsynligvis motivert av å støtte opp om et sterkt og uavhengig Norge under Quisling og Nasjonal Samling, antibolsjevisme og et ønske om å hjelpe Finland i sin kamp mot Sovjetunionen. Eventyrlyst og opportuniste kan også ha spilt en viss rolle, fordi de frivillige ble lovet eiendom i de okkuperte områdene og forestilt fortrinn i utdannelses- og ansettelsesforhold i det okkuperte Norge.

---

³⁸⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. Februar 1941

³⁸⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 8 skriv datert 15. Januar 1941

³⁸⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 30. april 1941

³⁸⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 13 skriv datert 15. april 1941

³⁸⁹ Sørli s. 473

³⁹⁰ Sørli s. 115

”Norske frivillige deltok i en raseideologisk utbyttings-, slavebindings- og utryddelseskrig.”³⁹¹ Middelklassen var overrepresentert.³⁹² Hele 44 % av de som var mellom 19 og 23 år gamle hadde fullført videregående skole eller høyere utdanning.³⁹³ En tilsvarende del av vernepliktige i en undersøkelse etter krigen var 17%. Andre momenter er en gjennomsnittsalder på 24,5 år som tyder på modenhet og bevissthet, og av formildende omstendigheter at over halvparten av de frivillige kom fra hjem som ble karakteriseres som ”utilfredsstillende”³⁹⁴ Fra Quislings og Nasjonal Samlings synspunkt ble vervingen sett på som en måte å fremme ”norske” interesser, ved å bygge opp en hard kjerne av fremtidige støttespillere for et autoritært regime i Norge. Jeg vurderer vervekampanjen som den største propaganda suksess både for Quisling, hans parti og tyske interesser under okkupasjonen.

Nyheter i pressen fra krigen i Middelhavet i januar 1941 var, ifølge propagandatroppene, en blandet beskrivelse av tyske fremskritt, og illustrerte i følge etterretningen en svikt i pressens disiplin. En krass uttalelse og avvisning av de tyske militære fremskritt var gjengitt i etterretningsrapporten som sitert: ”Stakkars den som forsøker å angripe nordmenns rettigheter og selvstendighet og det som er bygget opp. Den blir møtt med vinterens kulde og forakt. All hykleri og kunstig vennskap som ikke viser sympati for motstanden er dømt til å mislykkes med en hånlatte. Nordmannen står med hevet hode som før inntrengeren og fredsforstyrren kom”³⁹⁵ Selv om pressesensuren som tidligere rapportert var nærmest total, kan det fra dette virke som at den til tider ble trosset, og at nordmennene aldri mistet håpet for et fritt Norge selv i periodene som var preget av tyske seire på alle fronter.

I februar 1941 ble det rapportert om rykter om en nær forestående engelsk invasjon.³⁹⁶ Ryktene som resultat av engelske propagandasendinger florerte. De inkluderte engelske offensiver i Norge, observasjoner av engelske destroyere og fly i Rogaland,

---

³⁹¹ Sørli s. 477

³⁹² Sørli s.110

³⁹³ Sørli s. 111

³⁹⁴ Sørli s. 111

³⁹⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 28. januar 1941

³⁹⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 10 skriv datert 28. februar 1941

oppfordringer til bøndene om ikke å levere varer til byene for å drive befolkningen til sultestreik, og oppfordringer om å avlede det tyske militæret slik at engelske tropper fritt kunne gå i land.³⁹⁷ I Trondheim gikk det rykter om at Bergen var besatt av engelskmenn og at engelske angrep lammet den norske kystskipsfarten.³⁹⁸

Propagandatroppene meldte på denne tid at Nasjonal Samling sto og falt med den tyske okkupasjonen, at dets eksistens etter krigen var avhengig av at befolkningen forholdt seg avventende, at befolkningen var disiplinert, men at motstanden likevel var tydelig.³⁹⁹ Det ble også rapportert at sendingene fra London ble hørt og trodd av praktisk talt alle nordmenn mens sendingene fra Oslo ble oppfattet som propaganda.⁴⁰⁰ Det virker som om den engelske propagandaaktivitetene var både intensive og effektive på denne tiden.

I forbindelse med Tysklands invasjon av Sovjetunionen den 22. Juni 1941 ble det rapportert at befolkningen var overrasket og forvirret, selv om noen i norske nasjonalsosialistiske kretser var forberedt på at denne konflikten ikke kunne unngås.⁴⁰¹ Opposisjonen mente at Tyskland hadde gitt opp denne motstanderen. Opposisjonen hadde heller ikke ventet at Tyskland ville våge å risikere et slikt nederlag, og nyhetene fra London i denne forbindelse var godt mottatt av både tyskere og nordmenn. Nyhetene ble av tyskerne tolket som at en tysk seier ville gagne de allierte, som var takknemlig for at Tyskland hadde tatt på seg denne store oppgaven. Deres tolkning kunne for så vidt på dette tidspunktet ha vært korrekt, men tyskerne hadde tydeligvis ikke ventet at Sovjetunionen skulle bli en del av den vestlige alliansen. Opposisjonen derimot ventet at de allierte ville støtte Sovjetunionen, og at dette også ville påvirke forholdet til Norge. Den tyske invasjonen av Sovjetunionen hadde på ingen måte, slik jeg ser det, svekket den tyskfiendtlige holdningen i befolkningen, selv om det i visse kretser var en viss takknemlighet for kampen mot bolsjevismen, og at Finnlands deltakelse på tysk side nå ville bli betraktet som en tvangshandling. Det ble også rapportert som påfallende at tidligere norske offiserer, også de som ikke hadde vært

---

³⁹⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. februar 1941

³⁹⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. februar 1941

³⁹⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 10 skriv datert 28. februar 1941

⁴⁰⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 1. februar 1941

⁴⁰¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 16 skriv datert 20. juli 1941

tyskvennlige, nå meldte seg frivillig for å delta i krigen på tysk side. Dette mener jeg er en mørk side av krigshistorien som ikke er tilstrekkelig belyst i den norske krigshistorien. De ulike tolkningene av nyhetene fra London illustrerer hvor vanskelig det kan være i ettertid både å forstå og vurdere virkningen av propagandaen.

Propagandatroppene vurderte at på sikt kunne opposisjonen i Norge bli vunnet over ved hjelp av tyske seire i øst.⁴⁰² Det ble imidlertid på et senere tidspunkt meldt at selv gjenerobringen av finske territorier tatt av sovjeterne, kun hadde brakt tvil om alliert seier i enkelte kretser.⁴⁰³ Skandinavisk solidaritet ble av tyskerne vurdert som fraværende og redselen for Sovjetunionen så ut til å komme i andre rekke for tyskerhatet.⁴⁰⁴ I Sverige og Finland var det i følge propagandatroppene atskillig mer velvilje og begeistring overfor Tyskland i denne nye situasjonen.⁴⁰⁵

Ellers ble det rapportert at i Nord-Norge hadde krigen mot Sovjetunionen ført til økt medlemskap i Nasjonal Samling, men samtidig at kommentarene i Lofotposten i denne sammenheng var tilbakeholdne. I den norske presse var den sanne stemningen i befolkningen kun gjenspeilt gjennom å lese mellom linjene.⁴⁰⁶ Apropos å lese mellom linjene så ble det rapportert om tidligere forsøk på å publisere kamuflerte nyheter i pressen.⁴⁰⁷ Andre eksempler var skjulte beskjeder som første bokstaver i overskrifter ved siden av hverandre som leste ”God save the King” eller ”der Teufel hole Hitler”.

I henhold til rapportering i august 1941 ble ikke stemningen i befolkningen vesentlig påvirket av propagandaen om krigen i øst.⁴⁰⁸ De opposisjonelle holdninger forsterket seg, og selv tyske avsløringer av de elendige forhold og grusomheter som preget hverdagen i Russland hadde tilsynelatende ingen virkning. Tyske bevis på at Sovjet forberedte angrep på Tyskland, gjorde heller ikke inntrykk på opposisjonen, som kun

---

⁴⁰² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 16 skriv datert 20. juli 1941

⁴⁰³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 14. desember 1941

⁴⁰⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 14. desember 1941

⁴⁰⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 16 skriv datert 20. juli 1941

⁴⁰⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 9 skriv datert 28. januar 1941

⁴⁰⁷ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 10 skriv datert 15. februar 1941

⁴⁰⁸ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 16. august 1941

fryktet den tyske makten dersom de skulle seire over Russland. Resultatet var økt sabotasje og illegale aviser som førte til at rikskommissariatet i første omgang inndro radioapparater på Vestlandet og i Nord-Norge for å hindre mottak av den engelske propagandaen, som tysk etterretning hevdet at folk trodde blindt på. Den engelske propaganda anmodet daglig fra London å bruke V- tegnet som symbol på alliert seier uansett hva tyskerne skulle gjøre for å gjøre dette til symbol på tysk seier. Det ble oppfordret til å bruke V- tegnet på jakkeslaget som symbol på frihet, rettferdighet og tyskernes undergang. Tyskerne hevdet at denne kampanjen ble styrt av Moskva med henvisning til at V-symbolet var i rød farge. Det ble senere rapportert at den tyske anti V- tegn kampanjen var mislykket.⁴⁰⁹

Fra høsten 1941 handlet også den engelske propagandaen om alliert invasjon av Norge. Det ble rapportert at i enkelte områder øvet befolkningen seg på å kunne bistå engelske invasjonsstyrker, og tyske myndigheter vurderte evakuering av den mannlige befolkning i disse områdene for å hindre dette. Tysk etterretning stilte seg uforstående til at folk kunne tro på denne propagandaen.⁴¹⁰ Den illegale presse, som angivelig studenter og gymnasiaster sto bak, ble beskrevet som en plage i forbindelse med ryktespredning angående engelsk invasjon.⁴¹¹ Dette kan være en indikasjon på at tyskerne til en viss grad var fanget av egen propaganda om folkefelleskapet og de sterke bånd mellom de nordiske folkene og tyskerne.

Ryktekampanjer opplyste at den svenske kongen hadde takket den norske kronprinsessen for at Berlin ble bombet av 300 norske og 400 russiske fly.⁴¹² Videre at det var store bombeskader i Tyskland, store tyske tap i krigen mot Sovjetunionen, desertasjon av tyske soldater i Norge og at våpendyktige norske menn ble tvunget til å delta i kampen mot bolsjevismen.⁴¹³ Det tyske militæret ble av opposisjonen beskrevet som dødsfiender, og det ble fortsatt rapportert om angrep på soldatene.⁴¹⁴ Flygeblader

---

⁴⁰⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 1. September 1941

⁴¹⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 18 skriv datert 2. september 1941

⁴¹¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 18 skriv datert 2. september 1941

⁴¹² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 1. september 1941

⁴¹³ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 15. september 1941

⁴¹⁴ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 17 skriv datert 1. september 1941

rettet motstand mot hæren, og et av disse ga seg ut for å stamme fra tyske offiserskretser med en ordbruk som angivelig antydnet oversettelse fra norsk.⁴¹⁵ Dette er konkrete eksempler på engelsk krigspropaganda.

I desember 1941 ble det rapportert at USAs deltakelse i krigen hadde gjort inntrykk i Norge, men at på den annen side innså befolkningen at krigen kunne bli langvarig.⁴¹⁶ Det var først og fremst kampene i Tobruk i Nord-Afrika som førte til pessimisme på grunn av de store allierte tap på tross av endelig seier i disse kampene.⁴¹⁷ Disse begivenhetene førte angivelig til forargelse og skuffelse over de allierte hos den ”engelskvennlige” norske befolkningen. Det ble rapportert at håpet om opprettelse av en ny front og snarlig invasjon i Norge etter Churchills reise til Washington og alliansen med Sovjetunionen brast.⁴¹⁸ Jeg anser det som tvilsomt at det på dette tidspunkt var særlig håp i den norske befolkningen for en engelsk eller alliert invasjon. Det at nordmenn rømte til England for å ta opp kampen kan tolkes som en bekreftelse på dette. Et annet moment som var forståelig for nordmennene var at det mislykkete engelske felttoget i Norge etter invasjonen ganske sikkert ikke fristet til gjentakelse. Men uansett, propagandaen om en alliert invasjon av Norge var viktig, fordi den bidro utvilsomt til å binde store tyske tropestyrker i Norge som ikke kunne delta i tysk krigføring i Europa forøvrig.

Befolkningen viste stor interesse for begivenhetene i det fjerne Østen og vurderte de japanske suksessene som resultat av at angrepet på den amerikanske marinebasen Pearl Harbor kom som en overraskelse på amerikanerne.⁴¹⁹ Det ble også rapportert at engelsk propaganda informerte om at sovjeterne var på offensiven.⁴²⁰ Det gikk rykter om engelsk invasjon av Lofoten og det er tydelig at straffetiltakene i forbindelse med de tidligere engelske angrepet der, hadde resultert i at befolkningen hadde en mer

---

⁴¹⁵ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 18 skriv datert 2. september 1941

⁴¹⁶ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 17. desember 1941

⁴¹⁷ Ugelvik Larsen s. 703

⁴¹⁸ Ugelvik Larsen s. 703

⁴¹⁹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 20 skriv datert 6. januar 1942

⁴²⁰ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 19 skriv datert 14. desember 1942

forsiktig holdning overfor rykter om engelske angrep.⁴²¹ Det ble også av den norske opposisjonen stilt spørsmål om nytten av engelsk torpedering av norsk kystskipsfart og ødeleggelse av norsk eiendom.⁴²²

Tysklands vanskeligheter i krigen mot Sovjetunionen rundt nyttårsskiftet 1942, et år før tapet ved Stalingrad, var ifølge sikkerhetspolitiet gjenspeilt i den norske opinionen som svingte mellom skepsis og resignasjon til håp for at krigslykken skulle snu.⁴²³ Videre at nordmennene allerede på dette tidspunktet viste ”stor begeistring” for tyske militære tap og vanskeligheter. Dette illustrerer at den tyske krigspropagandaen ikke førte til økt støtte og ikke hadde den ønskete virkning overfor store deler av den norske befolkningen. Propagandatroppenes rapporter hadde for øvrig lite informasjon om nordmennenes reaksjoner overfor tyske tap i krigen mot Sovjetunionen. Dette illustrerte at også propagandatroppenes rapporter til en viss grad og under visse omstendigheter var ensidig for å ivareta egne og tyske militære interesser.

Konklusjon

Kultur- politisk og krigspropaganda, både i den norske, tyske presse og radio så vel som den engelske via radiosendinger fra London, var omfattende under okkupasjonen. Mye tyder på at deler av den tyske propagandaen kan ha virket overfor den del av den norske befolkningen som var påvirket av nasjonalsosialismen, men at den hadde ubetydelig virkning overfor den øvrige del av befolkningen. Propagandatroppene erkjente at den tyske propaganda i Norge hadde vanskeligheter med å bli trodd, og de begrunnet det med at nordmenn reagerte kritisk på all utenlandsk påvirkning.⁴²⁴ Det ble hevdet fra tysk side at en av årsakene til dette var de økende manglene av forbruksvarer og til og med bøndenes mangler på høy til krøtterfor. De erkjente også at hærens behov for norske matforsyninger forårsaket en viss frustrasjon i befolkningen.

---

⁴²¹ NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 20, 21 skriv datert 6. og 29. januar 1942

⁴²² NHM 198 FAb reel no 2640 Lagebericht no 21 skriv datert 29. januar 1942

⁴²³ Ugelvik Larsen s. XLI

⁴²⁴ NHM 198 FAb reel no 2640, Lagebericht 7 14 skriv datert januar 1941

Tyske myndigheter brukte den engelske politiske og krigs propagandaen som målestokk på virkningen av egen propaganda, og inndragningen av radioapparatene var tegn på at de betraktet den engelske propagandaen overfor den norske befolkningen som vellykket. Sikkerhetstjenesten vurderte den engelske radiopropagandaen som spesielt skadelig for den tyske krigføringen og siterte en rekke oppslag i norsk presse som begrunnelse og rettferdiggjørelse for inndragning av radioapparatene.⁴²⁵ Dette illustrerer at sikkerhetstjenesten feilaktig vurderte at den sensurerte presse reflekterte folkeopinionen.

Nasjonal Samling kjempet bittert mot inndragning av radioapparatene fordi de mistet sitt viktigste virkemiddel til å drive politisk propaganda overfor befolkningen.⁴²⁶ Også innen den tyske siviladministrasjonen hersket det tvil om inndragningen. G. W. Müller utalte i avhør etter krigen at etter inndragelsen var ingen propaganda rettet mot det norske folk, med unntak av nordmenn i handelsflåten og medlemmer av Nasjonal Samling. Sistnevnte fikk beholde sine radioapparater mot løfter om ikke å lytte til engelske radiosendinger.⁴²⁷ Både tysk og engelsk politisk og krigspropaganda var rettet mot den tyske militære og sivile befolkningen, så vel som den norske, både tilhengere av Quisling og Nasjonal Samling og den øvrige del av befolkningen.

Kulturpropagandaen hadde som hensikt å demonstrere den tyske kulturs ledende rolle, og var rettet mot både den tyske og norske befolkningen. Den besto av gjesteforestillinger fra Tyskland som gikk for fulle hus og vekket tilsynelatende stor begeistring hos både den tyske og norske befolkningen. Forestillingene ble etter en tid boikottet av deler av den norske befolkning, men det er likevel sannsynlig at den vekket begeistring og hadde en viss positiv virkning først og fremst hos medlemmer av Nasjonal Samling men også i den norske kultureliten.

Den politiske propagandaen hadde til hensikt å overbevise den norske befolkningen at tyskerne kom som venner, og de allierte i forkjøpet, for å beskytte den norske nøytraliteten, samt å ensrette den norske befolkning for å støtte den tyske politiske

---

⁴²⁵ Ugelvik Larsen s. 379 og 80

⁴²⁶ Moll, *Das neue Europa* s.501

⁴²⁷ Moll, *Das neue Europa* s.501

nyordning i Europa. Motstanden mot det tyske rikskommissariske styret og den innsatte norske Quislingregjeringen økte og hardnet til i takt med at okkupasjonsstyret konsoliderte sin makt. Propagandatroppenes vurdering tyder på at den politiske propagandaen hadde ubetydelig positiv virkning på den norske befolkningen med unntak av medlemmer av Nasjonal Samling, og at den muligens også skapte tvil og motforestillinger i den øvrige tyskvennlige norske befolkningen.

Propagandaen i forbindelse med de feilslåtte riksrådsforhandlingene, ensretting av arbeidslivsorganisasjonene, læreraksjonen, kirkestriden, arrestasjon og deportering av studenter og stengning av universitetet førte til økt motstand, både passiv og aktiv, i befolkningen mot okkupasjonsmakten. Dette var med unntak av riksrådsforhandlingene erkjent av tyskerne og dokumentert både i propagandatroppenes og sikkerhetspolitiets rapporter.

Krigspropagandaen bidro sannsynligvis i de første krigsårene til å opprettholde moralen til både den tyske militære og sivile befolkning og den tyskvennlige norske befolkningen. Propagandaen om tyske seire i krigens første halvdel resulterte ikke i at nordmennene forøvrig mistet troen på alliert sluttseier. Den øvrige tyske krigspropagandaen om krigen i øst var også av propagandatroppene vurdert til å være uten virkning overfor den største delen av den norske befolkningen. Selv etter krigslykken hadde snudd og tyskerne forsøkte å mobilisere støtte med skremsler om forholdene i Sovjetunionen hadde tilsynelatende liten virkning på befolkningen. Den manglende virkning av krigspropagandaen kom også til uttrykk i den negative norske holdningen til den tyske okkupasjonshæren. Den mest positive virkning av propagandaen sett fra tysk side var sannsynligvis rekruttering av norsk ungdom til krigen mot Sovjetunionen.

IV. Avslutning.

Terboven klarte ikke å oppfylle Hitlers ønske i hans avskjedshilsen om å arbeide slik at han skulle vinne nordmennene for ham. Tilliten overfor det norske byråkratiet ble brutt etter de feilslåtte riksrådsforhandlingene sommeren 1940. Situasjonen forverret seg høsten 1941 i forbindelse med unntakstilstand, streiker og inndragning av radioapparatene. På dette tidspunkt kan det virke som om Terboven handlet i samsvar

med uttalelsen fra Goebbels om at dersom nordmennene ikke likte oss, skulle de i hvert fall lære å frykte oss. Den videre utvikling i 1942 med læreraksjonen, protest mot nasjonalsosialistisk undervisning i skolen, kirkestrid høsten, ensretting av foreningslivet, arrestasjon av studenter og stengning av universitetet i 1943 viste tydelig at de tyske myndighetene i tillegg til manipulasjon og propaganda fant det nødvendig å supplere med vold og tvangsmetoder for å holde situasjonen under kontroll. Alle disse aksjonene og propagandaen som hovedsakelig var politisk og av type svart, direkte eller aktiv, møtte bred motstand, både aktiv og passiv, i befolkningen.

All propaganda, både den tyske og engelske brukt under okkupasjonen, handlet om manipulasjon. Jeg valgte å klassifisere propagandaen som kultur-, politisk og krigspropaganda. De forskjellige typer propaganda er forklart ved hjelp av fagterminologien som sosial, direkte eller aktiv, svart, hvit og grå propaganda. Hovedprinsippet i propagandaen var at den skulle manipulere gjennom bearbeidelse av eksisterende verdibaserte, kulturelle og politiske holdninger i befolkningen.

Den nasjonalsosialistiske propagandaen i Tyskland gikk i hovedsak ut på å vinne befolkningen for det nye folkefellesskapet, den europeiske nyordningen og støtte for krigen. Den var kultur- og verdibasert, sosial, direkte eller aktiv og en blanding av svart, hvit og grå, supplert med tvang, bruk av vold og undertrykkelse av folkeopinionen. Det nasjonalsosialistiske partiapparatet med sin hvite propaganda fremsto som et eksempel overfor befolkningen på aksepterte holdninger og oppførsel. I sin utøvelse av den nasjonalsosialistiske propaganda i Norge går det frem at tyskerne var oppmerksomme på og tilrettela for de kulturelle forskjeller mellom Tyskland og Norge og tok hensyn til dette i utformingen av propagandaen.

Propagandaen i Norge under okkupasjonen var organisert av HAVP og var direkte underlagt Terbovens rikskommissariat. Hovedavdelingen var organisert i grupper for propaganda, presse, kringkasting, kultur, skole og utdanning. Avdelingen utøvde propaganda av alle typer kultur-, politisk- og krigspropaganda. I tillegg hadde det norske Kultur- og folkeopplysningsdepartementet en propagandaavdeling som var preget av og dominert av medlemmer av Nasjonal Samling. Departementet var en del av Quislings kommissariske regjerings byråkrati, men propagandaavdelingen var pålagt å samarbeide med den tyske HAVP, men likevel skaffet Nasjonal Samling seg

kontroll over den norske pressen. Det var ofte strid mellom de tyske og norske propagandabyråkratene, fordi de norske prioriterte egen partipropaganda som ofte skapte uro i befolkningen. Rikskommissariatet gjorde utstrakt bruk av Nasjonal Samling til å fronte tiltak som kunne resultere i uro eller motstand i befolkningen, og det var som regel uklart hvem som egentlig sto bak de forskjellige tiltakene og ofte også hensikten eller målet med disse.

Den tyske hæren hadde sine egne propagandatroppe som var aktive under okkupasjonen med å ta kontroll over norsk presse og radio. Den spilte også en sentral rolle i Quislings avgang fem dager etter hans statskupp den 10. april. De deltok i og rapporterte om kampene i Norge til Tyskland. Etter kampene opphørte var de hovedsakelig beskjeftiget med publikasjoner og propaganda overfor de tyske væpnede styrker og troppevelferd, og de ble i Norge frem til krigens opphør.

Den kulturelle propagandaen i pressen var hovedsakelig hvit, direkte, kort og intens, det vil si den var åpen og rettet mot en kjent motstander; de som var i mot okkupasjonen og det tyske. Den politiske propagandaen var både sosial, direkte eller aktiv og en blanding av svart, hvit og grå. Den sosiale propagandaen, som skulle forberede til handling, ble forsøkt brukt i forbindelse med skolestriden med tvungen nasjonalsosialistisk opplæring i skolen. Propagandaen brukt i forbindelse med ensretting av foreningslivet, kirkestriden, arrestasjon av studenter og stengning av universitetet var hovedsakelig svart. Det vil si at propagandaens mål ikke var åpent tilkjennegitt, at identiteten og betydningen av opphavsmennene, Nasjonal Samling, hæren eller rikskommissariatet var ukjent, og selv om mottakerne var oppmerksomme på påvirkning og manipulasjon, var de usikre på hvilken retning den ville ta. Krigspropagandaen var hovedsakelig av typen hvit, fra en kjent kilde, effektiv mot en kjent motstander eller fiende og skulle forplikte mottakerne til en bestemt handling og til å følge propagandaens eksempel. Propagandaen med å rettferdiggjøre invasjonen var tilsynelatende hvit, men i realiteten var den svart fordi Tysklands planer for politisk styring av landet, utnyttning av norske naturressurser, fremtidige krigshensikter og behov for militærbaser i Norge ikke var tilkjennegitt

En kan stille spørsmål om den tyske propagandaen i det hele tatt hadde noen virkning overfor den norske befolkning. Svaret var, slik jeg ser det, både ja og nei.

Begivenhetene tyder på at propagandaen, verken kultur- politisk eller krigspropaganda

aldri fant gjenklang i størstedelen av den norsk befolkning, men at den på tross av konflikter mellom okkupasjonsmyndighetene og Quislings tilhengere i Nasjonal Samling hadde den en viss positiv virkning hos de ”troende” partimedlemmer. Vervekampanjen til tysk krigstjeneste med 4500 norske frivillige illustrerer dette, likeledes som den brede passive og mer sjeldne aktive motstanden i befolkningen mot det tyske, illustrerer den manglende virkning av propagandaen, og at den tvert imot førte til økt motstand, passiv eller aktiv, i befolkningen. Det er også sannsynlig at propagandaen, både den tyske og spesielt den engelske radiopropagandaen, ga informasjon som var til nytte for valg av innhold og strategi for den organiserte motstanden i Norge. Den engelske propagandaen bidro utvilsomt til at befolkningen aldri mistet håpet for en alliert seier og et fritt Norge. Propagandaen var også rettet mot den tyske militære og sivile befolkningen i Norge hvor den utvilsomt hadde den ønskede virkning.

V. Litteratur.

Litteraturen har blitt brukt som et overordnet rammeverk for fortellingen, men også som en rettesnor i jakten på kilder som kan beskrive og forklare propagandaen.

Bohn, Robert, 2000, Reichkommissariat Norwegen, R. Oldenburg Verlag Munchen.

Correll, Synne, 2010, Krigens Ertetid Okkupasjonshistorien i norske historiebøker, Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag, Oslo.

Dahl, Hans Fredrik, ”Kollaborationsrundfunk” in Norway. Benz, Wolfgang, Otto, Gerhard, Weismann, Anabella, 1998, Kultur Propaganda-Offentlichkeit, Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation, Metropol Verlag, Berlin.

Dahl, Hans Fredrik, 1992, Vidkun Quisling En Fører For Fall, Aschehoug & Co. (W. Nygård), Oslo.

Dahl, Hans Fredrik, Hjeltnes, Guri, Nøkleby, Berit, Ringdal, Nils Johan, Sørensen, Øystein, 1995, Norsk Krigsleksikon 1940-1945, J. W. Cappelens Forlag, Oslo.

Ellul, Jacques, 1966, Propaganda The Formation of Men's Attitudes, Alfred A. Knopf, Inc, New York.

Fure, Jorun Sem, 2007, Universitetet i kamp 1940-45, Vidarforlaget, Oslo

Heysing, Gunther, 1964, Propagandatruppen der deutschen Kriegsmarine Teil 1 Juni 1939 bis juni 1940 Versuch einer Dokumentation 1. Beiheft zur Zeitschrift "die Wildente", Hamburg.

Hobson, Rolf, Weserubung in German and Norwegian Historiography i Clemmesen, Michael H., Faulkner Marcus, 2013 Northern European Overture to War, 1939-1941 from Memel to Barbarossa, Brill Leiden, Boston.

Jensson, Gunnleik, 1945, Norsk Presse Under Hakekorset, Tell Forlag, Oslo.

Jowett, Garth S., O'Donnel, Victoria, 1999, Propaganda and Persuasion Third Edition, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, London, New Dehli.

Kershaw, Ian, 1987, The "Hitler Myth" Oxford University Press, Oxford.

Kolsrud, Ole, 2004, En splintret stat Regjeringskontorene 1940-1945, Universitetsforlaget, Oslo.

Longerich, Peter, Propaganda in Vergangeheit und Gegenwart. Kuchler, Christian, 2014, NS-Propaganda im 21 Jahrhundert Zwischen Verbot und offentlicher Auseinandersetzung, Bohlau Verlag Koln Weimar Wien.

Loock, Hans Dietrich, 1972, Quisling, Rosenberg og Terboven Den nasjonalsosialistiske revolusjon i Norge-dens forhistorie og forløp. Norsk utgave ved Astrid og Reinhart Lorenz, Gyldendal norsk forlag, Oslo.

Moll, Martin, 1986, "Das Neue Europa" Studien zur nationalsozialistischen Auslandspropaganda in Europa, 1939-1945 Die Geschichte eines Fehlschlages, Inaugural-Dissertation zur Erlangerung des Doktorgrades der Philosophie and der Wissenschaftlichen Fakultat der Karl-Franzens- Universitat Graz, Vorgelet von Martin Moll.

Moll, Martin, (2) Zwischen Weimarer Klassikk und nordischem Mythos: N-S Kulturpropaganda in Norwegen (1940-1945). Basiert auf dem Norwegen-Kapitel

meiner Dissertation "Das Neue Europa" ,Benz, Wolfgang, Otto, Gerhard, Weismann, Anabella, 1998, Kultur Propaganda-Offentlichkeit, Intentionen deutscher Besatzungspolitik und Reaktionen auf die Okkupation, Metropol Verlag, Berlin.

Noakes, Jeremy, 1998, NAZISM 1919-1945 Volume 4 The German Home Front in World War II A Documentary Reader, University of Exeter Press, Exeter

Ringvej, Mona, 2015, Krigen, moralen og historien i Tidsskrift for Saksprosa nr. 1 2015 21. Årgang.

Rohkramer, Thomas, 2013, Die fatale Attraktion des Nationalsozialismus, über die Popularität eines unrechtsregimes, Verlag Ferdinand Schöningh GmbH & Co, Paderhorn.

Schmidt-Scheeder, Georg, 1977, Reporter der Hölle, die Propaganda-kompanien im 2. Weltkrieg Erlebnis und Dokumentation, Motorbuch Verlag Stuttgart.

Skodvin, Magne, 1984, Hovedredaktør Norge i Krig, Aschehoug Forlag, Oslo

Sørli, Sigurd. 2015, Solkors eller hakekors Nordmenn i Waffen-SS 1941-1945, Avhandling for ph.d.-graden, Institutt for Arkeologi, konservering og historie, Det humanistiske fakultet Universitetet i Oslo.

Taylor, Philip M., 1995, Munitions of the mind a history of propaganda from the ancient world to the present day, Manchester University Press, New York.

Ugelvik Larsen, Stein, Sandberg Beatrice, Dahm, Volker, Meldungen aus Norwegen 1940-1945, Die geheimen Lageberichte des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD in Norwegen, R. Oldenburg Verlag München 2008.

Welch, David, 2014, Propaganda, Power and Persuasion from World War I to

Wolke, Lars Ericson, 2012, Joseph Goebbels en biografi, Spartacus Forlag A/S, Oslo.

Abstract

The thesis deals with German propaganda in Norway during the occupation 1940-45. The propaganda is characterized as cultural, political and war propaganda. The propaganda organizations were Reichskommissariat Norwegen Hauptabteilung für Propaganda und Volksaufklärung HAVP, the Norwegian department of culture which was controlled by HAVP and the German army's propaganda troops. HAVP was organized in departments for propaganda, press (publications), radio, culture and schools and education.

The thesis describes and evaluates the effect of German cultural, political and war propaganda in newspapers and radiobroadcast. The evaluation of the effect of the propaganda is mainly based on the propaganda troops' reports of the situation in Norway to German army headquarters in Berlin, and to a lesser extent on the German security police in Norway's reports "Meldungen aus Norwegen" to Berlin.

The effect of the propaganda on the Norwegian population with the exception of Nazi supporters was found to be marginal. The effect on the German civil servants and soldiers in Norway is considered to be as intended by the authorities.